

ΠΛΑΤΩΝ
ΝΟΜΟΙ Β

652 ΑΘ. Τὸ δὴ μετὰ τοῦτο, ὡς ἔοικε, σκεπτέον ἐκεῖνο
περὶ αὐτῶν, πότερα τοῦτο μόνον ἀγαθὸν ἔχει, τὸ κατιδεῖν
πῶς ἔχομεν τὰς φύσεις, ἢ καὶ τι μέγεθος ὠφελείας ἄξιον
πολλῆς σπουδῆς ἔνεστ' ἐν τῇ κατ' ὀρθὸν χρεῖα τῆς ἐν
οἴῳ συνουσίας. τί οὖν δὴ λέγομεν; ἔνεσθ', ὡς ὁ λόγος
ἔοικεν βούλεσθαι σημαίνειν· ὅπη δὲ καὶ ὅπως, ἀκούωμεν
b προσέχοντες τὸν νοῦν, μή πη παραποδισθῶμεν ὑπ' αὐτοῦ.

ΚΛ. Λέγ' οὖν.

ΑΘ. Ἀναμνησθῆναι τοίνυν ἔγωγε πάλιν ἐπιθυμῶ τί
653 ποτε λέγομεν ἡμῖν εἶναι τὴν ὀρθὴν παιδείαν. τούτου γάρ,
ὡς γε ἐγὼ τοπάζω τὰ νῦν, ἔστιν ἐν τῷ ἐπιτηδεύματι
τούτῳ καλῶς κατορθουμένῳ σωτηρία.

ΚΛ. Μέγα λέγεις.

ΑΘ. Λέγω τοίνυν τῶν παίδων παιδικὴν εἶναι πρῶ-
την αἴσθησιν ἡδονὴν καὶ λύπην, καὶ ἐν οἷς ἀρετὴ ψυχῆ
καὶ κακία παραγίνεται πρῶτον, ταῦτ' εἶναι, φρόνησιν δὲ
καὶ ἀληθεῖς δόξας βεβαίους εὐτυχῆς ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ
γῆρας παρεγένετο· τέλος δ' οὖν ἔστ' ἄνθρωπος ταῦτα
b καὶ τὰ ἐν τούτοις πάντα κεκτημένος ἀγαθὰ. παιδείαν δὴ

ΠΛΑΤΩΝ
ΝΟΜΟΙ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ

Σωματική και πνευματική διαπαιδαγώγηση
των πολιτῶν

ΑΘ. Νομίζω ὅτι ἡ ἐπόμενη ἐρώτηση που πρέπει να
κάνουμε εἶναι ἡ ἐξῆς· το ποτὸ ἀποκαλύπτει μόνο τὴν ἀν-
θρώπινη φύση ἢ μήπως ἡ ὀρθὴ χρῆση τῶν συμποσίων
μπορεῖ να προσφέρει καὶ ἄλλα σημαντικὰ οφέλη που ἀξί-
ζει να μελετήσουμε; Τι λέτε; Ἀς προσέξουμε τὸ θέμα. Ἀπ'
ὅσο ἀντιλαμβάνομαι, τὸ ἐπιχειρήματά μας αὐτὸ φαίνεται να
ἔχει κάποια σημασία. Ἀν ὅμως ἐπιχειρήσουμε να δούμε
πού καὶ με ποιο τρόπο, ἴσως να μπερδευτοῦμε.

ΚΛ. Για συνέχισε.

ΑΘ. Θα ἤθελα πρῶτα να ξαναγυρίσουμε στον ορισμὸ
τῆς σωστῆς ἐκπαίδευσης. Ὅπως συμπεραίνω, τὰ συμπόσια
αποτελοῦν ουσιαστικὰ τὴ βάση τῆς, ἀρκεῖ να γίνονται με
τον κατάλληλο τρόπο.

ΚΛ. Αὐτὸ μου φαίνεται παράξενο.

ΑΘ. Πιστεύω ὅτι τὰ πρῶτα αἰσθήματα ἐνὸς παιδιοῦ
εἶναι ἡ ευχαρίστηση καὶ ὁ πόνος, που αποτελοῦν τὸν δρό-
μο για να μπει στὴν ψυχὴ ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία. Θα ἦταν
ευχῆς ἔργο ἀν ὁ ἄνθρωπος ἀποκτούσε τὴ φρόνηση καὶ τὴν
ευθυκρισία ἀκόμα καὶ στα γεράματά του. Ὅποιος ἀποκτή-
σει, ἔστω καὶ ἀργά, αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ μαζί με ὅλα τὰ οφέλη
που προσφέρουν, θα γίνεῖ πραγματικὰ τέλειος. Ονομάζω

λέγω τὴν παραγιγνομένην πρῶτον παισὶν ἀρετὴν· ἡδονὴ δὴ καὶ φιλία καὶ λύπη καὶ μῖσος ἂν ὀρθῶς ἐν ψυχαῖς ἐγγίγνωνται μήπω δυναμένων λόγῳ λαμβάνειν, λαβόντων δὲ τὸν λόγον, συμφωνήσωσι τῷ λόγῳ ὀρθῶς εἰθίσθαι ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἐθῶν, αὕτη 'σθ' ἡ συμφωνία σύμπασα μὲν ἀρετή, τὸ δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας τεθραμμένον αὐτῆς ὀρθῶς ὥστε μισεῖν μὲν ἃ χρὴ μισεῖν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, στέργειν δὲ ἃ χρὴ στέργειν, τοῦτ' αὐτὸ ἀποτεμὼν τῷ λόγῳ καὶ παιδείαν προσαγορεύων, κατὰ γε τὴν ἐμὴν ὀρθῶς ἂν προσαγορεύοις.

ΚΑ. Καὶ γὰρ, ὦ ξένη, ἡμῖν καὶ τὰ πρότερον ὀρθῶς σοι παιδείας πέρι καὶ τὰ νῦν εἰρησθαι δοκεῖ.

ΑΘ. Καλῶς τοίνυν. τούτων γὰρ δὴ τῶν ὀρθῶς τεθραμμένων ἡδονῶν καὶ λυπῶν παιδειῶν οὐδῶν χαλᾶται τοῖς ἀνθρώποις καὶ διαφθείρεται κατὰ πολλὰ ἐν τῷ βίῳ, θεοὶ δὲ οἰκτιράντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβὰς τοῖς θεοῖς, καὶ Μούσας Ἀπόλλωνά τε μουσηγέτην καὶ Διόνυσον συνεορταστάς ἔδωσαν, ἔν' ἐπανορθῶνται, τὰς τε τροφὰς γενομένας ἐν ταῖς ἑορταῖς μετὰ θεῶν. ὁρᾶν ἃ χρὴ πότερον ἀληθῆς ἡμῖν κατὰ φύσιν ὁ λόγος ὑμνεῖται τὰ νῦν, ἢ πῶς. φησὶν δὲ τὸ νέον ἅπαν ὡς ἔπος εἰπεῖν τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, κινεῖσθαι δὲ ἀεὶ ζητεῖν καὶ

λοιπόν αγωγή τὴν πρώτη ἀρετὴ που αποκτὰ ἓνα παιδί, τότε που τα αισθήματα τῆς ευχαρίστησης, τῆς στοργῆς, του πόνου καὶ του μίσους, τα οποία γεμίζουν τὴν ψυχὴ του, κατευθύνονται στον σωστὸ δρόμο χωρὶς να καταλαβαίνει ἀκόμα τον λόγο. Ὅταν ἀρχίσει να αντιλαμβάνεται, το λογικὸ καὶ τα συναισθηματὰ του θα του πουν ὅτι εκπαιδεύτηκε σωστά, σύμφωνα με τα χρηστὰ ἤθη — καὶ αὕτη ἡ γενικὴ ἀρμονία λογικῆς καὶ συναισθημάτων ἀποτελεῖ τὴν ἀρετὴ. Ὑπάρχει ὁμως ἓνα στοιχεῖο που μπορούμε να ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὴ λογικὴ· εἶναι ἡ σωστὴ διαμόρφωση των συναισθημάτων τῆς ευχαρίστησης καὶ του πόνου, που μας κάνουν να μισοῦμε πάντα ὅσα πρέπει να μισοῦμε καὶ να αγαπάμε εκείνα που ἀξίζει να αγαπάμε. Ἀν αὐτὸ το ὀνομάσεις ἐκπαίδευση, προσωπικὰ νομίζω ὅτι θα του ἔχεις δώσει τὴν πιο σωστὴ ὀνομασία.

ΚΑ. Φίλε μου, ὅλα ὅσα εἶπες μόλις τώρα ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀνεφέρεις πιο πρὶν για τὴν παιδεία, μας φαίνονται ἀπόλυτα σωστά.

ΑΘ. Πολύ ωραία. Ἡ ἐκπαίδευση, ἐπομένως, εἶναι θέμα σωστῆς διαμόρφωσης των συναισθημάτων τῆς ευχαρίστησης καὶ του πόνου. Στὴ διάρκεια ὁμως τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τα ἀποτελέσματὰ τῆς ἐκφυλίζονται καὶ πολλές φορὲς χάνονται ἐντελῶς. Οἱ θεοὶ ὁμως λυπήθηκαν το ἀνθρώπινο γένος που ἔχει γεννηθεῖ, για να υποφέρει καὶ του ἔδωσαν — ὡς περίοδο ἀνάπαυσης μέσα στους κόπους του — τις γιορτές πρὸς τιμὴν των ἰδίων των θεῶν. Μας ἔδωσαν τις Μούσες* με τον ἡγέτη τους, τον Ἀπόλλωνα, καὶ τον Διόνυσο· με τὴ συμμετοχὴ αὐτῶν των θεῶν στις γιορτές τους, οἱ ἀνθρώποι βελτιώνονται καὶ ξεκουράζονται. Πρέπει ὁμως να ερευνήσουμε ἀν το ἐπιχειρημὰ μας βασίζεται σε γεγονότα ἢ ὄχι. Σύμφωνα με αὐτὰ που εἶπαμε, ὅλοι οἱ νέοι ὀργανισμοὶ δεν μπορούν να μείνουν ἡσυχοὶ ἢ να συγκρατήσουν τα λόγια τους ἀλλὰ κινούνται καὶ μιλάνε

φθέγγεσθαι, τὰ μὲν ἀλλόμενα καὶ σκιρτῶντα, οἷον ὀρχούμενα μεθ' ἡδονῆς καὶ προσπαίζοντα, τὰ δὲ φθεγγόμενα πάσας φωνάς. τὰ μὲν οὖν ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχειν αἰσθησιν τῶν ἐν ταῖς κινήσεσιν τάξεων οὐδὲ ἀταξιῶν, οἷς
654 δὴ ῥυθμὸς ὄνομα καὶ ἁρμονία· ἡμῖν δὲ οὐδ' εἵπομεν τοὺς θεοὺς συγχορευτὰς δεδόσθαι, τούτους εἶναι καὶ τοὺς δεδωκότας τὴν ἔνρυθμόν τε καὶ ἑναρμόνιον αἰσθησιν μεθ' ἡδονῆς, ἣ δὴ κινεῖν τε ἡμᾶς καὶ χορηγεῖν ἡμῶν τούτους, ᾧδαῖς τε καὶ ὀρχήσεσιν ἀλλήλοις συνείροντας, χοροὺς τε ἄνομακέναι παρὰ τὸ τῆς χαρᾶς ἔμφυτον ὄνομα. πρῶτον δὴ τοῦτο ἀποδεξώμεθα; θῶμεν παιδείαν εἶναι πρώτην διὰ Μουσῶν τε καὶ Ἀπόλλωνος, ἣ πῶς;

ΚΛ. Οὕτως.

ΑΘ. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἀπαιδευτος ἀχόρευτος ἡμῖν
b ἔσται, τὸν δὲ πεπαιδευμένον ἱκανῶς κεχορευκότα θετέον;

ΚΛ. Τί μῆν;

ΑΘ. Χορεία γε μὴν ὀρχησίς τε καὶ ᾧδὴ τὸ σύνολόν
ἐστίν.

ΚΛ. Ἀναγκαῖον.

ΑΘ. Ὁ καλῶς ἄρα πεπαιδευμένος ἄδειν τε καὶ
ὀρχεῖσθαι δυνατὸς ἂν εἴη καλῶς.

ΚΛ. Ἐοικεν.

ΑΘ. Ἴδωμεν δὴ τί ποτ' ἐστὶ τὸ νῦν αὖ λεγόμενον.

ΚΛ. Τὸ ποῖον δὴ;

ΑΘ. "Καλῶς ἄδει," φαμέν, "καὶ καλῶς ὀρχεῖται".
c πότερον "εἰ καὶ καλὰ ἄδει καὶ καλὰ ὀρχεῖται" προσθῶμεν ἢ μῆ;

ΚΛ. Προσθῶμεν.

ΑΘ. Τί δ' ἂν τὰ καλὰ τε ἡγούμενος εἶναι καλὰ καὶ τὰ αἰσχρὰ αἰσχρὰ οὕτως αὐτοῖς χρῆται; βέλτιον ὁ τοιοῦτος πεπαιδευμένος ἡμῖν ἔσται τὴν χορείαν τε καὶ μουσικὴν ἢ ὅς ἂν τῷ μὲν σώματι καὶ τῇ φωνῇ τὸ

διαρκῶς. Ἄλλοι χορεύουν καὶ παίζουν, ἐνῶ ἄλλοι ξεφωνίζουν ἢ τραγουδοῦν. Τὰ υπόλοιπα ζῶα δὲν αντιλαμβάνονται τὴν τάξιν ἢ τὴν ἀταξία των κινήσεών τους, αὐτὸ δηλαδή που ονομάζουμε ρυθμὸ καὶ ἁρμονία, ἀλλὰ εμεῖς τα ξέρουμε καὶ τα ἀπολαμβάνουμε καὶ τα δυο. Εἶναι τὸ δῶρο που μας ἔκαναν οἱ θεοὶ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὶς γιορτές που κάνουμε πρὸς τιμὴ τους. Με τὸν τρόπο αὐτὸ γίνονται ὀδηγοὶ των χορῶν καὶ των τραγουδιῶν μας — καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἐκδήλωση μας δίνει χαρὰ, τὴν ονόμασαν χορὸ*. Μπορούμε λοιπὸν νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ ἐκπαίδευση προέρχεται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὶς Μούσες ἢ ὅχι;

ΚΛ. Ασφαλῶς.

ΑΘ. Αποκαλοῦμε λοιπὸν κάποιον ἀπαιδευτο, ὅταν δὲν ἔχει μάθει νὰ χορεύει. Αντίθετα, καλὴ ἐκπαίδευση ἔχει λάβει ἐκεῖνος που ἔχει ἀσκηθεῖ αρκετὰ σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

ΚΛ. Φυσικά.

ΑΘ. Χορὸς ὅμως εἶναι ὁ συνδυασμὸς κινήσεων καὶ τραγουδιῶν.

ΚΛ. Βεβαίως.

ΑΘ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ καλλιεργημένος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ τραγουδά καὶ νὰ χορεύει καλὰ.

ΚΛ. Ἐτσι εἶναι.

ΑΘ. Ἀς δοῦμε λοιπὸν τι ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό.

ΚΛ. Τι ἐννοεῖς;

ΑΘ. Λέμε γιὰ κάποιον ὅτι τραγουδά καὶ χορεύει καλὰ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσθέσουμε ὅτι λέει καλὰ τραγούδια καὶ χορεύει ὁμορφους χοροὺς;

ΚΛ. Ναι, πρέπει νὰ τὸ προσθέσουμε.

ΑΘ. Ἀς πάρουμε τότε κάποιον που καταλαβαίνει ὅτι τὸ ὁμορφο εἶναι ὁμορφο καὶ τὸ ἀσχημο ἀσχημο, ὥστε νὰ τα μεταχειρίζεται ἀνάλογα με αὐτὴ τὴν κρίση του. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θα εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκφράζει με λόγια καὶ χειρο-

d διανοηθὲν εἶναι καλὸν ἰκανῶς ὑπηρετεῖν δυνηθῆ ἑκάστοτε, χαίρη δὲ μὴ τοῖς καλοῖς μηδὲ μισῆ τὰ μὴ καλά; ἢ
 'κείνος ὃς ἂν τῆ μὲν φωνῆ καὶ τῷ σώματι μὴ πάνυ
 δυνατὸς ἦ κατορθοῦν, ἢ διανοεῖσθαι, τῆ δὲ ἡδονῆ καὶ
 λύπῃ κατορθοῖ, τὰ μὲν ἀσπαζόμενος, ὅσα καλά, τὰ δὲ
 δυσχεραίνων, ὅποσα μὴ καλά;

ΚΛ. Πολὺ τὸ διαφέρον, ὦ ξένε, λέγεις τῆς παιδείας.

AΘ. Οὐκοῦν εἰ μὲν τὸ καλὸν ᾧδῆς τε καὶ ὀρχήσεως
 πέρι γινώσκωμεν τρεῖς ὄντες, ἴσμεν καὶ τὸν πεπαιδευ-
 μένον τε καὶ ἀπαιδευτον ὀρθῶς· εἰ δὲ ἀγνοοῦμέν γε
 τοῦτο, οὐδ' εἴ τις παιδείας ἐστὶν φυλακὴ καὶ ὅπου
 e διαγιγνώσκωμεν ἂν ποτε δυναίμεθα. ἄρ' οὐχ οὕτως;

ΚΛ. Οὕτω μὲν οὖν.

AΘ. Ταῦτ' ἄρα μετὰ τοῦθ' ἡμῖν ἀδ' καθάπερ κυσὶν
 ἰχθυνοῦσαις διερευνητέον, σχῆμά τε καλὸν καὶ μέλος καὶ
 ᾧδὴν καὶ ὀρχησιν· εἰ δὲ ταῦθ' ἡμᾶς διαφυγόντα οἰχήσε-
 ται, μάταιος ὁ μετὰ ταῦθ' ἡμῖν περὶ παιδείας ὀρθῆς εἶθ'
 Ἑλληνικῆς εἴτε βαρβαρικῆς λόγος ἂν εἴη.

ΚΛ. Ναί.

AΘ. Εἶεν· τί δὲ δὴ τὸ καλὸν χρῆ φάναι σχῆμα ἢ
 μέλος εἶναι ποτε; φέρε, ἀνδρικῆς ψυχῆς ἐν πόνοις
 655 ἐχομένης καὶ δειλῆς ἐν τοῖς αὐτοῖς τε καὶ ἴσοις ἄρ'
 ὅμοια τὰ τε σχήματα καὶ τὰ φθέγματα συμβαίνει
 γίγνεσθαι;

ΚΛ. Καὶ πῶς, ὅτε γε μηδὲ τὰ χρώματα;

AΘ. Καλῶς γε, ὦ ἑταῖρε. ἀλλ' ἐν γὰρ μουσικῇ καὶ
 σχήματα μὲν καὶ μέλη ἔνεστιν, περὶ ῥυθμὸν καὶ ἀρμονίαν
 οὔσης τῆς μουσικῆς, ὥστε εὐρυθμον μὲν καὶ εὐάρμοστον,
 εὐχρῶν δὲ μέλος ἢ σχῆμα οὐκ ἔστιν ἀπεικάσαντα, ὥσπερ

νομίες το ἰδεώδες του σχετικά με το ὄμορφο, χωρίς ὁμως
 να νιώθει ευχαρίστηση με το ωραίο, ἐνὼ παράλληλα δεν
 ἀπεχθάνεται το ἀσχημο. Ἐνας ἄλλος ἴσως να μην εἶναι
 ικανός να εκφράσει με κινήσεις καὶ λόγια το ωραίο ἀλλά
 τα καταφέρει με τη χαρά καὶ τη λύπη, ἐπειδὴ ἀποδέχεται
 το ὄμορφο καὶ ἀπορρίπτει το ἀσχημο. Ποιος ἀπ' τοὺς δυο
 εἶναι καλύτερα εκπαιδευμένος στον χορὸ καὶ τη μουσική;

ΚΛ. Νομίζω, φίλε μου, ὅτι ο δεύτερος εἶναι κατὰ πολὺ
 ἀνώτερος του πρώτου.

AΘ. Ἀν, ἐπομένως, εμεῖς οἱ τρεῖς ξέρουμε τι εἶναι το
 ωραίο στο τραγούδι καὶ τον χορὸ, μπορούμε ἐπίσης να
 ξεχωρίσουμε τον καλλιεργημένο ἀπ' τον ἀπαίδευτο. Ἀν
 ὁμως το ἀγνοοῦμε, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να ἀντιλη-
 φθούμε ἀν ὑπάρχει τρόπος διαφύλαξης της παιδείας καὶ
 πού θα πρέπει να τον ἀναζητήσουμε. Συμφωνεῖτε;

ΚΛ. Βεβαίως.

AΘ. Το ἐπόμενο θέμα που πρέπει να ἐρευνήσουμε, σαν
 κυνηγόσκυλα, εἶναι αὐτό που καθορίζει τις ωραίες σωμα-
 τικές κινήσεις, τη μελωδία, το τραγούδι καὶ τον χορὸ. Ἀν
 δεν καταφέρουμε να συλλάβουμε αὐτή την ομορφιά, τότε
 δεν ὑπάρχει λόγος να συζητάμε για τη σωστή ἐκπαίδευση,
 Ἑλληνική ἢ βαρβαρική.

ΚΛ. Σωστά.

AΘ. Ωραία. Ποιον ορισμὸ ὁμως πρέπει να δώσουμε σε
 μια ὄμορφη μελωδία ἢ σωματική κίνηση; Ἀν υποθέσουμε
 ὅτι ἕνας γενναῖος καὶ ἕνας δειλὸς περνοῦν τις ἴδιες ταλαι-
 πωρίες, θα εἶναι ὅμοια τα λόγια καὶ οἱ κινήσεις τους;

ΚΛ. Ὅχι, φυσικά. Ἀκόμα καὶ η ἐξωτερική τους ἐμφά-
 νιση θα εἶναι διαφορετική.

AΘ. Ἐχεις ἀπόλυτο δίκιο, φίλε μου. Η μουσική ὁμως
 εἶναι θέμα ρυθμοῦ καὶ ἀρμονίας. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἐνὼ
 σωστά χαρακτηρίζουμε ρυθμικὸ ἢ ἀρμονικὸ ἕνα σκοπὸ ἢ
 μια κίνηση, δεν μπορούμε να τα θεωρήσουμε καὶ σωστά

οἱ χοροδιδάσκαλοι ἀπεικάζουσιν, ὀρθῶς φθέγγεσθαι· τὸ δὲ τοῦ δειλοῦ τε καὶ ἀνδρείου σχῆμα ἢ μέλος ἔστιν τε, καὶ
 b ὀρθῶς προσαγορεύειν ἔχει τὰ μὲν τῶν ἀνδρείων καλά, τὰ τῶν δειλῶν δὲ αἰσχρά. καὶ ἵνα δὴ μὴ μακρολογία πολλή τις γίγνηται περὶ ταῦθ' ἡμῖν ἅπαντα, ἀπλῶς ἔστω τὰ μὲν ἀρετῆς ἐχόμενα ψυχῆς ἢ σώματος, εἴτε αὐτῆς εἴτε τινὸς εἰκόνας, σύμπαντα σχήματά τε καὶ μέλη καλά, τὰ δὲ κακίας αἶ, τοῦναντίον ἅπαν.

ΚΛ. Ὅρθῶς τε προκαλῆ καὶ ταῦθ' ἡμῖν οὕτως ἔχων ἀποκεκρίσθω τὰ νῦν.

ΑΘ. Ἐτι δὴ τότε· πότερον ἅπαντες πάσαις χορείαις
 c ὁμοίως χαίρομεν, ἢ πολλοῦ δεῖ;

ΚΛ. Τοῦ παντὸς μὲν οὖν.

ΑΘ. Τί ποτ' ἂν οὖν λέγομεν τὸ πεπλανηκὸς ἡμᾶς εἶναι; πότερον οὐ ταῦτά ἐστι καλά ἡμῖν πᾶσιν, ἢ τὰ μὲν αὐτά, ἀλλ' οὐ δοκεῖ ταῦτά εἶναι; οὐ γάρ που ἐρεῖ γέ τις ὡς ποτε τὰ τῆς κακίας ἢ ἀρετῆς καλλίονα χορεύματα, οὐδ' ὡς αὐτὸς μὲν χαίρει τοῖς τῆς μοχθηρίας σχήμασιν, οἱ δ' ἄλλοι ἐναντία ταύτης Μούσῃ τινί· καίτοι λέγουσίν
 d γε οἱ πλεῖστοι μουσικῆς ὀρθότητα εἶναι τὴν ἡδονὴν ταῖς ψυχαῖς πορίζουσιν δύναμιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὔτε ἀνεκτὸν οὔτε ὄσιον τὸ παράπαν φθέγγεσθαι, τότε δὲ μᾶλλον εἰκὸς πλανᾶν ἡμᾶς.

ΚΛ. Τὸ ποῖον;

ΑΘ. Ἐπειδὴ μιμήματα τρόπων ἔστι τὰ περὶ τὰς χορείας, ἐν πράξεσί τε παντοδαπαῖς γιγνόμενα καὶ τύχαις, καὶ ἤθεσι καὶ μιμήσεσι διεξιόντων ἐκάστων,

χρωματισμένα, ὅπως τα λένε οἱ χοροδιδάσκαλοι. Ποια εἶναι ὅμως ἡ κατάλληλη ορολογία γιὰ τις κινήσεις καὶ τοὺς σκοποὺς ἐνός γενναίου καὶ ἐνός δειλοῦ; Το σωστό εἶναι νὰ θεωρήσουμε καλές τις ἐνέργειες τοῦ γενναίου καὶ κακές τοῦ δειλοῦ. Ἀς μὴ μακρηγορήσουμε ὅμως συζητώντας γιὰ ὅλες τις λεπτομέρειες· μπορούμε νὰ πούμε με δυο λόγια ὅτι ὁ σκοπὸς καὶ οἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος —εἴτε τῶν ἰδίων εἴτε τῆς ἀπεικόνισής τους— εἶναι καλές ἀν συνδέονται με τὴν ἀρετὴ καὶ κακές ἀν ἔχουν σχέση με τὴν κακία;

ΚΛ. Ναι, εἶναι πολὺ λογικό. Θα ἴλεγα ὅτι συμφωνοῦμε.

ΑΘ. Ἐχουμε ὅμως καὶ κάτι ἀκόμα· ἀπολαμβάνουμε ὅλοι ἐξίσου κάθε εἶδους χορὸ ἢ ὄχι;

ΚΛ. Ασφαλῶς ὄχι.

ΑΘ. Τι εἶναι, ἐπομένως, αὐτὸ που μας μπερδεύει; Μήπως το καλὸ διαφέρει ἀπὸ άτομο σε άτομο; Ἡ μήπως ἀπλᾶ πιστεύουμε ὅτι διαφέρει, χωρὶς νὰ εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα; Κανένας, φαντάζομαι, δὲν μπορεῖ νὰ υποστηρίξει ὅτι οἱ χοροὶ που ἀπεικονίζουν τὴν κακία εἶναι καλύτεροι ἀπ' τοὺς χοροὺς τῆς ἀρετῆς ἢ ὅτι κάποιος ευχαριστιέται με τις κινήσεις τῆς διαφθοράς, ἐνῶ ἕνας ἄλλος ἀπολαμβάνει τις ἐνάρετες Μούσες. Κι ὅμως, οἱ περισσότεροι υποστηρίζουν ὅτι τὸ πρότυπο που πρέπει νὰ ἔχουμε ὡς μέτρο εἶναι ἡ δύναμη τῆς μουσικῆς νὰ φέρνει ευχαρίστηση στὴν ψυχὴ. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι σωστό καὶ δὲν ἀρέσει στους θεοὺς νὰ το υποστηρίζουμε. Πιθανότατα νὰ μας παραπλανᾷ κάτι ἄλλο.

ΚΛ. Τι πράγμα;

ΑΘ. Οἱ παραστάσεις που δίνουν οἱ χοροὶ εἶναι μιμήσεις χαρακτήρων καὶ ἔχουν σχέση με κάθε εἶδους πράξεις καὶ περιστατικά. Οἱ χορευτὲς ἀποδίδουν τὸν ρόλο τους, ἀφ' ἐνός ἐκφράζοντας τὸν χαρακτήρα τους καὶ ἀφ' ἐτέρου μιμούμενοι τὸν χαρακτήρα τῶν ἄλλων. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι που

e οἷς μὲν ἂν πρὸς τρόπον τὰ ῥηθέντα ἢ μελωδηθέντα ἢ καὶ ὀπωσοῦν χορευθέντα, ἢ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ ἔθος ἢ κατ' ἀμφοτέρω, τούτους μὲν καὶ τούτοις χαίρειν τε καὶ ἐπαινεῖν αὐτὰ καὶ προσαγορεύειν καλὰ ἀναγκαῖον, οἷς δ' ἂν παρὰ φύσιν ἢ τρόπον ἢ τινα συνήθειαν, οὔτε χαίρειν δυνατὸν οὔτε ἐπαινεῖν αἰσχρὰ τε προσαγορεύειν. οἷς δ' ἂν τὰ μὲν τῆς φύσεως ὀρθὰ συμβαίῃη, τὰ δὲ τῆς συνηθείας ἐναντία, ἢ τὰ μὲν τῆς συνηθείας ὀρθὰ, τὰ δὲ τῆς φύσεως 656 ἐναντία, οὗτοι δὲ ταῖς ἡδοναῖς τοὺς ἐπαίνους ἐναντίους προσαγορεύουσιν· ἡδέα γὰρ τούτων ἕκαστα εἶναι φασί, πονηρὰ δέ, καὶ ἐναντίον ἄλλων οὐδ' οἴονται φρονεῖν αἰσχύνονται μὲν κινεῖσθαι τῷ σώματι τὰ τοιαῦτα, αἰσχύνονται δὲ ἄδειν ὡς ἀποφαινόμενοι καλὰ μετὰ σπονδῆς, χαίρουσιν δὲ παρ' αὐτοῖς.

ΚΑ. Ὁρθότατα λέγεις.

ΑΘ. Μῶν οὖν τι βλάβην ἔσθ' ἦντινα φέρει τῷ χαίροντι πονηρίας ἢ σχήμασιν ἢ μέλεσιν, ἢ τιν' ὠφελίαν αὐ τοῖς πρὸς τάναντία τὰς ἡδονὰς ἀποδεχομένοις;

ΚΑ. Εἰκὸς γε.

b ΑΘ. Πότερον εἰκὸς ἢ καὶ ἀναγκαῖον ταυτὸν εἶναι ὅπερ ὅταν τις πονηροῖς ἦθεσιν συνῶν κακῶν ἀνθρώπων μὴ μισῆ, χαίρη δὲ ἀποδεχόμενος, ψέγη δὲ ὡς ἐν παιδιᾷ μοῖρα, ὄνειρώττων αὐτοῦ τὴν μοχθηρίαν; τότε ὁμοιοῦσθαι δήπου ἀνάγκη τὸν χαίροντα ὀποτέροις ἂν χαίρη, ἐὰν ἄρα καὶ ἐπαινεῖν αἰσχύνηται· καίτοι τοῦ τοιοῦτου τί μεῖζον ἀγαθὸν ἢ κακὸν φαίμεν ἂν ἡμῖν ἐκ πάσης ἀνάγκης γίνεσθαι;

ΚΑ. Δοκῶ μὲν οὐδέν.

c ΑΘ. Ὅπου δὴ νόμοι καλῶς εἰσι κείμενοι ἢ καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἔσσονται τὴν περὶ τὰς Μούσας παιδείαν

θα διαπιστώσουν ὅτι ἡ ομιλία, το τραγούδι ἢ οποιοδήποτε ἄλλο στοιχείο τῆς παράστασης ενός χοροῦ ταιριάζει με τον χαρακτήρα ἢ τις συνήθειές τους ἢ και με τα δυο μαζί, τα επαινούν γεμάτοι ευχαρίστηση και τα θεωρούν καλά. Ὅσοι ὁμως βλέπουν ὅτι ὅλες αυτές οι παραστάσεις εἶναι ἀντίθετες με τον χαρακτήρα, τῆ διάθεση ἢ τις συνήθειές τους, δεν μποροῦν να τις απολαύσουν και να τις εγκωμιάσουν· γι' αὐτό τις αποκαλοῦν αἰσχροί. Δεν συμπίπτει ὁμως ἡ ἀπόλαυση και ὁ ἐπαινος εκείνων που ἔχουν σωστό χαρακτήρα ἀλλὰ κακὲς συνήθειες ἢ, ἀντίθετα, σωστές συνήθειες και κακὸ χαρακτήρα· αὐτοὶ λένε ὅτι οι παραστάσεις εἶναι καλὲς ἀλλὰ ἀνήθικες. Οι χορευτές αὐτοί, μπροστά σε ἀνθρώπους των οποίων σέβονται τὴν κρίση, ντρέπονται να κάνουν τέτοιες κινήσεις ἢ να λένε τέτοια τραγούδια, μέσα τους ὁμως νιώθουν ευχαρίστηση.

ΚΑ. Ἐχεις ἀπόλυτο δίκιο.

ΑΘ. Τώρα, μήπως οι ἀνήθικες κινήσεις ἢ μελωδιὲς βλάπτουν εκείνους στους οποίους ἀρέσουν; Ἡ μήπως ωφελούνται ὅσοι ευχαριστιούνται στην ἀντίθετη περίπτωση;

ΚΑ. Πιθανόν.

ΑΘ. Μόνο πιθανόν; Αὐτό εἶναι ὄλο; Δεν εἶναι ἀκριβῶς το ἴδιο σα να ζεῖ κανεὶς κοντὰ σε διεφθαρμένους και κακούς ἀνθρώπους χωρὶς να ἀντιδρά ἀλλὰ, ἀντίθετα, τους συναναστρέφεται με ευχαρίστηση και τους κατηγορεῖ κάποιες φορές, χωρὶς να καταλαβαίνει ὅλη αὐτὴ τὴ διαφθορά, λες και ζεῖ σε ἕνα ὄνειρο; Τότε εἶναι φυσικό ὅτι, ὅποιος κάνει παρέα με τέτοιους ἀνθρώπους, γίνεται ἴδιος με ὅσους τον ευχαριστοῦν ἀκόμα και αν ντρέπεται να τους εγκωμιάζει. Ὑπάρχει μεγαλύτερο καλὸ ἢ κακὸ για μας ἀπ' ὅλα αὐτά;

ΚΑ. Δεν νομίζω.

ΑΘ. Επομένως, σε μια κοινωνία ὅπου ὑπάρχουν ἢ θα ὑπάρξουν στο μέλλον σωστοὶ νόμοι για τὴν ἐκπαίδευση στις τέχνες των Μουσῶν και για τὴ διασκέδαση, πι-

τε καὶ παιδιάν, οἴομεθα ἐξέσθαι τοῖς ποιητικοῖς, ὅτιπερ ἂν αὐτὸν τὸν ποιητὴν ἐν τῇ ποιήσει τέρπη εὐθυμοῦ ἢ μέλους ἢ ῥήματος ἐχόμενον, τοῦτο διδάσκοντα καὶ τοὺς τῶν ἐνόμων παῖδας καὶ νέους ἐν τοῖς χοροῖς, ὅτι ἂν τύχη ἀπεργάζεσθαι πρὸς ἀρετὴν ἢ μοχθηρίαν;

ΚΛ. Οὗτοι δὴ τοῦτό γε λόγον ἔχει· πῶς γὰρ ἂν;

d ΑΘ. Νῦν δέ γε αὐτὸ ὡς ἔπος εἶπεῖν ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἔξεστι δρᾶν, πλὴν κατ' Αἴγυπτον.

ΚΛ. Ἐν Αἴγυπτῳ δὲ δὴ πῶς τὸ τοιοῦτον φῆς νενομοθετῆσθαι;

ΑΘ. Θαῦμα καὶ ἀκοῦσαι. πάλαι γὰρ δὴ ποτε, ὡς ἔοικεν, ἐγνώσθη παρ' αὐτοῖς οὗτος ὁ λόγος ὃν τὰ νῦν λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι καλὰ μὲν σχήματα, καλὰ δὲ μέλη δεῖ μεταχειρίζεσθαι ταῖς συνηθείαις τοὺς ἐν ταῖς πόλεσιν νέους· ταξάμενοι δὲ ταῦτα, ἅττα ἐστὶ καὶ ὅποι' ἅττα ἀπέφηναν ἐν τοῖς ἱεροῖς, καὶ παρὰ ταῦτ' οὐκ ἐξῆν οὔτε ζωγράφους, οὔτ' ἄλλοις ὅσοι σχήματα καὶ ὅποι' ἅττα ἀπεργάζονται, καινοτομεῖν οὐδ' ἐπινοεῖν ἄλλ' ἅττα ἢ τὰ πάτρια, οὐδὲ νῦν ἔξεστιν, οὔτε ἐν τούτοις οὔτε ἐν μουσικῇ συμπάσῃ. σκοπῶν δὲ εὐρήσεις αὐτόθι τὰ μυριοστὸν ἔτος γεγραμμένα ἢ τετυπωμένα—οὐχ ὡς ἔπος εἶπεῖν μυριοστὸν ἄλλ' ὄντως—τῶν νῦν δεδημιουργημένων οὔτε τι καλλίονα οὔτ' αἰσχίω, τὴν αὐτὴν δὲ τέχνην ἀπειργασμένα.

ΚΛ. Θανμαστὸν λέγεις.

ΑΘ. Νομοθετικὸν μὲν οὖν καὶ πολιτικὸν ὑπερβαλλόντως. ἄλλ' ἕτερα φαῦλ' ἂν εὐροις αὐτόθι· τοῦτο δ' οὖν τὸ περὶ μουσικὴν ἀληθές τε καὶ ἄξιον ἐννοίας, ὅτι δυνατὸν ἄρ' ἦν περὶ τῶν τοιούτων νομοθετεῖσθαι βεβαίως

στεύουμε πῶς οἱ ποιητές θα εἶναι ελευθεροὶ να δημιουργοῦν ὅ,τι θέλουν; Οἱ μουσικοὶ θα μποροῦν να διδάσκουν στα παιδιὰ οτιδήποτε τους ευχαριστεῖ σχετικά με τον ρυθμό, τη μελωδία ἢ τα λόγια χωρὶς να τους ενδιαφέρει ἢ ἐπίδρασή του στην ἀρετὴ καὶ στην κακία;

ΚΛ. Αὐτὸ δεν εἶναι καθόλου λογικό. Αποκλείεται.

ΑΘ. Ακριβῶς αὐτὸ ὅμως επιτρέπεται σε ὅλες τις πόλεις, ἐκτός απ' τὴν Αἴγυπτο.

ΚΛ. Καὶ τι νόμοι λες ὅτι υπάρχουν σχετικά μ' αὐτὸ τὸ ζήτημα στην Αἴγυπτο;

ΑΘ. Ὅσα θα πῶ τώρα θα σας καταπλήξουν. Φαίνεται ὅτι ἐκεῖ ἀντιλήφθηκαν ἐδῶ καὶ χρόνια τὴν ἀλήθεια που διατυπώσαμε μόλις τώρα, ὅτι δηλαδή οἱ κινήσεις καὶ οἱ μελωδίες, που χρησιμοποιοῦν οἱ νέοι τῆς πόλης στην ἐκπαίδευσή τους, πρέπει να εἶναι σωστές. Ἐφταίξαν πίνακες με τα εἶδη τους καὶ τους τοποθέτησαν στους ναοὺς. Οἱ ζωγράφοι καὶ ὅλοι ὅσοι ασχολοῦνται με τὴν ἀπόδοση των κινήσεων δεν καινοτομοῦν ἀλλὰ περιορίζονται στα πλαίσια αὐτῶν των κανόνων. Τροποποιήσεις καὶ βελτιώσεις ἐξω απ' αὐτὸ τὸ παραδοσιακὸ πλαίσιο ἀπαγορεύονται ἀκόμα καὶ σήμερα σε ὅλους γενικά τους τομείς τῆς τέχνης. Ἀν παρατηρήσετε μάλιστα τὴν τέχνη τους, θα διαπιστώσετε ὅτι ζωγραφικὴ καὶ γλυπτὰ, που ἐγίναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος πρὶν ἀπὸ δέκα χιλιάδες χρόνια δεν εἶναι οὔτε καλύτερα οὔτε χειρότερα ἀπὸ τα σημερινά, ἀφού χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἴδιοι κανόνες για τὴ δημιουργία τους.

ΚΛ. Καταπληκτικό.

ΑΘ. Εἶναι ἀπλὰ ἓνα σημαντικό ἐπίτευγμα των νομοθετῶν καὶ των πολιτικῶν. Μπορεῖ να βρεις ἐκεῖ κάποιους ἄλλους νόμους χωρὶς σημαντικό ενδιαφέρον ἀλλὰ στο θέμα τῆς μουσικῆς ἀξίζει να δώσουμε ἰδιαίτερη προσοχή. Θέλω να πῶ ὅτι κατάφεραν να νομοθετήσουν με μεγάλη τόλμη καὶ να προσδιορίσουν ποιες εἶναι οἱ σωστές μελωδίες. Φυ-

b θαρροῦντα μέλη τὰ τὴν ὀρθότητα φύσει παρεχόμενα. τοῦτο δὲ θεοῦ ἢ θείου τινὸς ἀνδρὸς ἂν εἴη, καθάπερ ἐκεῖ φασιν τὰ τὸν πολὺν τοῦτον σεσωμένα χρόνον μέλη τῆς Ἰσιδος ποιήματα γεγονέναι. ὥσθ', ὅπερ ἔλεγον, εἰ δύναίτο τις ἐλεῖν αὐτῶν καὶ ὀπωσοῦν τὴν ὀρθότητα, θαρροῦντα χρὴ εἰς νόμον ἄγειν καὶ τάξιν αὐτά· ὡς ἡ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης ζήτησις τοῦ καινῆ ζητεῖν ἀεὶ μουσικῆ χρῆσθαι σχεδὸν οὐ μεγάλην τινὰ δύναμιν ἔχει πρὸς τὸ διαφθεῖραι τὴν καθιερωθεῖσαν χορείαν ἐπικαλοῦσα ἀρχαιότητα. τὴν γοῦν ἐκεῖ οὐδαμῶς ἔοικε δυνατῆ γεγονέναι διαφθεῖραι, πᾶν δὲ τοῦναντίον.

c ΚΛ. Φαίνεται οὕτως ἂν ταῦτα ἔχειν ἐκ τῶν ὑπὸ σοῦ τὰ νῦν λεχθέντων.

ΑΘ. Ἄρ' οὖν θαρροῦντες λέγομεν τὴν τῆ μουσικῆ καὶ τῆ παιδιᾶ μετὰ χορείας χρεῖαν ὀρθὴν εἶναι τοιῶδέ τινα τρόπον; χαίρομεν ὅταν οἰώμεθα εὖ πράττειν, καὶ ὁπότεν χαίρωμεν, οἰόμεθα εὖ πράττειν αὖ; μῶν οὐχ οὕτως;

ΚΛ. Οὕτω μὲν οὖν.

ΑΘ. Καὶ μὴν ἔν γε τῷ τοιούτῳ, χαίροντες, ἤσυχίαν οὐ δυνάμεθα ἄγειν.

ΚΛ. Ἔστι ταῦτα.

d ΑΘ. Ἄρ' οὖν οὐχ ἡμῶν οἱ μὲν νέοι αὐτοὶ χορεύειν ἔτοιμοι, τὸ δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν ἐκείνους αὖ θεωροῦντες διάγειν ἡγούμεθα πρεπόντως, χαίροντες τῆ ἐκείνων παιδιᾶ τε καὶ εορτάσει, ἐπειδὴ τὸ παρ' ἡμῖν ἡμᾶς ἐλαφρὸν ἐκλείπει νῦν, ὃ ποθοῦντες καὶ ἀσπάζόμενοι τίθεμεν οὕτως ἀγῶνας τοῖς δυναμένοις ἡμᾶς ὅτι μάλιστ' εἰς τὴν νεότητα μνήμη ἐπεγείρειν;

σικά, αὐτό είναι ἔργο κάποιου θεοῦ ἢ θεόπνευστου ἀνδρα. Οἱ Αἰγύπτιοι υποστηρίζουν ὅτι οἱ μελωδίες που διατηρήθηκαν τόσο πολὺ είναι συνθέσεις τῆς Ἰσιδας*. Επομένως, ὅπως εἶπα, ἀν μπορούσε κανεὶς νὰ συλλάβει τὴν ἰδέα τῆς ὀρθότητος στὴ μελωδία, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διστάσει νὰ τὴν ἐκφράσει με τὴ μορφή νόμου. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἀπόλαυση καὶ ἡ τάση γιὰ ἀποφυγή τῆς θλίψης μας ὀδηγοῦν σὲ μιὰ συνεχὴ ἀναζήτηση νέων τρόπων μουσικῆς ἐκφρασης που δὲν ἔχουν ὁμως τὴ δύναμη νὰ βλάψουν τὶς καθιερωμένες χορικές παραστάσεις, ἔστω καὶ ἀν τὶς ἐπικρίνουν ὡς ξεπερασμένες. Στὴν Αἴγυπτο, εἰδικά, δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν διαβρωθεῖ ἀπ' τὸν χρόνο — τὸ ἀντίθετο μάλιστα.

ΚΛ. Ναι, αὐτὸ τὸ συμπέρασμα βγαίνει ἀπ' ὅσα εἶπες μέχρι τώρα.

ΑΘ. Επομένως πρέπει νὰ περιγράψουμε χωρὶς ἐνδοιασμούς τὶς κατάλληλες προϋποθέσεις γιὰ τὴ χρῆση τῆς μουσικῆς καὶ τῶν παραστάσεων τοῦ χοροῦ, ὡς ἐξῆς: ὅταν νομίζουμε ὅτι τὰ πράγματα πάνε καλὰ γιὰ μας, χαίρομαστε καὶ — ἀντίθετα — ὅταν χαίρομαστε, πιστεύουμε ὅτι τὰ πράγματα πάνε καλὰ. Δὲν εἶναι ἔτσι;

ΚΛ. Ασφαλῶς.

ΑΘ. Ἀκόμα, ὅταν κατεχόμεστε ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς χαρᾶς, δὲν μπορούμε νὰ μείνουμε ἤσυχτοι στὴ θέση μας.

ΚΛ. Σωστά.

ΑΘ. Ὅταν ὁμως οἱ νέοι μας φτάσουν στὴν ἡλικία που μποροῦν νὰ μετέχουν στοὺς χορούς καὶ τὰ τραγούδια, εμεῖς οἱ μεγαλύτεροι νιώθουμε χαρὰ νὰ τοὺς παρατηροῦμε ὡς θεατές. Ευχαριστιόμαστε με τὰ γλέντια καὶ τὶς γιορτές τοὺς, ἀφοῦ ἡ δική μας ζωντάνια ἔχει χαθεῖ πια καὶ χαίρομαστε ὅταν οργανώνουμε ἀγῶνες γιὰ τοὺς νέους που ζυπνοῦν στὴ μνήμη μας καὶ τὴ ζωηράδα τῆς νεανικῆς μας ἡλικίας.

ΚΛ. Ἀληθέστατα.

ΑΘ. Μῶν οὖν οἰόμεθα καὶ κομιδῇ μάτην τὸν νῦν
 e λεγόμενον λόγον περὶ τῶν ἐορταζόντων λέγειν τοὺς
 πολλοὺς, ὅτι τοῦτον δεῖ σοφώτατον ἡγεῖσθαι καὶ κρίνειν
 νικᾶν, ὃς ἂν ἡμᾶς εὐφραίνεισθαι καὶ χαίρειν ὅτι μάλιστα
 ἀπεργάζεται; δεῖ γὰρ δὴ, ἐπειτέρη ἀφείμεθά γε παίζειν ἐν
 τοῖς τοιούτοις, τὸν πλείστους καὶ μάλιστα χαίρειν ποι-
 οῦντα, τοῦτον μάλιστα τιμᾶσθαι τε, καὶ ὅπερ εἶπον
 658 νυνδὴ, τὰ νικητήρια φέρειν. ἄρ' οὐκ ὀρθῶς λέγεται τε
 τοῦτο καὶ πράττειτ' ἂν, εἰ ταύτη γίγνοιτο;

ΚΛ. Τάχ' ἂν.

ΑΘ. Ἄλλ', ὦ μακάριε, μὴ ταχὺ τὸ τοιοῦτον κρίνω-
 μεν, ἀλλὰ διαιροῦντες αὐτὸ κατὰ μέρη σκοπώμεθα
 τοιῶδέ τιμ τρῶπῳ· τί ἂν, εἴ ποτέ τις οὕτως ἀπλῶς
 ἀγῶνα θεῖη ὄντινῶν, μηδὲν ἀφορίσας μήτε γυμνικὸν
 μήτε μουσικὸν μήθ' ἐπικικόν, ἀλλὰ πάντας συναγαγὼν
 τοὺς ἐν τῇ πόλει προεῖποι, θεῖς νικητήρια, τὸν βουλόμε-
 b νον ἤκειν ἀγωνιούμενον ἡδονῆς πέρι μόνον, ὃς δ' ἂν
 τέρπη τοὺς θεατὰς μάλιστα, μηδὲν ἐπιταττόμενος ὧτιν
 τρῶπῳ, νικῆση δὲ αὐτὸ τοῦτο ὅτι μάλιστα ἀπεργασάμε-
 νος καὶ κριθῆ τῶν ἀγωνισαμένων ἡδιστος γεγονέναι— τί
 ποτ' ἂν ἡγούμεθα ἐκ ταύτης τῆς προορησεως συμβαίνειν;

ΚΛ. Τοῦ πέρι λέγεις;

ΑΘ. Εἰκός που τὸν μὲν τινα ἐπιδεικνύναι, καθάπερ
 Ὅμηρος, ῥαψωδίαν, ἄλλον δὲ κιθαρωδίαν, τὸν δὲ τινα
 τραγωδίαν, τὸν δ' αὖ κωμωδίαν, οὐ θανμαστὸν δὲ εἶ τις

ΚΛ. Αυτό είναι αλήθεια.

ΑΘ. Μήπως λοιπὸν πρέπει να θεωρήσουμε εσφαλμένη
 τη γνώμη των πολλῶν που υποστηρίζουν ὅτι ὁποῖος μας
 ευχαριστεῖ περισσότερο και μας δίνει τη μεγαλύτερη χαρά
 πρέπει να θεωρεῖται πιο ικανός απ' τους ἄλλους και να
 παίρνει το πρώτο βραβεῖο; Το γεγονός ὅτι μπορούμε να
 απολαμβάνουμε τέτοια θεάματα σημαίνει ὅτι θα 'πρεπε να
 τιμάμε αὐτὸν που δίνει μεγάλη ευχαρίστηση σε ὅσο γίνεται
 περισσότερους ανθρώπους και, σύμφωνα με αὐτά που εἶπα
 μόλις τώρα, αξίζει να πάρει το βραβεῖο. Θεωρητικά, αὐτὸ
 είναι σωστό. Συμβαίνει ὁμως το ἴδιο και στην πράξη;

ΚΛ. Ἴσως.

ΑΘ. Φίλε μου, δεν πρέπει να κρίνουμε επιτόλαια ἕνα
 τόσο σημαντικό θέμα. Πρέπει να το εξετάσουμε πιο ανα-
 λυτικά, ερευνώντας τα συστατικά του μέρη. Ἀς υποθέσου-
 με ὅτι κάποιος ἔχει αναλάβει τη διοργάνωση ενός αγώνα
 χωρὶς να καθορίσει αν θα είναι γυμναστικός, καλλιτεχνικός
 ἢ ἱππικός. Ἀς υποθέσουμε ἀκόμα ὅτι συγκεντρώνει ὅλους
 τους κατοίκους της πόλης, ορίζει τα βραβεῖα και προκη-
 ρύσσει ὅτι μπορεί να πάρει μέρος οποιοσδήποτε με σκοπὸ
 τη διασκέδαση των θεατῶν, κάτι που θα αποτελέσει και το
 μοναδικὸ κριτήριο της επιτυχίας του· θα θεωρηθεῖ νικητῆς
 ἐκεῖνος που θα δώσει τη μεγαλύτερη ευχαρίστηση στους
 θεατές. Θα είναι ἀπόλυτα ελεύθερος στην ἐπιλογή της
 μεθόδου που θα χρησιμοποιήσει, αρκεί να κριθεῖ ως πιο
 διασκεδαστικός ἀπὸ τους υπόλοιπους συναγωνιστές του. Τι
 ἀποτέλεσμα θα ἔχει, κατὰ τη γνώμη σας, μια τέτοια προ-
 κήρυξη;

ΚΛ. Τι εννοεῖς;

ΑΘ. Κοιτάξτε, ο ἕνας θα παρουσιάσει μια ραψωδία
 ὅπως ο Ὅμηρος, ο ἄλλος θα τραγουδήσει με τη συνοδεία
 κιθάρας, ο τρίτος θα παίζει τραγωδία και κάποιος ἄλλος

c και θαύματα ἐπιδεικνὺς μάλιστα ἂν νικᾶν ἤγοιτο· τούτων δὴ τοιούτων καὶ ἐτέρων ἀγωνιστῶν μυρίων ἐλθόντων ἔχομεν εἰπεῖν τίς ἂν νικῶ δικαίως;

ΚΛ. Ἄτοπον ἦρον· τίς γὰρ ἂν ἀποκρίνοιτό σοι τοῦτο ὡς γνοὺς ἂν ποτε πρὶν ἀκοῦσαί τε, καὶ τῶν ἀθλητῶν ἐκάστων αὐτήκοος αὐτὸς γενέσθαι;

ΑΘ. Τί οὖν δὴ; βούλεσθε ἐγὼ σφῶν τὴν ἄτοπον ἀπόκρισιν ταύτην ἀποκρίνωμαι;

ΚΛ. Τί μὴν;

ΑΘ. Εἰ μὲν τοίνυν τὰ πάνν σμικρὰ κρίνει παιδία, κρινοῦσιν τὸν τὰ θαύματα ἐπιδεικνύντα· ἢ γάρ;

d ΚΛ. Πῶς γὰρ οὐ;

ΑΘ. Ἐὰν δέ γ' οἱ μείζονες παῖδες, τὸν τὰς κωμωδίας· τραγωδίαν δὲ αἶ τε πεπαιδευμένοι τῶν γυναικῶν καὶ τὰ νέα μειράκια καὶ σχεδὸν ἴσως τὸ πλῆθος πάντων.

ΚΛ. Ἴσως δῆτα.

ΑΘ. Ραφωδὸν δέ, καλῶς Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν ἢ τι τῶν Ἡσιοδείων διατιθέντα, τάχ' ἂν ἡμεῖς οἱ γέροντες ἤδιστα ἀκούσαντες νικᾶν ἂν φαῖμεν πάμπολυ. τίς οὖν ὀρθῶς ἂν νενικηκῶς εἴη; τοῦτο μετὰ τοῦτο· ἢ γάρ;

ΚΛ. Ναί.

e ΑΘ. Δῆλον ὡς ἔμοιγε καὶ ὑμῖν ἀναγκαῖόν ἐστιν φάναι τοὺς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἡλικιωτῶν κριθέντας ὀρθῶς ἂν νικᾶν. τὸ γὰρ ἔθος ἡμῖν τῶν νῦν δὴ πάμπολυ δοκεῖ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπάσαις καὶ πανταχοῦ βέλτι- στον γίγνεσθαι.

ΚΛ. Τί μὴν;

ΑΘ. Συγχωρῶ δὴ τό γε τοσοῦτον καὶ ἐγὼ τοῖς πολλοῖς, δεῖν τὴν μουσικὴν ἠδονὴ κρίνεσθαι, μὴ μέντοι

κωμωδία. Καθόλου παράξενο μάλιστα ἀν βρεθῆι καὶ ἓνας θαυματοποιός, που θα θεωρεῖ σίγουρη τὴ νίκη χάρη στήν παράσταση που θα δώσει. Με ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνταγωνιστὲς ἢ καὶ χιλιάδες ἄλλους, μπορούμε νὰ πούμε ποίος ἀξίζει νὰ θεωρηθῆι νικητῆς;

ΚΛ. Παράξενη ἐρώτηση. Ποίος μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ με βεβαιότητα πρὶν ἀκούσῃ ὅλους τοὺς ἀνταγωνιστὲς;

ΑΘ. Θέλετε τότε νὰ σας δώσω ἐγὼ μὴ εἰς τοῦ παραξενῆ ἀπάντησῃ;

ΚΛ. Για πες.

ΑΘ. Ἀς υποθέσωμε ὅτι κριτὲς ἦταν τὰ μικρὰ παιδία. Ὅα θεωροῦσαν νικητὴ τὸν θαυματοποιό, ἔτσι δὲν εἶναι;

ΚΛ. Φυσικά.

ΑΘ. Τὰ μεγαλύτερα παιδία θα ἐβγαζαν νικητὴ τὸν κωμικό. Οἱ ἐφηβοί, οἱ μορφωμένες γυναῖκες καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν θεατῶν θα υποστήριζαν τὴν τραγωδία.

ΚΛ. Ἴσως.

ΑΘ. Ἐμεῖς ὁμῶς οἱ πιο ἡλικιωμένοι θα εὐχαριστιόμαστε περισσότερο ἀκούγοντας τὸν ραψωδὸ νὰ ἀπαγγέλλῃ ὁμορφα τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσεια ἢ ἓνα ποίημα τοῦ Ἡσίοδου καὶ θα τὸν ἀνακηρύσσουμε νικητὴ χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη. Ποίος λοιπὸν εἶναι ὁ πραγματικὸς νικητῆς; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα, ἔτσι δὲν εἶναι;

ΚΛ. Μάλιστα.

ΑΘ. Εἶναι φανερό ὅτι εσεῖς καὶ ἐγὼ εἴμαστε υποχρεωμένοι νὰ δεχτοῦμε ὡς νικητὲς ἐκείνους που ἀνακήρυξαν οἱ συνομήλικοί μας, γιατί ἡ πείρα που ἔχομε σε σχέση με ὅλους τοὺς ἄλλους που ἀνέφερα θεωρεῖται, σε ὅλες τις πόλεις τοῦ κόσμου, ἀνώτερη.

ΚΛ. Αὐτὸ εἶναι βέβαιον.

ΑΘ. Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ με τὴν κοινὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀπόλαυση ἀποτελεῖ τὸ πιο σωστὸ κριτήριον γιὰ τις τέ-

των γε ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐκείνην εἶναι Μοῦσαν
καλλίστην ἣτις τοὺς βελτίστους καὶ ἰκανῶς πεπαιδευμέ-
659 νους τέρπει, μάλιστα δὲ ἣτις ἓνα τὸν ἀρετῆ τε καὶ
παιδείᾳ διαφέροντα· διὰ ταῦτα δὲ ἀρετῆς φαιμεν δεῖσθαι
τοὺς τούτων κριτάς, ὅτι τῆς τε ἄλλης μετόχους αὐτοὺς
εἶναι δεῖ φρονήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνδρείας. οὔτε γὰρ
παρὰ θεάτρον δεῖ τὸν γε ἀληθῆ κριτὴν κρίνειν μαθητά-
νοντα, καὶ ἐκπληττόμενον ὑπὸ θεοῦ τῶν πολλῶν καὶ
τῆς αὐτοῦ ἀπαιδευσίας, οὐτ' αὖ γινώσκοντα δι' ἀνανδρί-
αν καὶ δειλίαν ἐκ ταῦτοῦ στόματος οὐπὲρ τοὺς θεοὺς
b ἐπεκαλέσατο μέλλον κρίνειν, ἐκ τούτου ψευδόμενον
ἀποφαίνεσθαι ῥαθύμως τὴν κρίσιν· οὐ γὰρ μαθητῆς
ἀλλὰ διδάσκαλος, ὡς γε τὸ δίκαιον, θεατῶν μᾶλλον ὁ
κριτῆς καθίζει, καὶ ἐναντιωσόμενος τοῖς τὴν ἡδονὴν μὴ
προσηκόντως μηδὲ ὀρθῶς ἀποδιδούσι θεαταῖς. ἔξῃν γὰρ
δὴ τῷ παλαιῷ τε καὶ Ἑλληνικῷ νόμῳ, καθάπερ ὁ
Σικελικός τε καὶ Ἰταλικὸς νόμος νῦν, τῷ πλήθει τῶν
θεατῶν ἐπιτρέπων καὶ τὸν νικῶντα διακρίνων χειροτονί-
c αῖς, διέφθαρχε μὲν τοὺς ποιητὰς αὐτοὺς — πρὸς γὰρ τὴν
τῶν κριτῶν ἡδονὴν ποιούσιν οὐσαν φαύλην, ὥστε αὐτοὶ
αὐτοὺς οἱ θεαταὶ παιδεύουσιν—διέφθαρχεν δ' αὐτοῦ τοῦ
θεάτρον τὰς ἡδονάς· δέον γὰρ αὐτοὺς αἰεὶ βελτίω τῶν
αὐτῶν ἡθῶν ἀκούοντας βελτίω τὴν ἡδονὴν ἴσχειν, νῦν
αὐτοῖς δρωσιν πᾶν τοῦναντίον συμβαίνει. τί ποτ' οὐκ ἡμῖν
τὰ νῦν αὖ διαπερανθέντα τῷ λόγῳ σημαίνειν βούλεται;
σκοπεῖσθ' εἰ τόδε.

ΚΛ. Τὸ ποῖον;

ΑΘ. Δοκεῖ μοι τρίτον ἢ τέταρτον ὁ λόγος εἰς ταῦτόν

χνες, ὅχι ὁμως ἡ ἀπόλαυση ἐνός τυχαίου ατόμου. Οἱ τέ-
χνες των Μουσῶν εἶναι καλύτερα, ὅταν ἱκανοποιοῦν ἀνθρώ-
πους με λεπτά γούστα καὶ επαρκὴ ἐκπαίδευση — ἰδιαιτέρα
μάλιστα ὅταν καταφέρουν νὰ ευχαριστήσουν ἓνα άτομο
του οποῖου ἡ ἀγωγή καὶ τὸ ἦθος εἶναι ἀνώτερα των ἄλ-
λων. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος που υποστηρίζουμε ὅτι οἱ κριτές
αυτῶν των θεμάτων οφείλουν νὰ διαθέτουν σημαντικὲς
ἀρετές· πρέπει νὰ ἔχουν ὅχι μόνον ἐξαιρετικὴ φρόνηση ἀλ-
λά καὶ θάρρος. Ἐνας κριτῆς δεν θα κάνει σωστά τὴ δουλειά
του κάτω ἀπὸ τὶς φωνές του πλήθους ἢ ἀν δεν διαθέτει τὶς
ἀπαιτούμενες γνώσεις. Οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ παρασύρεται
ἀπὸ φόβο ἢ δειλία καὶ νὰ κρίνει ἀντίθετα με τὶς πεποιθή-
σεις του, λέγοντας ψέματα με τὰ ἴδια χεῖλη που ορκίστηκε
στους θεοὺς, ὅταν δέχτηκε τὴ θέση του κριτῆ*. Ὁ δικαστῆς
δεν κάθεται σ' αὐτὴ τὴ θέση ὡς μαθητῆς ἀλλὰ ὡς δάσκα-
λος του κοινού. Ἐχει καθήκον νὰ ἀντιδρά στους θεατῆς που
δεν ἐκτιμῶν σωστά καὶ δίκαια τὴν ἀπόλαυση που προσφέ-
ρει ἡ παράσταση — δικαίωμα που του τὸ δίνει ἓνας παλιός
Ἑλληνικὸς νόμος*. Ἀντίθετα, οἱ νόμοι τῆς Σικελίας καὶ τῆς
Ἰταλίας ἀναθέτουν τὴν κρίση στὴν πλειοψηφία των θεατῶν,
που αποφασίζουν γιὰ τὴν ἀνάδειξη του νικητῆ με ἀνάταση
του χεριοῦ. Ἐτσι ὁμως διαφθείρονται οἱ ποιητῆς, που προ-
σπαθοῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀμφίβολης ἀξίας ἐπιθυμίες
των κριτῶν τους, με ἀποτέλεσμα νὰ διδάσκονται οἱ ἴδιοι
ἀπὸ τους θεατῆς. Ὁ νόμος αὐτός εἶναι ἐξίσου καταστροφικ-
κός γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἀπόλαυσης που νιώθουν οἱ θεα-
τῆς· γιὰτί, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθοῦν ἀκούγοντας πράγ-
ματα καλύτερα ἀπὸ τὶς προτιμήσεις τους, ἔπαθαν ἀκριβῶς
τὸ ἀντίθετο ἀπὸ δική τους υπαιτιότητα. Τώρα λοιπόν που
ολοκληρώσαμε τὴ συζήτησή μας πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, τι
συμπέρασμα βγάζουμε; Ἀς δοῦμε.

ΚΛ. Τι θες νὰ πεις;

ΑΘ. Νομίζω ὅτι ἡ συζήτησή μας ἔκανε πλήρη κύκλο

- d περιφερόμενος ἤκειν, ὡς ἄρα παιδεία μὲν ἐστ' ἢ παίδων ὀλκή τε καὶ ἀγωγή πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθὸν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπεικιστάτοις καὶ πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρίαν συνδεδογμένον ὡς ὄντως ὀρθὸς ἐστίν· ἢ οὖν ἢ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ ἐναντία χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζηται τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις, ἀλλὰ συνέπεται χαίρουσά τε καὶ λυπουμένη τοῖς αὐτοῖς τούτοις οἷσπερ ὁ γέρον, τούτων ἕνεκα, ἃς ὠδὰς καλοῦμεν, ὄντως μὲν ἐπῳδαὶ ταῖς ψυχαῖς αὐταὶ νῦν γεγονέναι, πρὸς τὴν τοιαύτην ἢν λέγομεν συμφωνίαν ἐσπουδασμένα, διὰ δὲ τὸ σπουδὴν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν νέων ψυχάς, παιδιαί τε καὶ ὠδαὶ καλεῖσθαι καὶ πράττεσθαι, καθάπερ τοῖς κάμνουσίν τε καὶ ἀσθενῶς
- 660 ἴσχουσιν τὰ σώματα ἐν ἡδέσι τισὶν σιτίοις καὶ πόμασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται τροφὴν προσφέρειν οἷς μέλει τούτων, τὴν δὲ τῶν πονηρῶν ἐν ἀηδέσιν, ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζονται, τὴν δὲ μισεῖν ὀρθῶς ἐθίζονται. ταῦτόν δὴ καὶ τὸν ποιητικὸν ὁ ὀρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ῥήμασι καὶ ἐπαινετοῖς πείσει τε, καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων καὶ πάντως ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐν τε ῥυθμοῖς σχήματα καὶ ἐν ἀρμονίαισιν μέλη ποιοῦντα ὀρθῶς ποιεῖν.
- b ΚΛ. Νῦν οὖν οὕτω δοκοῦσίν σοι, πρὸς Διός, ὧ ξένε, ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι ποιεῖν; ἐγὼ μὲν γὰρ καθ' ὅσον αἰσθάνομαι, πλὴν παρ' ἡμῖν ἢ παρὰ Λακεδαιμονίοις, ἃ σὺ νῦν λέγεις οὐκ οἶδα πραττόμενα, καινὰ δὲ ἅττα ἀεὶ γιγνόμενα περὶ τε τὰς ὀρχήσεις καὶ περὶ τὴν ἄλλην μουσικὴν σύμπασαν, οὐχ ὑπὸ νόμων μεταβαλλόμενα ἀλλ' ὑπὸ τινων ἀτάκτων ἡδονῶν, πολλοῦ δεουσῶν τῶν αὐτῶν εἶναι καὶ κατὰ ταῦτά, ὡς σὺ κατ' Αἴγυπτον
- c

για τρίτη ἢ τέταρτη φορά και ξαναγύρισε στο ίδιο σημείο. Λέγαμε ότι σκοπός της εκπαίδευσης είναι να οδηγήει τα παιδιά στις αρχές που κρίνει σωστές ο νόμος και που παραδέχονται οι πιο ηλικιωμένοι με την πείρα και την ηθική τους. Η ψυχή του παιδιού πρέπει να εμποδίζεται να αποκτήσει τη συνήθεια να αισθάνεται την απόλαυση ἢ τη θλίψη με τρόπο αντίθετο προς τον νόμο και την κρίση εκείνων που έχουν πειστεί για την ορθότητα του νόμου. Πρέπει να συμβαδίζει με αυτή την κρίση, ὡστε να χαίρεται και να λυπάται με τα ίδια πράγματα ὡπως και οι ηλικιωμένοι. Γι' αυτό τον λόγο επινοήθηκαν αυτά που ονομάζουμε ὠδές, τα οποία ευχαριστούν την ψυχή. Πρόκειται για θαυμάσια μέσα που δημιουργούν τη συμφωνία για την οποία μιλήσαμε πριν από λίγο. Επειδή ὁμως οι ψυχές των νέων δεν αντέχουν τη σοβαρότητα, χρησιμοποιούμε τους ὀρους αναψυχή και ἄσματα. Εδώ υπάρχει αναλογία με τους ασθενεῖς και τους αδύνατους· εκείνοι που έχουν αναλάβει τη φροντίδα τους προσπαθῶν να προσαρμόσουν τη δίαιτά τους σε τροφές και ποτά, ἔτσι ὡστε να δέχονται τα ὠφέλιμα και να απεχθάνονται τα βλαβερά. Το ίδιο συμβαίνει και με τον σωστό νομοθέτη, που προσπαθεῖ να πείσει με ὁμορφα λόγια τους ποιητές· και αν δεν πειστούν, τους αναγκάζει να παρουσιάζουν με κατάλληλους ρυθμούς και αρμονικές μελωδίες τους χαρακτήρες συνετών, γενναίων και, γενικά, ἐνάρετων ἀνδρῶν.

ΚΛ. Στ' ὄνομα του Δία, φίλε μου, πιστεύεις ὅτι ἔτσι κάνουν οι ποιητές στις ἄλλες πόλεις; Δεν ἔχω σημαντικές ἐμπειρίες ἀλλά δεν νομίζω ὅτι αυτά που ἀνεφereς γίνονται και αλλού, εκτός απ' την Κρήτη και τη Σπάρτη. Στον χορό και τις ὑπόλοιπες τέχνες οι καινοτομίες διαδέχονται ἢ μια την ἄλλη· οι ἀλλαγές ὁμως αυτές δεν γίνονται με νόμους ἀλλά τις προκαλοῦν ὀρισμένες συνεχῶς μεταβαλλόμενες ἀντιλήψεις κάθε ἄλλο παρά μόνιμες και σταθερές, ὡπως εἶπες ὅτι γίνεται στην Αἴγυπτο. Ἀντίθετα, μετατρέ-

ἀφερμηνεύεις, ἀλλ' οὐδέποτε τῶν αὐτῶν.

ΑΘ. Ἄριστά γ', ὦ Κλεινία. εἰ δ' ἔδοξά σοι ἂ σὺ λέγεις λέγειν ὡς νῦν γιγνόμενα, οὐκ ἂν θαυμάζοιμι εἰ μὴ σαφῶς λέγων ἂ διανοοῦμαι τοῦτο ἐποίησα καὶ ἔπαθον· ἀλλ' ἂ βούλομαι γίγνεσθαι περὶ μουσικῆν, τοιαῦτ' ἄττα εἶπον ἴσως ὥστε σοὶ δόξαι ταῦτα ἐμὲ λέγειν. λοιδορεῖν γὰρ πράγματα ἀνίατα καὶ πόρρω προβεβηκότα ἀμαρτίας οὐδαμῶς ἤδύ, ἀναγκαῖον δ' ἐνιότη ἐστίν. ἐπειδὴ δὲ ταῦτα
d συνδοκεῖ καὶ σοί, φέρε, φῆς παρ' ὑμῖν καὶ τοῖσδε μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν γίγνεσθαι τὰ τοιαῦτα;

ΚΛ. Τί μῆν;

ΑΘ. Τί δ' εἰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις γίνοιθ' οὕτω; πότερον αὐτὰ καλλιόνως οὕτως εἶναι φαῖμεν ἂν ἢ καθάπερ νῦν γίγνεται γιγνόμενα;

ΚΛ. Πολύ που τὸ διαφέρων, εἰ καθάπερ παρὰ τε τοῖσδε καὶ παρ' ἡμῖν, καὶ ἔτι καθάπερ εἶπες σὺ νυνδὴ δεῖν εἶναι, γίγνοιτο.

ΑΘ. Φέρε δὴ, συνομολογησώμεθα τὰ νῦν. ἄλλο τι παρ' ὑμῖν ἐν πάσῃ παιδείᾳ καὶ μουσικῇ τὰ λεγόμενά ἐστι τάδε; τοὺς ποιητὰς ἀναγκάζετε λέγειν ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ σώφρων ὢν καὶ δίκαιος εὐδαιμόνων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἔαντε μέγας καὶ ἰσχυρὸς ἔαντε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς ἦ, καὶ ἐὰν πλουτῆ καὶ μὴ· ἐὰν δὲ ἄρα πλουτῆ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ἦ δὲ ἄδικος, ἄθλιός τ' ἐστὶ καὶ ἀνιαρῶς ζῆ. καὶ "Ὅτ' ἂν μνησαίμην," φησὶν ὑμῖν ὁ ποιητής, εἶπερ ὀρθῶς λέγει, "οὗτ' ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθείμην," ὅς μὴ πάντα τὰ λεγόμενα καλὰ μετὰ δικαιο
661 οσύνης πράττοι καὶ κτῶτο, καὶ δὴ "καὶ δητῶν"

πονται ἀπὸ τη μια στιγμή στην άλλη.

ΑΘ. Πολύ σωστά, Κλεινία. Αν όμως σου έδωσα την εντύπωση ότι αναφερόμουν στο παρόν όταν μιλούσα για τη διαδικασία που λες, φαντάζομαι ότι δεν υπήρξα πολύ σαφής στην έκφραση των σκέψεών μου, που σε μπέρδεψαν χωρίς να γίνω κατανοητός. Ήθελα μόνο να πω αυτά που θα επιθυμούσα να γίνονται στη μουσική αλλά ίσως να χρησιμοποίησα εκφράσεις που σ' έκαναν να νομίσεις ότι αναφερόμουν σε γεγονότα. Δεν είναι ευχάριστο να κατηγορεί κανείς ανίατες καταστάσεις αλλά μερικές φορές αυτό κρίνεται απόλυτα αναγκαίο. Βλέποντας όμως ότι συμφωνείς μ' αυτό το έθιμο πες μου, αν θέλεις, πιστεύεις ότι αυτά συμβαίνουν περισσότερο στην Κρήτη και στη Σπάρτη παρά σε οποιοδήποτε άλλο μέρος της Ελλάδας;

ΚΛ. Βεβαίως.

ΑΘ. Κι αν γίνονταν επίσης παντού; Θα υποστηρίζαμε τότε ότι είναι καλύτερα έτσι, παρά όπως γίνονται τώρα;

ΚΛ. Ναι, υποθέτω ότι θα ήταν τρομερή πρόοδος αν δέχονταν όλοι το έθιμο της Κρήτης και της Σπάρτης, — κάτι που μόλις τώρα υποστήριζες ότι πρέπει να γίνεται.

ΑΘ. Τότε, ας προσπαθήσουμε να γίνουμε πιο σαφείς πάνω σ' αυτό το θέμα. Η βάση ολόκληρου του πολιτιστικού και εκπαιδευτικού συστήματος των χωρών σας είναι η εξής: υποχρεώνετε τους ποιητές σας να λένε ότι ο καλός άνθρωπος, που είναι δίκαιος και συνετός, είναι ευτυχισμένος και αξιοζήλευτος, ανεξάρτητα από το αν είναι ψηλός και δυνατός ή κοντός και αδύνατος ή φτωχός ή πλούσιος. Ακόμα και αν έχει πιο πολλά πλούτη από τον Μίδα* ή τον Κινύρα*, αν δεν είναι δίκαιος θα είναι δυστυχισμένος και θα περνά άσχημη ζωή. Όπως σας λέει πολύ σωστά ο ποιητής*: «Δεν αναφέρω καθόλου ούτε θεωρώ πραγματικό άντρα» εκείνον που, μολονότι οι πράξεις και τα αγαθά του κρίνονται από όλους καλά, δεν διακρίνεται για τη

τοιοῦτος ὢν “ὀρέγοιτο ἐγγύθεν ἰστάμενος,” ἄδικος δὲ ὢν μήτε τολμῶ “ὄρῶν φόνον αἱματόεντα” μήτε νικῶ θεῶν “Θρηίκιον Βορέην,” μήτε ἄλλο αὐτῷ μηδὲν τῶν λεγομένων ἀγαθῶν γίγνοιτό ποτε. τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγόμεν’ ἀγαθὰ οὐκ ὀρθῶς λέγεται. λέγεται γὰρ ὡς ἄριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεῦτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ πλοῦτος, μυρία δὲ ἄλλα ἀγαθὰ λέγεται· καὶ

b γὰρ ὁξὺ ὄρᾶν καὶ ἀκούειν καὶ πάντα ὅσα ἔχεται τῶν αἰσθήσεων εὐαισθητῶς ἔχειν, ἔτι δὲ καὶ τὸ ποιεῖν τυραννοῦντα ὅτι ἂν ἐπιθυμῇ, καὶ τὸ δὴ τέλος ἀπάσης μακαριότητος εἶναι τὸ πάντα ταῦτα κεκτημένον ἀθάνατον εἶναι γενόμενον ὅτι τάχιστα. ὑμεῖς δὲ καὶ ἐγὼ που τάδε λέγομεν, ὡς ταῦτά ἐστι σύμπαντα δικαίους μὲν καὶ ὁσίοις ἀνδράσιν ἄριστα κτήματα, ἀδίκους δὲ κάκιστα σύμπαντα, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς ὑγείας· καὶ δὴ καὶ τὸ

c ὄρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ παράπαν ζῆν μέγιστον μὲν κακὸν τὸν σύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα καὶ κεκτημένον πάντα τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ πλὴν δικαιοσύνης τε καὶ ἀρετῆς ἀπάσης, ἔλαττον δέ, ἂν ὡς ὀλίγιστον ὁ τοιοῦτος χρόνον ἐπιζώῃ. ταῦτα δὴ λέγειν, οἶμαι, τοὺς παρ’ ὑμῖν ποιητάς, ἅπερ ἐγὼ, πείσετε καὶ ἀναγκάσετε, καὶ ἔτι τούτοις ἐπομένους ῥυθμούς τε καὶ ἁρμονίας ἀποδιδόντας παιδεύειν οὕτω τοὺς νέους ἡμῶν. ἢ

d γάρ; ὄρᾳτε. ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω σαφῶς τὰ μὲν κακὰ λεγόμενα ἀγαθὰ τοῖς ἀδίκους εἶναι, τοῖς δὲ δικαίοις κακὰ, τὰ δ’ ἀγαθὰ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ὄντως ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς κακὰ· ὅπερ οὖν ἠρόμην, ἄρα συμφωνοῦμεν ἐγὼ τε καὶ ὑμεῖς, ἢ πῶς;

ΚΑ. Τὰ μὲν ἔμοιγε φαινόμεθά πως, τὰ δ’ οὐδαμῶς.

δικαιοσύνη του, αφού ο δίκαιος «έχει το θάρρος να αντιμετωπίζει τον εχθρό σώμα με σώμα». Ο άδικος δεν τολμά να αντικρίσει από κοντά «το αιματοκύλισμα της μάχης» ούτε μπορεί να νικήσει στην ταχύτητα «τους βοριάδες της Θράκης» ούτε έχει την ικανότητα να πετύχει τίποτα απ’ αυτά που θεωρούνται καλά. Γιατί όσα συνήθως θεωρούνται καλά, άδικοι ονομάζονται έτσι. Όλοι πιστεύουν ότι το μεγαλύτερο αγαθό είναι η υγεία, ακολουθεί η ομορφιά και τρίτος έρχεται ο πλούτος. Φυσικά, ο κατάλογος είναι ατελείωτος· καλή όραση και ακοή, σωστή λειτουργία όλων των αισθήσεων, να είσαι τύραννος, ώστε να κάνεις ότι σου αρέσει, και το άκρον άωτο της ευτυχίας είναι, μόλις τα αποκτήσεις όλα αυτά, να γίνεις αθάνατος το ταχύτερο. Αντίθετα όμως, εσείς και εγώ υποστηρίζουμε ότι όλα αυτά τα πράγματα είναι αγαθά με μεγάλη αξία για τους δίκαιους και τους ευσεβείς, ενώ για τους άδικους είναι πραγματική κατάρρα — και κυρίως η υγεία. Η όραση, η ακοή, οι αισθήσεις και γενικά η ζωή είναι μεγάλα κακά αν, παρά την κατοχή των ονομαζόμενων αγαθών, ένας άνθρωπος γίνεi αθάνατος χωρίς να διαθέτει δικαιοσύνη και, γενικότερα, αρετή. Αν όμως ζήσει το λιγότερο δυνατό, το κακό θα είναι πολύ μικρότερο. Φαντάζομαι ότι θα πείσετε ή θα αναγκάσετε τους ποιητές σας να μεταχειρίζονται αυτά τα επιχειρήματα στα λόγια, τους ρυθμούς και τις μελωδίες που δημιουργούν για την εκπαίδευση της νεολαίας σας, έτσι δεν είναι; Προσέξτε τώρα· η θέση μου είναι απόλυτα σαφής. Μολονότι τα ονομαζόμενα κακά είναι στ’ αλήθεια κακά για τους δίκαιους, για τους άδικους θεωρούνται καλά. Αντίθετα, τα λεγόμενα αγαθά είναι καλά για τους δίκαιους και κακά για τους άδικους. Ας κάνω λοιπόν πάλι την ίδια ερώτηση, όπως πριν· συμφωνούμε πάνω σ’ αυτό εμείς οι τρεις;

ΚΑ. Νομίζω ότι συμφωνούμε σε ορισμένα σημεία, όχι όμως σε όλα.

ΑΘ. Ἄρ' οὖν ὑγίειάν τε κεκτημένον καὶ πλοῦτον καὶ τυραννίδα διὰ τέλους—καὶ ἔτι προστίθημι ὑμῖν ἰσχὺν
 e διαφέρουσαν καὶ ἀνδρείαν μετ' ἀθανασίας, καὶ μηδὲν ἄλλο αὐτῶ τῶν λεγομένων κακῶν εἶναι γιγνόμενον—ἀδικίαν δὲ καὶ ὕβριν ἔχοντα ἐν αὐτῶ μόνον, τὸν οὕτω ζῶντα ἴσως ὑμᾶς οὐ πείθω μὴ οὐκ ἄρα εὐδαίμονα ἀλλ' ἄθλιον γίγνεσθαι σαφῶς;

ΚΛ. Ἀληθέστατα λέγεις.

ΑΘ. Εἶεν· τί οὖν τὸ μετὰ τοῦτ' εἰπεῖν ἡμᾶς χρεῶν; ἀνδρεῖος γὰρ δὴ καὶ ἰσχυρὸς καὶ καλὸς καὶ πλούσιος, καὶ
 662 ποιῶν ὅτιπερ ἐπιθυμοῖ τὸν βίον ἅπαντα, οὐχ ὑμῖν δοκεῖ, εἴπερ ἄδικος εἶη καὶ ὕβριστής, ἐξ ἀνάγκης αἰσχυρῶς ἂν ζῆν; ἢ τοῦτο μὲν ἴσως ἂν συγχωρήσαιτε, τό γε αἰσχυρῶς;

ΚΛ. Πάνν μὲν οὖν.

ΑΘ. Τί δέ; τὸ καὶ κακῶς;

ΚΛ. Οὐκ ἂν ἔτι τοῦθ' ὁμοίως.

ΑΘ. Τί δέ; τὸ καὶ ἀηδῶς καὶ μὴ συμφερόντως αὐτῶ;

ΚΛ. Καὶ πῶς ἂν ταῦτά γ' ἔτι συγχωροῖμεν;

ΑΘ. Ὅπως; εἰ θεὸς ἡμῖν, ὡς ἔοικεν, ᾧ φίλοι, δοίη
 b τις συμφωνίαν, ὡς νῦν γε σχεδὸν ἀπάδομεν ἀπ' ἀλλήλων. ἔμοι γὰρ δὴ φαίνεται ταῦτα οὕτως ἀναγκαῖα, ὡς οὐδέ, ᾧ φίλε Κλεινία, Κρήτη νῆσος σαφῶς· καὶ νομοθέτης ὢν ταύτη πειρώμενη ἂν τοὺς τε ποιητὰς ἀναγκάζειν φθέγγεσθαι καὶ πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, ζημίαν τε ὀλίγου
 c μεγίστην ἐπιτιθεῖν ἂν, εἴ τις ἐν τῇ χώρᾳ φθέγγαιτο ὡς εἰσὶν τινες ἀνθρωποὶ ποτε πονηροὶ μὲν, ἠδέως δὲ ζῶντες, ἢ λυσιτελοῦντα μὲν ἄλλα ἐστὶ καὶ κερδαλέα, δικαιότερα δὲ ἄλλα, καὶ πόλλ' ἄττ' ἂν παρὰ τὰ νῦν λεγόμενα ὑπό τε

ΑΘ. Φαντάζομαι, πάντως, να εἴμαστε σύμφωνοι στο εἰς ἄς υποθέσουμε ὅτι κάποιος ἔχει υγεία, πλοῦτη, ἀπόλυτη ἐξουσία καὶ —αν θέλετε— τεράστια δύναμη, ἀνδρεία καὶ ἀθανασία. Επιπλέον, δεν δοκιμάζει στη ζωὴ του κανένα ἀπὸ τα ἄλλα κακά, ὅπως τα ονομάζουν οἱ ἄνθρωποι, παρὰ μόνο τὴν ἀδικία καὶ τὴν περιφρόνηση. Εἶναι φανερό, νομίζω, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θα περάσει δυστυχισμένη ζωὴ.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Ωραία. Τι πρέπει να πούμε στη συνέχεια; Ἄν ἓνας ἄνθρωπος εἶναι γενναῖος, δυνατός, ὁμορφος, πλούσιος καὶ ζεῖ με τὸν τρόπο που του ἀρέσει, δεν νομίζετε ὅτι —εφόσον εἶναι ἀδικος καὶ αὐθάδης— ἡ ζωὴ του θα περάσει μέσα στη ντροπή; Συμφωνεῖτε;

ΚΛ. Βεβαίως.

ΑΘ. Κι ἂν το ἐπεκτείνουμε λιγάκι, δεν θα μπορούσαμε να πούμε ὅτι θα ζήσει ἀσχημα*;

ΚΛ. Αὐτό δεν θα το δεχόμεθα τόσο εὐκόλα.

ΑΘ. Θα δεχόμεστε τουλάχιστον ὅτι ἡ ζωὴ του θα ἦταν χωρὶς ἐνδιαφέρον καὶ χαρά;

ΚΛ. Δεν νομίζω.

ΑΘ. Μα τότε, φίλοι μου, μόνο ἓνας θεὸς θα μας κάνει να συμφωνήσουμε πάνω σ' αὐτὸ το θέμα. Για μένα, αὐτά τα συμπεράσματα φαίνονται ἀπόλυτα σωστά. Για να εἶμαι εὐλικρινής, ἀγαπητέ μου Κλεινία, μου φαίνονται πιο ἀληθινὰ καὶ λογικὰ ἀπὸ το γεγονός ὅτι ἡ Κρήτη εἶναι νησί. Ἄν ἡμουν νομοθέτης, θα προσπαθοῦσα να ἀναγκάσω τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς κατοίκους μιᾶς πόλης να ἀκολουθοῦν αὐτὲς τις ἀρχές. Ἀκόμα, θα ἐπέβαλα τὴν ἐσχάτη των ποινῶν σε ὅποιον τολμοῦσε να πει ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἀνήθικοι που ζουν ὁμορφα ἢ ὅτι ὀρισμένα πράγματα εἶναι πιο χρήσιμα, πιο ωφέλιμα καὶ πιο δίκαια ἀπὸ τα ὑπόλοιπα. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ ἄλλα πράγματα που θα ἀνάγκαζα τοὺς

Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων, ὡς ἔοικε, καὶ δήπου καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διάφορα πείθοιμ' ἂν τοὺς πολίτας μοι φθέγγεσθαι. φέρε γάρ, ὦ πρὸς Διὸς τε καὶ Ἀπόλλωνος, ὦ ἄριστοι τῶν ἀνδρῶν, εἰ τοὺς νομοθετήσαντας ὑμῖν αὐτοὺς τούτους ἐροίμεθα θεούς: “Ἄρ' ὁ δίκαιοτάτος ἐστὶν βίος ἡδιστος, ἢ δὴ ἐστὶν τινα βίω, οἷν δὲ μὲν ἡδιστος ὢν τυγχάνει, δικαιοτάτος δ' ἕτερος;” εἰ δὴ δύο φαῖεν, ἐροίμεθ' ἂν ἴσως αὐτοὺς πάλιν, εἴπερ ὀρθῶς ἐπανερωτῶμεν: “Ποτέρους δὲ εὐδαιμονεστέρους χρὴ λέγειν, τοὺς τὸν δικαιοτάτον ἢ τοὺς τὸν ἡδιστον διαβιῶντας βίον;” εἰ μὲν δὴ φαῖεν τοὺς τὸν ἡδιστον, ἄτοπος αὐτῶν ὁ λόγος ἂν γίγνοιτο. βούλομαι δέ μοι μὴ ἐπὶ θεῶν λέγεσθαι τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἐπὶ πατέρων καὶ νομοθετῶν μᾶλλον, καί μοι τὰ ἔμπροσθεν ἠρωτημένα πατέρα τε καὶ νομοθέτην ἠρωτήσθω, ὁ δ' εἰπέτω ὡς ὁ ζῶν τὸν ἡδιστον βίον ἐστὶν μακαριώτατος: εἶτα μετὰ ταῦτα ἔγωγ' ἂν φαίην: “ὦ πάτερ, οὐχ ὡς εὐδαιμονεστάτα με ἐβούλον ζῆν; ἀλλ' αἰεὶ διακελευόμενος οὐδὲν ἐπαύου ζῆν με ὡς δικαιοτάτα.” ταύτη μὲν οὖν ὁ τιθέμενος εἶτε νομοθέτης εἶτε καὶ πατὴρ ἄτοπος ἂν οἶμαι καὶ ἄπορος φαίνοιτο τοῦ συμφωνούντως ἑαυτῷ λέγειν: εἰ δ' αὖ τὸν δικαιοτάτον εὐδαιμονεστάτον ἀποφαίνοιτο βίον εἶναι, ζητοῖ που πᾶς ἂν ὁ ἀκούων, οἶμαι, τί ποτ' ἐν αὐτῷ τὸ τῆς ἡδονῆς κρεῖττον ἀγαθόν τε καὶ καλόν ὁ νόμος ἐνὸν ἐπαινεῖ. τί γάρ δὴ δικαίῳ χωριζόμενον ἡδονῆς ἀγαθὸν ἂν γίγνοιτο; φέρε, κλέος τε καὶ ἔπαινος πρὸς ἀνθρώπων τε καὶ θεῶν ἄρ' ἐστὶν ἀγαθὸν μὲν καὶ καλόν, ἀηδὲς δέ, δύσκλεια

πολίτες να λένε, τα οποία καθώς φαίνεται έρχονται σε πλήρη αντίθεση με όσα υποστηρίζουν σήμερα οι Κρητικοί και οι Σπαρτιάτες — για να μην αναφέρω και τους υπόλοιπους ανθρώπους. Στο όνομα του Δία και του Απόλλωνα, φίλοι μου, φανταστείτε να ρωτούσαμε τους θεούς που μας έδωσαν τους νόμους: «Είναι πιο ευχάριστη η ζωή μέσα σε απόλυτη δικαιοσύνη; Ή μήπως υπάρχουν δυο ειδών ζωές, που η μια είναι πιο δίκαιη και η άλλη πιο ευχάριστη;». Ας υποθέσουμε ότι απαντούσαν πως υπάρχουν δυο ειδών ζωές. Τότε, πιστεύοντας ότι ενεργούμε λογικά, θα κάναμε την εξής ερώτηση: «Ποιοι άνθρωποι είναι περισσότερο ευτυχισμένοι; Αυτοί που ζουν δίκαια ή όσοι περνούν πιο ευχάριστα τη ζωή τους;». Αν έλεγαν: «Αυτοί που ζουν πιο ευχάριστα», η απάντησή τους θα ήταν παράλογη*. Ας μην ανακατεύουμε όμως τους θεούς σε τέτοιες συζητήσεις. Προτιμώ να συζητάμε με τους νομοθέτες και τους γέροντες. Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι κάναμε τις παραπάνω ερωτήσεις σε κάποιο νομοθέτη ή ένα σοφό γέροντα που θα μας απαντούσε ότι περισσότερο ευτυχισμένος είναι εκείνος που ζει πιο ευχάριστα. Τότε θα του έλεγα: «Μα δεν θα ήθελες να ζω όσο πιο ευτυχισμένα γίνεται; Κι όμως ποτέ δεν έπαψες να με συμβουλεύεις να είμαι όσο το δυνατό πιο δίκαιος». Παίρνοντας αυτή τη θέση ο νομοθέτης ή ο σοφός γέροντας, θα φαινόταν να διαφωνεί με τον εαυτό του. Αν πάλι έλεγε ότι πιο ευτυχισμένος είναι εκείνος που ζει με δικαιοσύνη, φαντάζομαι ότι όποιος τον άκουγε θα ήθελε να μάθει ποιο αγαθό υπάρχει σ' αυτό το είδος ζωής που να είναι ανώτερο απ' την ευχαρίστηση. Τι είναι δηλαδή εκείνο που υπάρχει στο δίκαιο χωρίς να έχει σχέση με την απόλαυση. Ασφαλώς, όλα τα οφέλη που θα μπορούσε να αποκομίσει ένας δίκαιος άνθρωπος δεν έχουν κάποια σχέση με την ευχαρίστηση; Μήπως η δόξα ή ο έπαινος απ' τους θεούς και τους ανθρώπους δεν είναι κάτι καλό αλλά δυσάρεστο, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με την κακή φήμη; Κάθε

δὲ τάναντία; ἤμιστα, ὦ φίλε νομοθέτα, φήσομεν. ἀλλὰ τὸ μῆτε τινὰ ἀδικεῖν μῆτε ὑπό τινος ἀδικεῖσθαι μῶν ἀηδὲς μὲν, ἀγαθὸν δὲ ἢ καλόν, τὰ δ' ἕτερα ἡδέα μὲν, αἰσχροῖα δὲ καὶ κακά;

ΚΛ. Καὶ πῶς;

ΑΘ. Οὐκοῦν ὁ μὲν μὴ χωρίζων λόγος ἦδύ τε καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθόν τε καὶ καλὸν πιθανός γ', εἰ μὴδὲν ἕτερον, πρὸς τό τινα ἐθέλειν ζῆν τὸν ὅσιον καὶ δίκαιον βίον, ὥστε νομοθέτη γε αἰσχιστος λόγων καὶ ἐναντιώτατος ὃς ἂν μὴ φῆ ταῦτα οὕτως ἔχειν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἐκὼν ἐθέλοι πείθεσθαι πράττειν τοῦτο ὅτῳ μὴ τὸ χαίρειν τοῦ λυπεῖσθαι πλέον ἔπεται. σκοτοδιναῖαν δὲ τὸ πόρρωθεν ὀρώμενον πᾶσιν τε ὡς ἔπος εἰπεῖν καὶ δὴ καὶ τοῖς παισὶ παρέχει, νομοθέτης εἰ μὴ δόξαν εἰς τὸναντίον τούτου καταστήσει, τὸ σκότος ἀφελών, καὶ πείσει ἁμῶς γέ πως ἔθεσι καὶ ἐπαίνοις καὶ λόγοις ὡς ἐσκιαγραφημένα τὰ δίκαιά ἐστι καὶ ἄδικα, τὰ μὲν ἄδικα τῷ τοῦ δικαίου ἐναντίως φαινόμενα, ἐκ μὲν ἀδίκου καὶ κακοῦ ἑαυτοῦ θεωρούμενα ἡδέα, τὰ δὲ δίκαια ἀηδέστατα, ἐκ δὲ δικαίου πάντα τάναντία παντὶ πρὸς ἀμφοτέρω.

ΚΛ. Φαίνεται.

ΑΘ. Τὴν δ' ἀλήθειαν τῆς κρίσεως ποτέραν κυριωτέραν εἶναι φῶμεν; πότερα τὴν τῆς χείρονος ψυχῆς ἢ τὴν τῆς βελτίονος;

ΚΛ. Ἀναγκαῖόν ποῦ τὴν τῆς ἀμείνονος.

ΑΘ. Ἀναγκαῖον ἄρα τὸν ἄδικον βίον οὐ μόνον αἰσχίω καὶ μοχθηρότερον, ἀλλὰ καὶ ἀηδέστερον τῆ

ἄλλο, αγαπητέ μου νομοθέτη, θα του λέγαμε. Ἡ μήπως το να αδικούμε και να μη μας αδικούν είναι δυσάρεστο, αν και καλό, ενώ το αντίθετο ευχάριστο αλλά κακό*;

ΚΛ. Δεν νομίζω.

ΑΘ. Επομένως, ο συλλογισμός που δεν διαχωρίζει το ευχάριστο από το ένα μέρος και το δίκαιο ή το καλό από το άλλο, έστω και αν δεν πετυχαίνει τίποτα περισσότερο, έχει τουλάχιστον τη δύναμη να πείθει τους ανθρώπους να ζουν με σεμνότητα και δικαιοσύνη. Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε διδασκαλία αρνείται αυτή την αλήθεια είναι για τον νομοθέτη η πιο ανήθικη και απεχθής, αφού κανένας δεν θα δεχόταν να κάνει με τη θέλησή του κάτι που θα του φέρει περισσότερη λύπη από ευχαρίστηση. Κοιτάζοντας κάτι από μακριά, όλοι το βλέπουμε θολό — και προπάντων τα παιδιά. Ο νομοθέτης όμως θα τα αλλάξει όλα αυτά για λογαριασμό μας και θα διαλύσει την ομίχλη που εμποδίζει την κρίση μας· με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο — συνήθεια, έπαινο ή επιχειρήματα — θα μας πείσει ότι οι απόψεις μας για το δίκαιο και το άδικο μοιάζουν με εικόνες κάτω από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Η αδικία φαίνεται πιο ευχάριστη στον εχθρό της δικαιοσύνης, γιατί τη βλέπει από τη δική του πλευρά που είναι άδικη και κακή. Η δικαιοσύνη, από το άλλο μέρος, του φαίνεται πολύ δυσάρεστη. Από την άποψη όμως του δίκαιου ανθρώπου και οι δυο περιπτώσεις φαίνονται αντίθετες.

ΚΛ. Ναι, έτσι είναι.

ΑΘ. Ποια όμως απ' αυτές τις δυο απόψεις θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι σωστή; Η κρίση του δίκαιου ή η κρίση του άδικου;

ΚΛ. Ασφαλώς η κρίση του δίκαιου.

ΑΘ. Τότε λοιπόν αναγκαστικά η ζωή του άδικου δεν είναι μόνο πιο αισχρή και ακόλαστη αλλά και λιγότερο

ἀληθεία τοῦ δικαίου τε εἶναι καὶ δοσίου βίου.

ΚΛ. Κινδυνεύει κατά γε τὸν νῦν λόγον, ὦ φίλοι.

ΑΘ. Νομοθέτης δὲ οὗ τι καὶ σμικρὸν ὄφελος, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχον, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ἤρηχ' ὁ λόγος ἔχειν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐτόλμησεν ἂν ἐπ' ἀγαθῶ
 e ψεύδεσθαι πρὸς τοὺς νέους, ἔστιν ὅτι τούτου ψεῦδος
 λυσιτελέστερον ἂν ἐφεύσατό ποτε καὶ δυνάμενον μᾶλλον
 ποιεῖν μὴ βία ἀλλ' ἐκόντας πάντας πάντα τὰ δίκαια;

ΚΛ. Καλὸν μὲν ἡ ἀλήθεια, ὦ ξένε, καὶ μόνιμον ἔοικε μὴν οὐ ῥᾶδιον εἶναι πείθειν.

ΑΘ. Εἶεν τὸ μὲν τοῦ Σιδωνίου μυθολόγημα ῥᾶδιον ἐγένετο πείθειν, οὕτως ἀπίθανον ὄν, καὶ ἄλλα μυρία;

ΚΛ. Ποῖα;

ΑΘ. Τὸ σπαρέντων ποτὲ ὀδόντων ὀπλίτας ἐξ αὐτῶν
 664 πείσειν ὅτι ἂν ἐπιχειρῇ τις πείθειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς,
 ὥστε οὐδὲν ἄλλο αὐτὸν δεῖ σκοποῦντα ἀνευρίσκειν ἢ τί
 πείσας μέγιστον ἀγαθὸν ἐργάσαιτο ἂν πόλιν, τούτου δὲ
 πέρι πᾶσαν μηχανὴν εὐρίσκειν ὄντινά ποτε τρόπον ἢ
 τοιαύτη συνοικία πᾶσα περὶ τούτων ἐν καὶ ταῦτὸν ὅτι
 μάλιστα φθέγγοιτ' αἰεὶ διὰ βίου παντὸς ἐν τε ῥῥαδαῖς καὶ
 μύθοις καὶ λόγοις. εἰ δ' οὖν ἄλλη πη δοκεῖ ἡ ταύτη, πρὸς
 ταῦτα οὐδεὶς φθόνος ἀμφισβητήσαι τῷ λόγῳ.

b ΚΛ. Ἄλλ' οὗ μοι φαίνεται πρὸς γε ταῦτα δύνασθαι
 ἡμῶν ἀμφισβητήσαι ποτ' ἂν οὐδέτερος.

ΑΘ. Τὸ μετὰ τοῦτο τοίνυν ἐμὸν ἂν εἶη λέγειν. φημί
 γὰρ ἅπαντας δεῖν ἐπάδειν τρεῖς ὄντας τοὺς χοροὺς ἔτι

ευχάριστη ἀπὸ τῆν ἠθική καὶ δίκαιη ζωῆ.

ΚΛ. Σύμφωνα με τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησες ἔτσι εἶναι.

ΑΘ. Ἀς υποθέσουμε ὅμως ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι διαφορετική ἀπ' ὅσα ἀπέδειξε ἡ συζήτησή μας μέχρι τώρα καὶ ὅτι ὁ νομοθέτης, ἔστω καὶ ἀν εἶναι μέτριος, εἶχε τὴν τόλμη νὰ
 λείει ψέματα στους νέους γιὰ τὸ καλὸ τους. Ὑπάρχει ἀραγε
 πιο χρήσιμο ἢ πιο αποτελεσματικὸ ψέμα ἀπ' αὐτὸ που
 μπορεῖ νὰ κάνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι δίκαιοι
 καὶ μάλιστα ὄχι με τὴ βία ἀλλὰ με τὴ θέλησή τους;

ΚΛ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πραγματικὸς θησαυρὸς, φίλε μου, ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι εἶναι εὐκόλο νὰ πείσουμε τοὺς ἄλλους γιὰ τὴ χρησιμότητά της.

ΑΘ. Σωστά. Τὶ γνώμη ἔχεις ὅμως γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Σιδωνίου*; Ἐγινε πολὺ εὐκόλο πιστευτὸς, μολοντί εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανος, ὅπως χιλιάδες ἄλλες παρόμοιες ιστορίες.

ΚΛ. Ποιες ιστορίες ἐννοεῖς;

ΑΘ. Ναι, αὐτὴ που λείει ὅτι σπάρθηκαν δόντια ἀπ' τα ὁποῖα ξεφύτρωσαν ὀπλισμένοι ἄντρες. Αὐτὸ τὸ σπουδαῖο παράδειγμα δείχνει ὅτι ὁ νομοθέτης ἔχει τὴ δύναμη νὰ πείθει τοὺς νέους γιὰ τα πάντα, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλει. Τὸ μόνον που ἔχει νὰ κάνει εἶναι νὰ βρεῖ κάτι πιστευτὸ, τὸ ὁποῖο θὰ ὠφελήσῃ τὴν πόλιν. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ, πρέπει νὰ ἐπινοήσῃ κάθε μέσο που θὰ ἐπιτρέπει σὲ ολόκληρη τὴν κοινότητα νὰ διατηρεῖ μέσα ἀπὸ τα τραγούδια, τις ιστορίες καὶ τις συζητήσεις τῆς ἑνᾶ μακροχρόνιο καὶ σταθερὸ πνεῦμα ἐνότητος. Ἀν ὅμως ἐσεῖς βλέπετε διαφορετικὰ τὸ θέμα, μὴ διστάζετε νὰ πείτε τὴν ἀποψή σας.

ΚΛ. Δὲν νομίζω ὅτι κάποιος ἀπ' τοὺς δυο μας μπορεῖ νὰ διαφωνήσῃ με ὅσα λες.

ΑΘ. Τότε πρέπει νὰ προχωρήσω σὲ κάποιον ἄλλο σημεῖο. Πιστεύω ὅτι καὶ οἱ τρεῖς χοροὶ* πρέπει νὰ ασκοῦν

νείαις οὔσαις ταῖς ψυχαῖς καὶ ἀπαλαῖς τῶν παιδίων, τά τε ἄλλα καλὰ λέγοντας πάντα ὅσα διεληλύθαμέν τε καὶ ἔτι διέλθοιμεν ἄν, τὸ δὲ κεφάλαιον αὐτῶν τοῦτο ἔστω· τὸν αὐτὸν ἡδιστὸν τε καὶ ἄριστον ὑπὸ θεῶν βίον λέγεσθαι

c φάσκοντες, ἀληθέστατα ἐροῦμεν ἅμα, καὶ μᾶλλον πείσομεν οὐδὲ δεῖ πείθειν ἢ ἐὰν ἄλλως πως φθεγγόμεθα λέγοντες.

ΚΛ. Συγχωρητέον ἃ λέγεις.

ΑΘ. Πρῶτον μὲν τοίνυν ὁ Μουσῶν χορὸς ὁ παιδικὸς ὀρθότατ' ἂν εἰσίοι πρῶτος τὰ τοιαῦτα εἰς τὸ μέσον ἁσόμενος ἀπάσῃ σπουδῇ καὶ ὄλῃ τῇ πόλει, δεύτερος δὲ ὁ μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, τὸν τε Παιῶνα ἐπικαλούμενος

d μάρτυρα τῶν λεγομένων ἀληθείας περὶ καὶ τοῖς νέοις ἴλεων μετὰ πειθοῦς γίγνεσθαι ἐπενχόμενος. δεῖ δὲ δὴ καὶ ἔτι τρίτους τοὺς ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη μέχρι τῶν ἐξήκοντα γεγονότας ἄδειν· τοὺς δὲ μετὰ ταῦτα—οὐ γὰρ ἔτι δυνατοὶ φέρειν ᾧδὰς—μυθολόγους περὶ τῶν αὐτῶν ἡθῶν διὰ θείας φήμης καταλελειφθαι.

ΚΛ. Λέγεις δέ, ᾧ ξέρε, τίνας τούτους τοὺς χοροὺς τοὺς τρίτους; οὐ γὰρ πάννυ συνίεμεν σαφῶς ὅτι ποτε βούλει φράζειν αὐτῶν πέρι.

ΑΘ. Καὶ μὴν εἰσὶν γε οὗτοι σχεδὸν ὧν χάριν οἱ πλεῖστοι τῶν ἔμπροσθεν ἐρρήθησαν λόγων.

e ΚΛ. Οὐπω μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον πειρῶ φράζειν.

ΑΘ. Εἶπομεν, εἰ μεμνήμεθα, κατ' ἀρχὰς τῶν λόγων, ὡς ἡ φύσις ἀπάντων τῶν νέων διάπυρος οὔσα ἡσυχίαν οὐχ οἷα τε ἄγειν οὔτε κατὰ τὸ σῶμα οὔτε κατὰ τὴν φωνὴν εἶη, φθέγγοιτο δ' αἰεὶ ἀτάκτως καὶ πηδῶ, τάξεως δ' αἰσθησιν τούτων ἀμφοτέρων, τῶν ἄλλων μὲν ζῶων οὐδὲν ἐφάπτοιο, ἢ δὲ ἀνθρώπου φύσις ἔχει μόνῃ τοῦτο·

γοητεία στις ψυχές των παιδιῶν ὅσο αὐτές εἶναι ἀκόμα μικρές και τρυφερές. Πρέπει να εκφράζουν τις θαυμάσιες αρχές που ἤδη αναπτύξαμε ἀλλά και ὅσες θα αναφέρουμε στη συνέχεια. Αν υποθέσουμε, ως βασικὸ σημεῖο των αρχῶν αὐτῶν, πως οἱ θεοὶ θεωροῦν ὅτι καλύτερη ζωὴ εἶναι αὐτὴ που δίνει ευχαρίστηση, ὄχι μόνον θα πούμε την καθαρὴ ἀλήθεια ἀλλὰ θα πείσουμε πιο αποτελεσματικὰ αὐτοὺς που πρέπει να πείσουμε, παρά αν καταφεύγαμε σε ἄλλα μέσα.

ΚΛ. Ναι, πρέπει να συμφωνήσουμε μαζί σου.

ΑΘ. Κατ' ἀρχήν, ὁ χορὸς των παιδιῶν, που εἶναι αφιερωμένος στις Μούσες, πρέπει να λείει με σεβασμὸ αὐτές τις αρχές μπροστά σε ὅλους τους πολίτες. Στη συνέχεια, ὁ χορὸς των νέων κάτω ἀπὸ τα τριάντα θα καλεῖ τον Ἀπόλλωνα Παιῶνα* ὡς μάρτυρα για την ἀλήθεια αὐτῶν των αρχῶν και θα του ζητᾶ να τους χαρίσει την πειστικὴ του δύναμη. Τέλος, θα τραγουδοῦν οἱ μεγαλύτεροι, ἀπὸ τριάντα μέχρι ἐξήντα ἐτῶν. Ὅσοι ἔχουν περάσει αὐτὴ την ηλικία, μη μπορώντας πλέον να τραγουδοῦν, θα διηγούνται ιστορίες σχετικά με ἐνάρετα άτομα, τις οποίες θα εμπνέονται με τη βοήθεια θείας δύναμης.

ΚΛ. Ἀνέφερες τρεις χοροὺς, φίλε μου, ἀλλὰ δεν ἔχουμε καταλάβει πολὺ καλά τι εννοεῖς.

ΑΘ. Μα το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησής μας μέχρι τώρα ἐγινε ἀκριβῶς γι' αὐτούς.

ΚΛ. Εἰσακολουθοῦμε να μην καταλαβαῖνουμε. Μπορεῖς να μιλήσεις πιο καθαρὰ;

ΑΘ. Αν θυμάστε, στην ἀρχὴ της συζήτησης εἶπαμε ὅτι οἱ νέοι εἶναι ὀρμητικοὶ ἀπ' τη φύση τους και δεν μποροῦν να συγκρατήσουν οὔτε το σῶμα οὔτε τη γλῶσσα τους ἀλλὰ χοροπηδοῦν και φωνάζουν χωρίς ρυθμὸ. Εἶπαμε ἐπίσης ὅτι κανένα ἄλλο ζῶο δεν διαθέτει την αἰσθησὴ της τάξης στην κίνηση και την ομιλία ὅπως ὁ ἀνθρώπος. Ἡ τάξη στις κινήσεις μας ονομάζεται ρυθμὸς και ἡ τάξη στη φωνή, ὁ

665 τῇ δὴ τῆς κινήσεως τάξει ῥυθμὸς ὄνομα εἶη, τῇ δὲ αὖ τῆς φωνῆς, τοῦ τε ὀξεὸς ἄμα καὶ βαρέος συγκεραυνμένων, ἁρμονία ὄνομα προσαγορεύοιτο, χορεία δὲ τὸ συναμφότερον κληθεῖη. θεοὺς δὲ ἔφαμεν ἐλεοῦντας ἡμᾶς συγχορευτάς τε καὶ χορηγούς ἡμῖν δεδωκέναι τὸν τε Ἀπόλλωνα καὶ Μούσας, καὶ δὴ καὶ τρίτον ἔφαμεν, εἰ μεμνήμεθα, Διόνυσον.

ΚΛ. Πῶς δ' οὐ μεμνήμεθα;

b ΑΘ. Ὁ μὲν τοίνυν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν χορὸς εἴρηται, τὸν δὲ τρίτον καὶ τὸν λοιπὸν χορὸν ἀνάγκη τοῦ Διονύσου λέγεσθαι.

ΚΛ. Πῶς δὴ; λέγε· μάλα γὰρ ἄτοπος γίγνοιτ' ἂν ὡς γε ἐξαίφνης ἀκούσαντι Διονύσου πρεσβυτῶν χορὸς, εἰ ἄρα οἱ ὑπὲρ τριάκοντα καὶ πεντήκοντα δὲ γεγονότες ἔτη μέχρι ἐξήκοντα αὐτῶ χορεύουσιν.

ΑΘ. Ἀληθέστατα μέντοι λέγεις. λόγον δὴ δεῖ πρὸς ταῦτα οἶμαι, ὅπῃ τοῦτο εὐλογον οὕτω γιγνόμενον ἂν γίγνοιτο.

ΚΛ. Τί μὴν;

ΑΘ. Ἄρ' οὐν ἡμῖν τά γε ἔμπροσθεν ὁμολογεῖται;

c ΚΛ. Τοῦ πέρι;

ΑΘ. Τὸ δεῖν πάντ' ἄνδρα καὶ παῖδα, ἐλεύθερον καὶ δοῦλον, θῆλυν τε καὶ ἄρρενα, καὶ ὅλη τῇ πόλει ὅλην τὴν πόλιν αὐτὴν αὐτῇ ἐπάδουσαν μὴ παύεσθαι ποτε ταῦτα ἂ διεληλύθαμεν, ἀμῶς γέ πως αἰεὶ μεταβαλλόμενα καὶ πάντως παρεχόμενα ποικιλίαν, ὥστε ἀπληστίαν εἶναι τινα τῶν ὕμνων τοῖς ἄδουσιν καὶ ἠδονῆν.

ΚΛ. Πῶς δ' οὐχ ὁμολογοῖτ' ἂν δεῖν ταῦτα οὕτω πράττεσθαι;

d ΑΘ. Ποῦ δὴ τοῦθ' ἡμῖν τὸ ἄριστον τῆς πόλεως, ἡλικίας τε καὶ ἄμα φρονήσεσιν πιθανώτατον ὄν τῶν ἐν

συνδυασμὸς ψηλῶν καὶ χαμηλῶν τόνων, λέγεται ἁρμονία. Ὁ συνδυασμὸς ρυθμοῦ καὶ ἁρμονίας ονομάζεται χορὸς. Εἶπαμε ἀκόμα ὅτι οἱ θεοί, ἀπὸ ευσπλαχνία πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἔδωσαν τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὶς Μούσες ὡς συντρόφους καὶ ὀδηγούς στους χορούς μας. Ἀν μάλιστα σκεφτοῦμε περισσότερο, θα θυμηθοῦμε ὅτι μας ἔδωσαν καὶ ἓναν τρίτο, τὸν Διόνυσο.

ΚΛ. Ναι, φυσικά το θυμόμαστε.

ΑΘ. Αναφερθήκαμε λοιπὸν στους χορούς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν. Ἀς μιλήσουμε τώρα καὶ γιὰ τὸν τρίτο, αὐτὸν ποὺ εἶναι ἀφιερωμένος στὸν Διόνυσο.

ΚΛ. Πῶς; Γίνε πιο σαφές. Ὁ χορὸς τῶν ἡλικιωμένων πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, στὸν ὁποῖο μετέχουν ἀνθρώποι πάνω ἀπ' τὰ τριάκοντα καὶ τὰ πενήντα — ἀκόμα καὶ μέχρι τὰ ἐξήντα — σίγουρα θα φανεῖ πολὺ παράξενο πράγμα σε κάποιον ποὺ ἔχει ἀγνοία αὐτῶν τῶν γεγονότων.

ΑΘ. Ἐχεις ἀπόλυτο δίκιο. Χρειάζεται κάποιον ἀπὸ ἐξήγηση, νομίζω, γιὰ νὰ δώσουμε μιὰ λογικὴ ἐρμηνεία σὲ ὅλα αὐτά.

ΚΛ. Φυσικά.

ΑΘ. Συμφωνοῦμε, τουλάχιστον, στὰ συμπεράσματα ποὺ καταλήξαμε πρὶν ἀπὸ λίγο;

ΚΛ. Ποια συμπεράσματα ἐννοεῖς;

ΑΘ. Σχετικὰ μὲ τὸ καθήκον ποὺ ἔχουν ὅλοι, ἐνήλικιοι καὶ παιδιὰ, ἐλεύθεροι καὶ δούλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες ὅλης τῆς πόλης, νὰ μὴν πάψουν ποτέ νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ τραγούδια ποὺ ἀναφέραμε. Πρέπει ἀκόμα νὰ φροντίζουμε γιὰ τὴ διαρκὴ ἀνανέωσή τους, ὥστε ἡ μεγάλη ποικιλία νὰ προσφέρει συνεχὴ εὐχαρίστηση στους ἐκτελεστές τους.

ΚΛ. Σωστά. Αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ γίνεται.

ΑΘ. Ὁ τρίτος χορὸς εἶναι τὸ ευγενέστερο στοιχεῖο τῆς πόλης μας. Εἶναι πιο πειστικός ἀπ' τοὺς υπόλοιπους, ἀφοῦ

τῆ πόλει, ἄδον τὰ κάλλιστα μέγιστ' ἂν ἐξεργάζοιτο ἀγαθὰ; ἢ τοῦτο ἀνοήτως οὕτως ἀφήσομεν, ὃ κυριώτατον ἂν εἴη τῶν καλλίστων τε καὶ ὠφελιμωτάτων ᾠδῶν;

ΚΛ. Ἀλλὰ ἀδύνατον τὸ μεθιέναι, ὥς γε τὰ νῦν λεγόμενα.

ΑΘ. Πῶς οὖν πρόπον ἂν εἴη τοῦτο; ὁρᾶτε εἰ τῆδε.

ΚΛ. Πῆ δῆ;

ΑΘ. Πᾶς που γιγνόμενος πρεσβύτερος ὄκνου πρὸς τὰς ᾠδὰς μεστός, καὶ χαίρει τε ἤτιον πράττων τοῦτο καὶ ἀνάγκης γιγνομένης αἰσχύνειτ' ἂν μᾶλλον, ὅσῳ πρεσβύτερος καὶ σωφρονέστερος γίγνεται, τόσῳ μᾶλλον. ἄρ' οὐχ οὕτως;

ΚΛ. Οὕτω μὲν οὖν.

ΑΘ. Οὐκοῦν ἐν θεάτρῳ γε καὶ παντοίοις ἀνθρώποις ἄδειν ἐστὼς ὀρθὸς ἔτι μᾶλλον αἰσχύνειτ' ἂν· καὶ ταῦτά γ' εἰ καθάπερ οἱ περὶ νίκης χοροὶ ἀγωνιζόμενοι πεφωνασκηκότες ἰσχυροὶ τε καὶ ἄσιτοι ἀναγκάζονται ἄδειν οἱ τοιοῦτοι, παντάπασιν που ἀηδῶς τε καὶ αἰσχυντηλῶς ἄδοντες ἀπροθύμως ἂν τοῦτ' ἐργάζονται;

666 ΚΛ. Ἀναγκαιότατα μέντοι λέγεις.

ΑΘ. Πῶς οὖν αὐτοὺς παραμυθησόμεθα προθύμους εἶναι πρὸς τὰς ᾠδὰς; ἄρ' οὐ νομοθετήσομεν πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρι ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ

ἡ ηλικία καὶ ἡ φρόνηση τῶν μελῶν του τον κάνει πιο αξιόπιστο ἀπ' οτιδήποτε ἄλλο ὑπάρχει στὴν πόλη. Σε ποια περίπτωση ἐπομένως θα μπορούσε, τραγουδώντας αὐτὰ τα ὑπέροχα τραγούδια, να προσφέρει τα μεγαλύτερα ἀγαθὰ; Ἀσφαλῶς δεν θα πρέπει ν' ἀφήσουμε ἀναπάντητη αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, διότι αὐτός ο χορὸς ἴσως ἀποδειχθεῖ ὅτι ἔχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπὸ τους πιο καλοὺς καὶ χρήσιμους ὕμνους.

ΚΛ. Ὅχι, σύμφωνα με ὅσα λέμε τώρα, ἀποκλείεται να μὴ δώσουμε τὴν ἀπάντηση που πρέπει.

ΑΘ. Ποιος εἶναι λοιπὸν ὁ καταλληλότερος τρόπος για να προχωρήσουμε; Ἀς το ἐξετάσουμε αὐτό.

ΚΛ. Τι θες να πεις;

ΑΘ. Καθὼς μεγαλώνει ὁ ἄνθρωπος, διστάζει να τραγουδήσει. Δεν του ἀρέσει πολὺ καὶ, ἀν δεν εἶναι σε θέση να το ἀποφύγει, νιώθει τόσο περισσότερη ντροπὴ ὅσο πιο μεγάλος εἶναι. Σωστά;

ΚΛ. Σωστά.

ΑΘ. Καὶ, φυσικά, θα ντρεπόταν πολὺ περισσότερο ἀν ἦταν ἀναγκασμένος να σταθεῖ καὶ να τραγουδήσει μπροστὰ στο ποικιλόμορφο ἀκροατήριον ἐνός θεάτρου. Ἀν οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς ηλικίας ἔπρεπε να τραγουδήσουν ὡς μέλη ἐνός χοροῦ που ἀγωνίζεται για το βραβεῖο, κουρασμένοι καὶ ἀδύνατοι μετὰ ἀπὸ μια σειρά ἐξαντλητικῆς δοκιμῆς, δεν θα το ἔκαναν ἀπρόθυμα καὶ δεν θα ἔκριναν τὴν παράσταση κάπως δυσάρεστη καὶ ταπεινωτικὴ γι' αὐτούς;

ΚΛ. Να, ἔχεις δίκιο.

ΑΘ. Πῶς λοιπὸν θα μπορούσαμε να τους ἐνθαρρύνουμε για να τραγουδοῦν; Ὁ πρῶτος νόμος που θα ἔπρεπε να φτιάξουμε εἶναι ὁ ἐξῆς· τα παιδιά κάτω τῶν δεκαοχτῶ δεν πρέπει να πίνουν καθόλου κρασί. Θα τα διδάξουμε να υποτάσσουν τις ἐπιθετικῆς διαθέσεις τῆς νεανικῆς τους φύσης καὶ να μὴ ρίχνουν φωτιά στη φωτιά του σώματος

ὄχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τοὺς
 πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβουμένους
 ἔξιν τῶν νέων· μετὰ δὲ τοῦτο οἴνου μὲν δὴ γεύεσθαι τοῦ
 b μετρίον μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυουίας
 τὸ παράπαν τὸν νέον ἀπέχεσθαι· τετταράκοντα δὲ ἐπι-
 βαίνοντα ἐτῶν, ἐν τοῖς συσσιτίοις εὐωχηθέντα, καλεῖν
 τοὺς τε ἄλλους θεοὺς καὶ δὴ καὶ Διόνυσον παρακαλεῖν εἰς
 τὴν τῶν πρεσβυτέρων τελετὴν ἅμα καὶ παιδιάν, ἣν τοῖς
 ἀνθρώποις ἐπίκουρον τῆς τοῦ γήρως ἀσθηρότητος
 ἐδωρήσατο τὸν οἶνον φάρμακον, ὥστε ἀνηβᾶν ἡμᾶς,
 c καὶ δυσθυμίας λήθη γίνεσθαι μαλακώτερον ἐκ σκληρο-
 τέρου τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, καθάπερ εἰς πῦρ σίδηρον
 ἐντεθέντα γιγνόμενον, καὶ οὕτως εὐπλαστότερον εἶναι;
 πρῶτον μὲν δὴ διατεθεὶς οὕτως ἕκαστος ἄρ' οὐκ ἂν
 ἐθέλοι προθυμότερόν γε, ἤττον αἰσχυρόμενος, οὐκ ἐν
 πολλοῖς ἀλλὰ ἐν μετρίοις, καὶ οὐκ ἐν ἀλλοτριοῖς ἀλλ' ἐν
 οἰκείοις, ἄδειν τε καὶ ὁ πολλάκις εἰρήκαμεν ἐπάδειν;

ΚΛ. Καὶ πολὺ γε.

ΑΘ. Εἰς μὲν γε τὸ προάγειν τοῖνον αὐτοὺς μετέχειν
 ἡμῖν ὠδῆς οὗτος ὁ τρόπος οὐκ ἂν παντάπασιν ἀσχημῶν
 d γίγνοιτο.

ΚΛ. Οὐδαμῶς.

ΑΘ. Ποίαν δὲ ἤσουσιν οἱ ἄνδρες φωνήν; ἢ μοῦσαν
 [ἢ] δῆλον ὅτι πρέπουσαν αὐτοῖς δεῖ γέ τινα;

ΚΛ. Πῶς γὰρ οὐ;

ΑΘ. Τίς ἂν οὖν πρέποι θεοῖς ἀνδράσιν; ἄρ' ἂν ἡ τῶν
 χορῶν;

ΚΛ. Ἡμεῖς γοῦν, ὦ ξένε, καὶ οἶδε οὐκ ἄλλην ἂν τινα
 δυναίμεθα ὠδῆν ἢ ἦν ἐν τοῖς χοροῖς ἐμάθομεν συνήθεις
 ἄδειν γενόμενοι.

ΑΘ. Εἰκότως γε· ὄντως γὰρ οὐκ ἐπήβολοι γεγονάτε
 e τῆς καλλίστης ὠδῆς. στρατοπέδου γὰρ πολιτείαν ἔχετε
 ἀλλ' οὐκ ἐν ἄσπεσι κατωκηκότων, ἀλλ' οἷον ἀθρόους

καὶ τῆς ψυχῆς πρὶν μπορέσουν να ἀντιληφθoύν τα βάσανα
 τῆς ζωῆς. Ὁ δεῦτερος νόμος θα επιτρέπει στους νέους
 κάτω ἀπὸ τα τριάντα να πίνουν κρασί με μέτρο, χωρὶς
 να φτάνουν στη μέθη καὶ τὴν κραιπάλη. Ὅταν φθάσουν
 στα σαράντα, θα ἔχουν τὸ δικαίωμα να μετέχουν στα συ-
 μπόσια καὶ να κάνουν ἐπικλήσεις στους θεοὺς καὶ μάλιστα
 στον Διόνυσο, που ἔδωσε στους ἀνθρώπους τὸ κρασί ὡς
 φάρμακο γιὰ τις σκληρὲς συνθήκες τῶν γηρατειῶν. Εἶναι
 τὸ δῶρο που μας ξανανιώνει καὶ μας κάνει να ξεχνᾶμε τις
 λύπες. Ἡ τραχύτητα τῆς σκέψης μαλακώνει καὶ γίνεται
 πιο εὐπλαστη, ὅπως τὸ σίδηρο στη φωτιά. Ἐτσι, κάθε
 ηλικιωμένος που φτάνει σ' αὐτὴ τὴν ψυχικὴ διάθεση εἶναι
 πρόθυμος να τραγουδήσει με περισσότερὴ ευχαρίστηση καὶ
 λιγότερη ντροπὴ, ὄχι μπροστὰ σε πολλοὺς ἀλλὰ τουλάχισ-
 στον σε μιὰ μικρὴ παρέα φίλων.

ΚΛ. Ναι, ἔτσι εἶναι.

ΑΘ. Μεταχειρίζομαστε δηλαδὴ κάποια ἀπαράδεκτη μέ-
 θοδο, γιὰ να τους ενθαρρύνουμε να συμμετάσχουν στα
 τραγούδια μας;

ΚΛ. Κάθε ἄλλο.

ΑΘ. Ποιο εἶδος μουσικῆς ὁμως θα τους βοηθήσει στα
 τραγούδια τους; Εἶναι, νομίζω, φανερό ὅτι θα μεταχειρι-
 στούν αὐτὴ που ταιριάζει με τὸν χαρακτῆρα τους.

ΚΛ. Φυσικά.

ΑΘ. Οἱ συμποσιαστές ὁμως δέχονται τὴν ἐπίδραση τοῦ
 θεοῦ. Ποια εἶναι ἡ μουσικὴ που τους ταιριάζει; Μήπως
 ἐκείνη που ἀκούμε στους χορούς;

ΚΛ. Εμεῖς οἱ Κρητικοί, φίλε μου, ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρ-
 τιάτες δεν τραγουδάμε παρά μόνο τις ὠδὲς που μάθαμε,
 ὅταν μετείχαμε στους χορούς.

ΑΘ. Πολὺ λογικό. Δεν μάθατε ὁμως να λέτε τα καλύ-
 τερα τραγούδια, ἀφοῦ ὀργανώσατε τὸ πολίτευμά σας με
 στρατιωτικὸ τρόπο καὶ ὄχι ὡς κοινωνία ἀνθρώπων που

πώλους ἐν ἀγέλῃ νεμομένους φορβάδας τοὺς νέους κέκτησθε· λαβὼν δ' ὑμῶν οὐδεὶς τὸν αὐτοῦ, παρὰ τῶν συννόμων σπάσας σφόδρα ἀγριαίνοντα καὶ ἀγανακτοῦντα, ἱπποκόμον τε ἐπέστησεν ἰδίᾳ καὶ παιδεύει ψήχων τε καὶ ἡμερῶν, καὶ πάντα προσήγοντα ἀποδιδούς τῇ παι-
667 δοτροφίᾳ ὅθεν οὐ μόνον ἀγαθὸς ἂν στρατιώτης εἴη, πόλιν δὲ καὶ ἄσθη δυνάμενος διοικεῖν, ὃν δὴ κατ' ἀρχὰς εἵπομεν τῶν Τυρταίου πολεμικῶν εἶναι πολεμικώτερον, τέταρτον ἀρετῆς ἀλλ' οὐ πρῶτον τὴν ἀνδρείαν κτῆμα τιμῶντα ἀεὶ καὶ πανταχοῦ, ἰδιώταις τε καὶ συμπάσῃ πόλει.

ΚΑ. Οὐκ οἶδα ἡμῶν, ὦ ξένε, ὅπῃ πάλιν αὖ τοὺς νομοθέτας φαυλίζεις.

ΑΘ. Οὐκ, ὠγαθέ, προσέχων τούτῳ τὸν νοῦν δρω τοῦτο, εἴπερ' ἀλλ' ὁ λόγος ὅπῃ φέρει, ταύτη πορευόμεθα, εἰ βούλεσθε. εἰ γὰρ ἔχομεν μοῦσαν τῆς τῶν χορῶν
b καλλίω καὶ τῆς ἐν τοῖς κοινοῖς θεάτροις, πειρώμεθα ἀποδοῦναι τούτοις οὓς φαμεν ἐκείνην μὲν αἰσχύνεσθαι, ζητεῖν δέ, ἥτις καλλίστη, ταύτης κοινωνεῖν.

ΚΑ. Πάνν γε.

ΑΘ. Οὐκοῦν πρῶτον μὲν δεῖ τόδε γε ὑπάρχειν ἅπασιν ὅσοις συμπάρεται τις χάρις, ἣ τοῦτο αὐτὸ μόνον αὐτοῦ τὸ σπουδαιότατον εἶναι, ἣ τινα ὀρθότητα, ἣ τὸ τρίτον ὠφελίαν; οἷον δὴ λέγω ἐδωδῆ μὲν καὶ πόσει καὶ συμπάσῃ τροφῇ παρέπεσθαι μὲν τὴν χάριν, ἣν
c ἡδονὴν ἂν προσείπομεν· ἣν δὲ ὀρθότητά τε καὶ ὠφελίαν, ὅπερ ὑγιεινὸν τῶν προσφερομένων λέγομεν ἐκάστοτε, τοῦτ' αὐτὸ εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ ὀρθότατον.

ζουν σε πόλεις. Φτιάχνετε κοπάδια με τους νέους σας, ὅπως τα πουλάρια που βόσκουν ομαδικά. Κανένας δεν παίρνει το παιδί του απ' το κοπάδι, ἔστω και αν αυτό αντιδρά και δεν θέλει να είναι μέλος του· δεν το εμπιστεύεστε στα χέρια ενός ιδιαίτερου εκπαιδευτή που θα το φροντίζει και θα το περιποιείται με προσοχή. Δεν προσπαθήσατε να του δώσετε την κατάλληλη ανατροφή, ὥστε ὄχι μόνο να γίνει καλὸς στρατιώτης ἀλλὰ και να μπορεῖ να διοικεῖ μια ἢ περισσότερες πόλεις. Ὅπως εἶπαμε πιο πριν, ὁ ἄνθρωπος αὐτός εἶναι καλύτερος στρατιώτης ἀπὸ τους πολεμιστὲς του Τυρταίου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δεν θεωρεῖ το θάρρος ὡς βασικὸ στοιχεῖο ἀρετῆς ἀλλὰ ὡς τέταρτο στη σειρά, εἴτε ἀφορᾷ ἓνα άτομο εἴτε ολόκληρη την πόλη.

ΚΑ. Νομίζω, φίλε μου, ὅτι ἀρχισες πάλι να κατηγορεῖς τους νομοθέτες μας.

ΑΘ. Αν ἔγινε κάτι τέτοιο, ἀγαπητέ φίλε, δεν το ἔκανα σκόπιμα. Αν ὁμως δεν ἔχετε ἀντίρρηση, ας ἀφήσουμε τη συζήτηση να μας ὀδηγήσει ὅπου θέλει. Αν ξέρουμε κάποια μουσική καλύτερη ἀπὸ ἐκείνη των χορῶν και των δημόσιων θεάτρων, ας προσπαθήσουμε να την ἀποδώσουμε στους ἠλικιωμένους. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ντρέπονται, ὅπως εἶπαμε, και ψάχνουν να βρουν ποια εἶναι η καλύτερη για να τη χρησιμοποιήσουν.

ΚΑ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Το πιο σημαντικό στοιχεῖο οποιουδήποτε πράγματος που προσφέρει κάποια ευχαρίστηση πρέπει να εἶναι εἴτε αὐτή η ἴδια η ευχαρίστηση εἴτε κάποιο εἶδος ὀρθότητας εἴτε, τέλος, η ὠφέλειά του. Για παράδειγμα, υποστηρίζω ὅτι το φαγητό, το ποτό και οἱ τροφές γενικά συνοδεύονται ἀπὸ αὐτὸ το εἰδικὸ συστατικὸ που μπορούμε να ονομάσουμε ἀπόλαυση. Ὅσο για την ὀρθότητα και την ὠφέλεια, κάθε φορά που φτιάχνουμε κάποιο φαγητό, λέμε ὅτι αὐτὸ που εἶναι πιο υγιεινὸ εἶναι και πιο ὠφέλιμο.

ΚΛ. Πάνν μὲν οὖν.

ΑΘ. Καὶ μὴν καὶ τῇ μαθήσει παρακολουθεῖν μὲν τό γε τῆς χάριτος, τὴν ἡδονὴν, τὴν δὲ ὀρθότητα καὶ τὴν ὠφελίαν καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τὴν ἀλήθειαν εἶναι τὴν ἀποτελοῦσαν.

ΚΛ. Ἔστιν οὕτως.

ΑΘ. Τί δὲ τῇ τῶν ὁμοίων ἐργασίᾳ ὅσαι τέχναι
 d εἰκαστικά; ἄρ' οὐκ, ἂν τοῦτο ἐξεργάζωνται, τὸ μὲν ἡδονὴν ἐν αὐτοῖς γίνεσθαι παρεπόμενον, ἐὰν γίνηται, χάριν αὐτὸ δικαιοτάτον ἂν εἴη προσαγορεύειν;

ΚΛ. Ναί.

ΑΘ. Τὴν δέ γε ὀρθότητά που τῶν τοιούτων ἢ ἰσότης ἂν, ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν, ἐξεργάζοιτο τοῦ τε τοσοῦτου καὶ τοῦ τοιούτου πρότερον, ἀλλ' οὐχ ἡδονή.

ΚΛ. Καλῶς.

ΑΘ. Οὐκοῦν ἡδονὴ κρίνεται ἂν μόνον ἐκεῖνο ὀρθῶς, ὃ μῆτε τινὰ ὠφελίαν μῆτε ἀλήθειαν μῆτε ὁμοιότητα
 e ἀπεργαζόμενον παρέχεται, μηδ' αὖ γε βλάβην, ἀλλ' αὐτοῦ τούτου μόνου ἔνεκα γίνονται τοῦ συμπαρεπομένου τοῖς ἄλλοις, τῆς χάριτος, ἣν δὴ κάλλιστά τις ὀνομάσαι ἂν ἡδονὴν, ὅταν μηδὲν αὐτῇ τούτων ἐπακολουθῇ;

ΚΛ. Ἀβλαβὴ λέγεις ἡδονὴν μόνον.

ΑΘ. Ναί, καὶ παιδιὰν γε εἶναι τὴν αὐτὴν ταύτην λέγω τότε, ὅταν μῆτε τι βλάβη μῆτε ὠφελὴ σπουδῆς ἢ λόγου ἄξιον.

ΚΛ. Ἀληθέστατα λέγεις.

ΚΛ. Συμφωνῶ.

ΑΘ. Επομένως, ἡ ἀπόλαυση εἶναι αὐτὴ που κάνει τὴ μάθηση να συνοδεύεται ἀπὸ ευχαρίστηση. Εκείνο ὅμως που δημιουργεῖ τὴν ὠφέλεια, τὴν ὀρθότητα καὶ κάθε τι ευγενικό σ' αὐτὸ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια.

ΚΛ. Ακριβῶς.

ΑΘ. Τι θα 'λεγες τότε γιὰ τὴν τέχνη τῆς μίμησης, που ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν παραγωγή ὁμοιωμάτων; Ὄταν τα καταφέρνει, εἶναι σωστὸ να δεχτοῦμε ὅτι οποιαδήποτε ἀπόλαυση που προέρχεται ἀπ' αὐτὴ καὶ συνοδεύει τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποτελεῖ τὸ στοιχεῖο τῆς ευχαρίστησης;

ΚΛ. Βεβαίως.

ΑΘ. Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ὀρθότητα σ' αὐτὲς τις περιπτώσεις δεν προέρχεται, γενικά μιλώντας, ἀπὸ τὴν ἀπόλαυση που προσφέρει ἀλλὰ κυρίως ἀπ' τὴν ἀκριβὴ παρουσίαση τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ποιότητος τοῦ πρωτοτύπου.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Επομένως, ἡ ἀπόλαυση ἀποτελεῖ κατάλληλο κριτήριο γιὰ μιὰ μόνον περίπτωσι. Ἐνα ἔργο τέχνης μπορεῖ να μὴν προσφέρει καμιά ὠφέλεια, ἀλήθεια ἢ ἀκρίβεια στὴν ἀπεικόνιση μῆτε ὅμως καὶ βλάβη ἀλλὰ να ἔχει κατασκευαστεῖ μόνον καὶ μόνον γιὰ τὸ στοιχεῖο που συνοδεύει ὅλα τα ἄλλα, δηλαδή γιὰ τὴν ευχαρίστηση. Πραγματικά, μόνον ὅταν αὐτὸ τὸ στοιχεῖο δεν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὠφέλεια, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀκριβὴ ἀπεικόνιση μπορεῖ να ὀνομαστεῖ ἀπόλαυση.

ΚΛ. Μιλᾷς μόνον γιὰ τὴν ἀπόλαυση που δεν προξενεῖ βλάβη;

ΑΘ. Ναι. Εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς που ὀνομάζω ἐπίσης διασκέδαση, ὅταν δεν προσφέρει κάποια συγκεκριμένη ὠφέλεια ἢ βλάβη που να αξίζει να τὴ συζητήσουμε σοβαρά.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Ἄρ' οὖν οὐ πᾶσαν μίμησιν φαῖμεν ἂν ἐκ τῶν
 νῦν λεγομένων ἤκιστα ἡδονῇ προσήκειν κρίνεσθαι καὶ
 668 δόξῃ μὴ ἀληθεῖ—καὶ δὴ καὶ πᾶσαν ἰσότητα· οὐ γὰρ εἴ τῷ
 δοκεῖ ἢ μὴ τις χαίρει τῷ, τό γε ἴσον ἴσον οὐδὲ τὸ
 σύμμετρον ἂν εἶη σύμμετρον ὅλως—ἀλλὰ τῷ ἀληθεῖ
 πάντων μάλιστα, ἤκιστα δὲ ὄτῳ ἄλλῳ;

ΚΛ. Παντάσῃ μὲν οὖν.

ΑΘ. Οὐκοῦν μουσικὴν γε πᾶσάν φαμεν εἰκαστικὴν
 τε εἶναι καὶ μιμητικὴν;

ΚΛ. Τί μὴν;

ΑΘ. Ἦκιστ' ἄρα ὅταν τις μουσικὴν ἡδονῇ φῆ
 κρίνεσθαι, τοῦτον ἀποδεκτέον τὸν λόγον, καὶ ζητητέον
 b ἤκιστα ταύτην ὡς σπουδαίαν, εἴ τις ἄρα πον καὶ γίγνοι-
 το, ἀλλ' ἐκείνην τὴν ἔχουσαν τὴν ὁμοιότητα τῷ τοῦ
 καλοῦ μιμήματι.

ΚΛ. Ἀληθέστατα.

ΑΘ. Καὶ τούτοις δὴ τοῖς τὴν καλλίστην ᾠδὴν τε
 ζητοῦσι καὶ μῦσαν ζητητέον, ὡς ἔοικεν, οὐχ ἦτις ἡδεῖα
 ἀλλ' ἦτις ὀρθή· μιμήσεως γὰρ ἦν, ὡς φαμεν, ὀρθότης, εἰ
 τὸ μιμηθὲν ὅσον τε καὶ οἷον ἦν ἀποτελοῖτο.

ΚΛ. Πῶς γὰρ οὐ;

ΑΘ. Καὶ μὴν τοῦτό γε πᾶς ἂν ὁμολογοῖ περὶ τῆς
 μουσικῆς, ὅτι πάντα τὰ περὶ αὐτὴν ἐστὶν ποιήματα
 c μίμησις τε καὶ ἀπεικασία· καὶ τοῦτό γε μῶν οὐκ ἂν
 σύμπαντες ὁμολογοῖεν ποιηταί τε καὶ ἀκροαταὶ καὶ
 ὑποκριταί;

ΚΛ. Καὶ μάλα.

ΑΘ. Δεῖ δὴ καθ' ἕκαστόν γε, ὡς ἔοικε, γινώσκειν
 τῶν ποιημάτων ὅτι ποτ' ἐστὶν τὸν μέλλοντα ἐν αὐτῷ μὴ

ΑΘ. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε από όλα αυτά
 ότι καμιά μίμηση δεν θα ἔπρεπε να κρίνεται σύμφωνα με
 αβάσιμες γνώμες ἢ με την απόλαυση που προσφέρει ἢ
 ακόμα και με κάποια ακρίβεια; Το ἴσο εἶναι ἴσο και το
 συμμετρικό πάντα συμμετρικό, χωρίς να εξαρτώνται από
 τη γνώμη του καθενός. Η ἀλήθεια και η ακρίβεια, πάνω
 απ' όλα, εἶναι αὐτό που πρέπει να ἔχουμε υπόψη μας.

ΚΛ. Ναι, ἔχεις ἀπόλυτο δίκαιο.

ΑΘ. Δεχόμαστε λοιπόν ὅτι η μουσικὴ εἶναι θέμα ἐκφρα-
 σης και μίμησης;

ΚΛ. Φυσικά.

ΑΘ. Επομένως, ὅταν κάποιος λέει ὅτι η μουσικὴ κρί-
 νεται ἀπό την ἀπόλαυση που προκαλεῖ, θα πρέπει να απορ-
 ρίψουμε τον ισχυρισμό του και να ἀρνηθούμε να τη θεω-
 ρήσουμε σημαντικὴ ἀν τύχει να την ακούσουμε. Η μουσικὴ
 που πρέπει να καλλιεργούμε εἶναι ἐκείνη που ἔχει ὁμοιό-
 τητα με το πρότυπο του ὠραίου.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Τότε οἱ ηλικιωμένοι, που θέλουν να μετέχουν στο
 καλύτερο τραγούδι, θα πρέπει νομίζω να ἀποζητοῦν την
 πιο ὀμορφη και την πιο σωστὴ μουσικὴ, και ὄχι την πιο
 ευχάριστη. Η ὀρθότητα, ὅπως εἶπαμε, βρίσκεται στη μί-
 μηση και την πετυχημένη ἀναπαράσταση των ἀναλογιών
 και των χαρακτηριστικῶν του πρωτοτύπου.

ΚΛ. Συμφωνῶ.

ΑΘ. Το ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει και με τη μουσικὴ.
 Ὅλοι παραδέχονται ὅτι οἱ μουσικὲς συνθέσεις εἶναι μίμη-
 ση και ἀναπαράσταση. Πραγματικά, οἱ συνθέτες, το ἀκρο-
 ατήριο και οἱ ηθοποιοὶ συμφωνοῦν ἀπόλυτα πάνω σ' αὐτό
 το θέμα, ἔτσι δεν εἶναι;

ΚΛ. Καὶ βέβαια.

ΑΘ. Κατὰ συνέπεια, ἀν κάποιος δεν θέλει να πέσει ἐξῶ
 στην κρίση του σχετικὰ με μια σύνθεση, θα πρέπει να

ἀμαρτήσεσθαι· μὴ γὰρ γιννώσκων τὴν οὐσίαν, τί ποτε βούλεται καὶ ὅτου ποτ' ἐστὶν εἰκὼν ὄντως, σχολῆ τὴν γε ὀρθότητα τῆς βουλήσεως ἢ καὶ ἀμαρτίαν αὐτοῦ διαγνώσεται.

ΚΛ. Σχολῆ· πῶς δ' οὐ;

d ΑΘ. Ὁ δὲ τὸ ὀρθῶς μὴ γιννώσκων ἄρ' ἂν ποτε τό γε εὔ καὶ τὸ κακῶς δυνατὸς εἶη διαγνώσθαι; λέγω δὲ οὐ πάνυ σαφῶς, ἀλλ' ὥδε σαφέστερον ἴσως ἂν λεχθείη.

ΚΛ. Πῶς;

ΑΘ. Εἰσὶν δῆπου κατὰ τὴν ὄψιν ἡμῶν ἀπεικασίαι μυρίαί.

ΚΛ. Ναί.

e ΑΘ. Τί οὖν εἶ τις καὶ ἐν τούτοις ἀγροῦ τῶν μεμιμημένων ὅτι ποτ' ἐστὶν ἕκαστον τῶν σωμάτων; ἄρ' ἂν ποτε τό γε ὀρθῶς αὐτῶν εἰργασμένον γνοίη; λέγω δὲ τὸ τοιόνδε, οἷον τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ σώματος καὶ ἐκάστων τῶν μερῶν τὰς θέσεις εἰ ἔχει, ὅσοι τέ εἰσιν καὶ ὅποια παρ' ὅποια αὐτῶν κείμενα τὴν προσήκουσαν τάξιν ἀπέιληφεν—καὶ ἔτι δὴ χρώματά τε καὶ σχήματα—ἢ πάντα ταῦτα τεταραγμένως εἰργασταί· μῶν δοκεῖ ταῦτ' ἂν ποτε διαγνώσθαι τις τὸ παράπαν ἀγνοῶν ὅτι ποτ' ἐστὶ τὸ μεμιμημένον ζῶον;

ΚΛ. Καὶ πῶς;

669 ΑΘ. Τί δ' εἰ γινώσκουμεν ὅτι τὸ γεγραμμένον ἢ τὸ πεπλασμένον ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ τὰ μέρη πάντα τὰ ἐαυτοῦ καὶ χρώματα ἅμα καὶ σχήματα ἀπέιληφεν ὑπὸ τῆς τέχνης; ἄρα γε ἀναγκαῖον ἤδη τῷ ταῦτα γνόντι καὶ ἐκεῖνο ἐτοίμως γινώσκειν, εἴτε καλὸν εἴτε ὄπη ποτὲ ἔλλιπὲς ἂν εἶη κάλλους;

ΚΛ. Πάντες μεντὰν ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὦ ξένη, τὰ καλὰ

καταλάβει τὴν οὐσία τῆς. Ἄν δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τι θέλει νὰ ἐκφράσει ἢ τι πράγμα ἀπεικονίζει, αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρει ἂν ὁ δημιουργὸς πέτυχε τὸν στόχο του ἢ ὄχι.

ΚΛ. Ἐχεις δίκιο.

ΑΘ. Ἄν λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ὀρθότητα τῆς σύνθεσης, τότε ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ κρίνει τὴν ἠθικὴ ὁμορφιά ἢ τὴν ἀσχήμια τῆς. Ἴσως νὰ μὴ γίνομαι ἀπόλυτα κατανοητὸς, πιστεύω ὅμως ὅτι ὑπάρχει κάποιος καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ ἐκφραστῶ πιο σωστά.

ΚΛ. Καὶ ποιοὺς εἶναι αὐτούς;

ΑΘ. Ὑπάρχουν, νομίζω, ἀπειρες εἰκόνες ποὺ παρουσιάζονται μπροστὰ στα μάτια μας.

ΚΛ. Βεβαίως.

ΑΘ. Ἄς φανταστοῦμε τότε κάποιον ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸν χαρακτήρα τῶν ἀντικειμένων ποὺ ἀναπαράγονται μὲ τὴ μίμηση. Θα μπορέσει ποτέ νὰ καταλάβει τὴν ὀρθότητα τῆς κατασκευῆς τους—ἂν δηλαδὴ ἔχουν τις ἀναλογίες τοῦ πρωτοτύπου, ἂν τὰ μέρη τους εἶναι τοποθετημένα στὴ σωστὴ θέση, ἢ καὶ ἀκόμα ἂν ὑπάρχουν τὰ κατάλληλα χρώματα καὶ σχήματα; Μήπως τὰ χαρακτηριστικὰ τους ἐμφανίζονται συγκεχυμένα; Νομίζετε ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ποὺ δὲν ξέρει τι εἶναι αὐτὸ ποὺ μιμείται ἡ τέχνη θα μπορέσει ποτέ νὰ καταλάβει τι παριστάνει μὴ σύνθεση;

ΚΛ. Ὅχι βέβαια.

ΑΘ. Ἄν ὅμως ξέραμε ὅτι αὐτὸ ποὺ εἶναι σκαλισμένο ἢ ζωγραφισμένο παριστάνει κάποιον ἄνθρωπο καὶ ὅτι ὅλα τὰ μέρη, τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματα ἔχουν ἀποδοθεῖ σωστά ἀπὸ τὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ καλλιτέχνη; Ἄς υποθέσουμε ὅτι κάποιος τὰ γνωρίζει ὅλα αὐτά. Θα μπορεῖ νὰ καταλάβει εὐκόλα ὅτι ἡ σύνθεση εἶναι ὁμορφὴ ἢ ὅτι ἔχει κάποιες ἀτέλειες;

ΚΛ. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν, φίλε, ὅλοι μας θα μπο-

τῶν ζῳῶν ἐγιγνώσκομεν.

b ΑΘ. Ὅρθότατα λέγεις. ἄρ' οὖν οὐδὲν περὶ ἐκάστην εἰκόνα, καὶ ἐν γραφικῇ καὶ ἐν μουσικῇ καὶ πάντῃ, τὸν μέλλοντα ἔμφρονα κριτὴν ἔσεσθαι δεῖ ταῦτα τρία ἔχειν, ὃ
τέ ἐστι πρῶτον γιγνώσκειν, ἔπειτα ὡς ὀρθῶς, ἔπειθ' ὡς
εὔ, τὸ τρίτον, εἴργασται τῶν εἰκόνων ἠτισοῦν ῥήμασί τε
καὶ μέλεσι καὶ τοῖς ῥυθμοῖς;

ΚΛ. Ἔοικε γοῦν.

c ΑΘ. Μὴ τοίνυν ἀπείπωμεν λέγοντες τὸ περὶ τὴν μουσικὴν ἢ χαλεπὸν· ἐπειδὴ γὰρ ὑμνεῖται περὶ αὐτὴν διαφερόντως ἢ τὰς ἄλλας εἰκόνας, εὐλαβείας δὴ δεῖται πλείστης πασῶν εἰκόνων. ἀμαρτῶν τε γὰρ τις μέγιστ' ἂν
d βλάβητο, ἢθη κακὰ φιλοφρονούμενος, χαλεπώτατόν τε αἰσθῆσθαι διὰ τὸ τοὺς ποιητὰς φανλοτέρους εἶναι ποιητὰς αὐτῶν τῶν Μουσῶν. οὐ γὰρ ἂν ἐκεῖναί γε ἐξαμαρτοῖεν ποτε τοσοῦτον ὥστε ῥήματα ἀνδρῶν ποιήσασαι τὸ χροῶμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδοῦναι, καὶ μέλος ἐλευθέρων αὖ καὶ σχήματα συνθεῖσθαι ῥυθμοὺς δούλων καὶ ἀνελευθέρων προσαρμόττειν, οὐδ' αὖ ῥυθμοὺς καὶ σχήματα ἐλευθέριον ὑποθεῖσθαι μέλος ἢ λόγον ἐναντίον ἀποδοῦναι τοῖς ῥυθμοῖς, ἔτι δὲ θηρίων φωνὰς καὶ ἀνθρώπων καὶ
d ὀργάνων καὶ πάντας φύφους εἰς ταῦτόν οὐκ ἂν ποτε συνθεῖεν, ὡς ἐν τι μιμούμεναι· ποιηταὶ δὲ ἀνθρώπινοι σφόδρα τὰ τοιαῦτα ἐμπλέκοντες καὶ συγκυκλώντες ἀλόγως, γέλωτ' ἂν παρασκευάζοιεν τῶν ἀνθρώπων ὅσους φησὶν Ὀρφενὸς λαχεῖν ὥραν τῆς τέρψιος. ταῦτά γε γὰρ ὀρῶσι πάντα κινώμενα, καὶ ἔτι διασπῶσιν οἱ ποιηταὶ ῥυθμὸν μὲν καὶ σχήματα μέλους χωρὶς, λόγους ψιλὸς εἰς
e μέτρα τιθέντες, μέλος δ' αὖ καὶ ῥυθμὸν ἄνευ ῥημάτων,

ρούσαμε να κρίνουμε την ποιότητα μιας απεικόνισης.

ΑΘ. Μιλᾷς πολύ σωστά. Συνεπῶς, ὅποιος θέλει να εἶναι λογικός κριτὴς κάποιας σύνθεσης στη ζωγραφικὴ, τη μουσικὴ ἢ οποιαδήποτε ἄλλη τέχνη, πρέπει να εκπληρώνει τρεῖς προϋποθέσεις: πρῶτα πρῶτα να ξέρεῖ τι εἶναι αὐτὸ που παρουσιάζεται, ὕστερα πόσο σωστά ἔχει φτιαχτεῖ, καὶ τέλος να γνωρίζει την ἠθικὴ ἀξία του ἔργου με λόγια, μελωδίες ἢ ρυθμούς.

ΚΛ. Νομίζω πως ἔτσι εἶναι.

ΑΘ. Ἀς μὴν ξεχάσουμε να αναφέρουμε τις ιδιορρυθμίες της μουσικῆς, ἡ οποία συζητιέται πολύ περισσότερο ἀπὸ οποιοδήποτε ἄλλο εἶδος καλλιτεχνικῆς παρουσίας καὶ χρειάζεται πολύ πιο προσεκτικούς χειρισμούς. Κάποιος που θα ξεγελαστῆί πάνω σ' αὐτὸ το θέμα θα βρεθῆί σε δύσκολη θέση καὶ θα παρασυρθεῖ σε ἀστοχες κρίσεις, χωρὶς να μπορεῖ να ἀντιληφθεῖ το λάθος του, γιατί οἱ συνθέτες μας δεν ἔχουν τις ἴδιες ικανότητες με τις Μούσες. Αὐτές δεν θα ἔκαναν ποτέ το λάθος να βάλουν ἀντρικά λόγια καὶ μελωδία σε μια σύνθεση που ταιριάζει σε γυναίκες ἢ να προσαρμόσουν ρυθμούς καὶ κινήσεις που εκφράζουν ἐλεύθερους ἀνθρώπους σε σκλάβους καὶ ἀνελεύθερους ἢ ἀκόμα να συνδυάσουν ρυθμούς καὶ κινήσεις ἐλευθέρων ἀνθρώπων με λόγια καὶ μελωδίες που ἔρχονται σε ἀντίθεση με αὐτοὺς τους ρυθμούς. Οὐτε θα ἀνακάτευαν μέσα στην ἴδια σύνθεση διάφορα εἶδη φωνῶν ἰσχυριζόμενες ὅτι εκφράζουν ἓνα ἐνιαίό θέμα. Οἱ συνθέτες μας ὅμως ἀνακατεύουν, ἐντελῶς ἀνόητα, ὅλα αὐτά τα πράγματα καὶ παρουσιάζουν πολὺπλοκα ἔργα. Σύμφωνα με τα λόγια του Ὀρφέα, ἐκεῖνος που ἔχει την τύχη να ἀντιλαμβάνεται το ωραῖο τα θεωρεῖ αὐτὰ πηγὴ γέλιου, γιατί καταλαβαίνει τη σύγχυση που προκαλοῦν οἱ συνθέτες καθὼς ἀποχωρίζουν τον ρυθμὸ καὶ την κίνηση ἀπὸ τη μελωδία χρησιμοποιώντας λόγια που δεν ταιριάζουν με την προσῳδία. Ἐπίσης φτιάχνουν μελωδίες

φιλή καθαρίσει τε καὶ ἀλλήσει προσχρώμενοι, ἐν οἷς δὴ παγγάλεπον ἄνευ λόγου γιγνόμενον ῥυθμόν τε καὶ ἁρμονίαν γινώσκειν ὅτι τε βούλεται καὶ ὄτω ἔοικε τῶν ἀξιολόγων μιμημάτων· ἀλλὰ ὑπολαβεῖν ἀναγκαῖον ὅτι τὸ τοιοῦτόν γε πολλῆς ἀγροικίας μεστὸν πᾶν, ὅποσον τάχους τε καὶ ἀπταισίας καὶ φωνῆς θηριώδους σφόδρα φίλον ὥστ' ἀλλήσει γε χρῆσθαι καὶ καθαρίσει πλὴν ὅσον
 670 ὑπὸ ὄρχησίν τε καὶ ᾠδῆν, φιλή δ' ἑκατέρω πᾶσά τις ἄμουσία καὶ θαυματουργία γίγνεται ἂν τῆς χρήσεως. ταῦτα μὲν ἔχει ταύτη λόγον· ἡμεῖς δέ γε οὐχ ὅτι μὴ δεῖ ταῖς Μούσαις ἡμῶν προσχρῆσθαι τοὺς ἦδη τριακοντούτας καὶ τῶν πεντήκοντα πέραν γεγονότας σκοπούμεθα, ἀλλ' ὅτι ποτὲ δεῖ. τότε μὲν οὖν ἐκ τούτων ὁ λόγος ἡμῖν δοκεῖ μοι σημαίνειν ἤδη, τῆς γε χορικῆς Μούσης ὅτι
 b πεπαιδεῦσθαι δεῖ βέλτιον τοὺς πεντηκοντούτας ὅσοις περ ἂν ἄδειν προσήκη. τῶν γὰρ ῥυθμῶν καὶ τῶν ἁρμονιῶν ἀναγκαῖον αὐτοῖς ἔστιν εὐαισθητῶς ἔχειν καὶ γινώσκειν· ἢ πῶς τις τὴν ὀρθότητα γνώσεται τῶν μελῶν, ᾧ προσῆκεν ἢ μὴ προσῆκεν τοῦ δωριστί, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ ὃν ὁ ποιητὴς αὐτῷ προσῆψεν, ὀρθῶς ἢ μὴ;

ΚΑ. Δῆλον ὡς οὐδαμῶς.

ΑΘ. Γελοῖος γὰρ ὁ γε πολλὸς ὄχλος ἠγούμενος ἱκανῶς γινώσκειν τό τε εὐάρμοστον καὶ εὐρhythμον καὶ μὴ, ὅσοι προσάδειν αὐτῶν καὶ βαίνειν ἐν ῥυθμῷ γεγόνασι
 c διηραγασμένοι, ὅτι δὲ δρωσιν ταῦτα ἀγνοοῦντες αὐτῶν ἕκαστα, οὐ συλλογίζονται. τὸ δέ που προσήκοντα μὲν ἔχον πᾶν μέλος ὀρθῶς ἔχει, μὴ προσήκοντα δὲ ἡμαρτημένως.

ΚΑ. Ἀναγκαιότατα.

καὶ ρυθμούς χρησιμοποιοῦντας κιθάρες καὶ αυλοὺς χωρὶς στίχους. Με ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ καταλάβει κανεὶς τι θέλουν νὰ δείξουν ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία χωρὶς λόγια καὶ ποιο ἀξιόλογο ἀντικείμενο μιμούνται ἢ ἐκφράζουν. Ἐτσι ἡ σύγχυση εἶναι ἀναπόφευκτη. Αὐτὴ ἡ τέχνη ταιριάζει με τὰ γούστα τῶν χωρικῶν, ἀφοῦ περιέχει ταχύτητα καὶ ἐπιδειξιότητα στὴ μίμηση τῆς φωνῆς τῶν ζώων, κάτι που παρακινεῖ στὴ χρῆση τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς λύρας χωρὶς τὴ συνοδεία χοροῦ ἢ τραγουδιοῦ. Ἡ χρῆση μόνο αὐτῶν τῶν δυο ὀργάνων εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἐπίδειξη που δὲν ἔχει καμιά σχέση με τὴν τέχνη. Ἀς σταματήσουμε ὅμως τὶς θεωρίες. Αὐτὸ που μας ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι τὸ εἶδος τῆς μουσικῆς που πρέπει νὰ ἀποφεύγουν ὅσοι εἶναι πάνω ἀπὸ τριάντα ἀλλὰ με ποιο πρέπει νὰ ἀσχολοῦνται. Νομίζω ὅτι τὰ ἐπιχειρήματά μας μέχρι τώρα δείχνουν νὰ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ πενηντάρηδες που μετέχουν στους χοροὺς πρέπει νὰ ἔχουν ἐκπαιδευτεῖ σε ἐπίπεδα ἀνώτερα τῆς μουσικῆς που χρησιμοποιεῖται σ' αὐτούς. Πρέπει, δηλαδὴ, νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ καταλαβαίνουν πολὺ καλὰ τοὺς ρυθμούς καὶ τὶς ἁρμονίες, γιατί διαφορετικὰ δὲν θὰ μποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ὀρθότητα τῆς μουσικῆς, σε ποιο εἶδος ταιριάζει ἡ δωρικὴ τεχνοτροπία καὶ σε ποιο ὄχι, καὶ ἀκόμα ἀν ὁ συνθέτης ἔχει συνδυάσει σωστὰ τὴ μελωδία με τὸν κατάλληλο ρυθμό.

ΚΑ. Ἐχεις δίκιο.

ΑΘ. Ἡ πεποίθηση τοῦ κοινοῦ ὅτι μπορεῖ νὰ σχηματίσει σωστὴ κρίση γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ εἶναι γελοία. Τὸ μόνο που ἔχει μάθει εἶναι νὰ παίζει αὐλὸ καὶ νὰ περπατᾷ ρυθμικά, χωρὶς νὰ σκέφτεται ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κάνει χωρὶς νὰ ἔχει τὴν παραμικρὴ ἰδέα. Βέβαια, κάθε μελωδία εἶναι σωστὴ ὅταν ἔχει τὰ κατάλληλα στοιχεῖα καὶ λαυθασμένη ὅταν δὲν τὰ ἔχει.

ΚΑ. Ναι, ἔτσι εἶναι.

ΑΘ. Τί οὖν ὁ μηδ' ὅτι ποτ' ἔχει γιννώσκων; ἄρα, ὅπερ εἶπομεν, ὡς ὀρθῶς γε αὐτὸ ἔχει, γινώσεται ποτε ἐν ὄψοι;

ΚΛ. Καὶ τίς μηχανή;

ΑΘ. Τοῦτ' οὖν, ὡς ἔοικεν, ἀνευρίσκομεν αὐτὰ τὰ νῦν, ὅτι τοῖς ὦδοις ἡμῶν, οὓς νῦν παρακαλοῦμεν καὶ ἐκόντας
 d τινὰ τρόπον ἀναγκάζομεν ἄδειν, μέχρι γε τοσοῦτου πεπαιδεῦσθαι σχεδὸν ἀναγκαῖον, μέχρι τοῦ δυνατόν εἶναι συνακολουθεῖν ἕκαστον ταῖς τε βάσεις τῶν ῥυθμῶν καὶ ταῖς χορδαῖς ταῖς τῶν μελῶν, ἵνα καθορῶντες τάς τε ἀρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμούς, ἐκλέγεσθαι τε τὰ προσήκοντα οἰοί τ' ὧσιν ἃ τοῖς τηλικούτοις τε καὶ τοιούτοις ἄδειν πρέπον, καὶ οὕτως ἄδωσιν, καὶ ἄδοντες αὐτοὶ τε ἡδονὰς τὸ παραχρῆμα ἀσινεῖς ἡδωνται καὶ τοῖς
 e νεωτέροις ἡγεμόνες ἡθῶν χρηστῶν ἀσπασμοῦ προσήκοντος γίγνωνται· μέχρι δὲ τοσοῦτου παιδευθέντες ἀκριβεστέραν ἂν παιδεῖαν τῆς ἐπὶ τὸ πλῆθος φερούσης εἶεν μεταχειρισμένοι καὶ τῆς περὶ τοὺς ποιητὰς αὐτούς. τὸ γὰρ τρίτον οὐδεμία ἀνάγκη ποιητῆ γινώσκειν, εἴτε καλὸν εἴτε μὴ καλὸν τὸ μίμημα, τὸ δὲ ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ σχεδὸν ἀνάγκη, τοῖς δὲ πάντα τὰ τρία τῆς
 671 ἐκλογῆς ἔνεκα τοῦ καλλίστου καὶ δευτέρου, ἢ μηδέποτε ἱκανὸν ἐπαρῶν γίνεσθαι νέους πρὸς ἀρετὴν. καὶ ὅπερ ὁ λόγος ἐν ἀρχαῖς ἐβουλήθη, τὴν τῷ Διονύσῳ χορῶ βοήθειαν ἐπιδειξαι καλῶς λεγομένην, εἰς δύναμιν εἰρηκεν· σκοπώμεθα δὴ εἰ τοῦθ' οὕτω γέγονεν. θεωρῶδης μὲν που ὁ σύλλογος ὁ τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης προοιούσης τῆς πόσεως ἐπὶ μᾶλλον ἀεὶ συμβαίνει γινόμενος, ὅπερ ὑπεθέμεθα κατ' ἀρχὰς ἀναγκαῖον εἶναι γίνεσθαι περὶ
 b τῶν νῦν λεγομένων.

ΚΛ. Ἀνάγκη.

ΑΘ. Πᾶς δέ γε αὐτὸς αὐτοῦ κουφότερος αἴρεται καὶ

ΑΘ. Τι γνώμη ἔχεις λοιπόν γι' αὐτόν που δεν καταλαβαίνει ποια εἶναι αὐτὰ τα στοιχεῖα; Ὅπως εἶπαμε, θα μπορέσει να κρίνει αν η μελωδία εἶναι σωστή;

ΚΛ. Δεν νομίζω.

ΑΘ. Φαίνεται λοιπόν ὅτι καταλήγουμε στο εἶδος· οἱ τραγουδιστές μας, που ὄχι μόνο ενθαρρύνονται να τραγουδούν με τη θέλησή τους ἀλλὰ καὶ ἀναγκάζονται κατὰ κάποιον τρόπο να το κάνουν αὐτό, πρέπει να εἶναι εκπαιδευμένοι σε βαθμὸ που να μποροῦν να παρακολουθοῦν τον τόνο τῆς μελωδίας καὶ τα βήματα του ρυθμοῦ. Ἐτσι ἀντιλαμβάνονται τις ἀρμονίες καὶ τους ρυθμούς, καὶ εἶναι ἱκανοὶ να διαλέγουν τραγούδια κατὰλληλα να λέγονται ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς ηλικίας τους. Με τον τρόπο αὐτὸ ευχαριστιοῦνται οἱ ἴδιοι ἀλλὰ παρακινοῦν ταυτόχρονα τους νεότερους να ἀγαπήσουν πολὺ τα χρηστά ἤθη. Αν η ἐκπαίδευσή τους φτάσει σ' αὐτὸ το σημεῖο, θα ἔχουν ἀποκτήσει μεγαλύτερες γνώσεις ἀπὸ ἐκείνες των συνηθισμένων ἀνθρώπων ἀλλὰ ἀκόμα καὶ των ποιητῶν. Για το τρίτο ζήτημα, ἀν δηλαδή η μίμηση εἶναι σωστή ἢ ὄχι, δεν χρειάζεται η κρίση του ποιητῆ. Εἶναι ὁμως υποχρεωμένος να το κάνει ὅταν πρόκειται για την ἀρμονία καὶ τον ρυθμὸ. Ἀντίθετα, οἱ ηλικιωμένοι πρέπει να γνωρίζουν καὶ τα τρία αὐτὰ στοιχεῖα, ὥστε να ξεχωρίζουν το καλύτερο ἀπὸ το χειρότερο. Διαφορετικὰ δεν θα γίνον ποτὲ ἱκανοὶ να κατευθύνουν τους νέους στην ἀρετὴ με τα τραγούδια τους. Η συζήτησή μας ολοκλήρωσε, λοιπόν, τον σκοπὸ τῆς με τον καλύτερο τρόπο, ἀφοῦ κατὰφερε να ἀποδείξει ὅτι η χρησιμότητα που ἔχει ο χορὸς του Διονύσου εἶναι δικαιολογημένη. Σε μια τέτοια συγκέντρωση, βέβαια, ὅσο ρέει το ποτὸ τόσο αυξάνει η φασαρία. Στην ἀρχὴ ὁμως τῆς συζήτησης δεχτήκαμε ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι ἀναπόφευκτο.

ΚΛ. Ναι, ἔτσι εἶναι.

ΑΘ. Ἀπὸ το ἄλλο μέρος πάλι, καθέννας νιώθει τον εαυτό

γέγηθέν τε καὶ παρρησίας ἐμπύπλται καὶ ἀνηκουστίας ἐν τῷ τοιούτῳ τῶν πέλας, ἄρχων δ' ἱκανὸς ἀξιοῖ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων γεγρονέαι.

ΚΛ. Τί μῆν;

ΑΘ. Οὐκοῦν ἔφαμεν, ὅταν γίγνηται ταῦτα, καθάπερ τινὰ σίδηρον τὰς ψυχὰς τῶν πινόντων διαπύρους γιγνομένας μαλθακωτέρας γίγνεσθαι καὶ νεωτέρας, ὥστε εὐαγώγους συμβαίνειν τῷ δυναμένῳ τε καὶ ἐπισταμένῳ παιδεύειν τε καὶ πλάττειν, καθάπερ ὅτ' ἦσαν νέαι; τοῦτον δ' εἶναι τὸν πλάστην τὸν αὐτὸν ὥσπερ τότε, τὸν ἀγαθὸν νομοθέτην, οὗ νόμος εἶναι δεῖ συμποτικὸς, δυναμένους τὸν εὐέλπιν καὶ θαρραλέον ἐκεῖνον γιγνόμενον καὶ ἀναισχυντότερον τοῦ δέοντος, καὶ οὐκ ἐθέλοντα τάξιν καὶ τὸ κατὰ μέρος σιγῆς καὶ λόγου καὶ πόσεως καὶ μούσης ὑπομένειν, ἐθέλειν ποιεῖν πάντα τούτοις τὰναντία, καὶ εἰσιόντι τῷ μὴ καλῷ θάρρει τὸν κάλλιστον διαμαχόμενον φόβον εἰσπέμπειν οἷους τ' εἶναι μετὰ δίκης, ὃν αἰδῶ τε καὶ αἰσχύνῃν θεῖον φόβον ὠνομάκαμεν;

ΚΛ. Ἔστιν ταῦτα.

ΑΘ. Τούτων δέ γε τῶν νόμων εἶναι νομοφύλακας καὶ συνδημιουργοὺς αὐτοῖς τοὺς ἀθορύβους καὶ νήφοντας τῶν μὴ νηφόντων στρατηγούς, ὧν δὴ χωρὶς μέθη διαμάχεσθαι δεινότερον ἢ πολεμίους εἶναι μὴ μετὰ ἀρχόντων ἀθορύβων, καὶ τὸν αὖ μὴ δυνάμενον ἐθέλειν πείθεσθαι τούτοις καὶ τοῖς ἡγεμόσιν τοῖς τοῦ Διονύσου, τοῖς ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη γεγονόσιν, ἴσην καὶ μείζω τὴν αἰσχύνῃν φέρειν ἢ τὸν τοῖς τοῦ Ἄρεως ἀπειθοῦντα ἄρχουσιν.

ΚΛ. Ὅρθῶς.

ΑΘ. Οὐκοῦν εἴ γε εἶη τοιαύτη μὲν μέθη, τοιαύτη δὲ παιδιά, μῶν οὐκ ὠφεληθέντες ἂν οἱ τοιοῦτοι συμπόται καὶ μᾶλλον φίλοι ἢ πρότερον ἀπαλλάττοντο ἀλλήλων,

του πιο ελεύθερο, απολαμβάνει το συμπόσιο, μιλά ακατάσχετα, δεν ακούει τι λένε οι άλλοι και έχει την αξίωση να διευθύνει ὄχι μόνο τον εαυτό του αλλά και τους υπόλοιπους.

ΚΛ. Σωστά.

ΑΘ. Δεν είπαμε επίσης ὅτι ὅταν συμβεῖ αὐτό, οι ψυχές των συμποσιαστών μαλακώνουν ὅπως το πυρακτωμένο σίδερο και γίνονται νεανικότερες και πιο ευαίσθητες, ἔτσι ὥστε εκείνος που έχει την ικανότητα και τα προσόντα να τις διαπλάσει και να τις εκπαιδεύσει, μπορεί να το κάνει εύκολα σαν να ἦταν παιδικές ψυχές; Ο παιδαγωγός αὐτός είναι εκείνος που αναφέραμε πιο πριν — ο καλὸς νομοθέτης. Ὄταν ἕνας ἀπὸ τους μετέχοντες στο συμπόσιο γίνεται ενοχλητικὸς, θρασύς, ξεδιάντροπος και δεν μπορεί να παραμείνει κόσμιος και σιωπηλὸς τη στιγμή που πρέπει, δουλειά του νομοθέτη είναι να δώσει νόμους που θα τον αναγκάσουν να προσέχει τους τρόπους του. Κι αν συνεχίσει να παρεκτρέπεται, να μπορούν οι νόμοι να επιβάλλουν με δικαιοσύνη τον θεῖκό φόβο, που ονομάσαμε κοσμιότητα και ντροπή.

ΚΛ. Ακριβῶς.

ΑΘ. Οι ψυχραιμοι και σοβαροὶ ἄνθρωποι πρέπει να διαφυλάσσουν τους νόμους και να τους χρησιμοποιούν, για να ελέγχουν τους μεθυσμένους. Η αντιμετώπιση ενός εχθροῦ είναι λιγότερο επικίνδυνη ἀπὸ τη μάχη κατὰ της μέθης χωρὶς ψυχραιμούς ηγέτες. Ὅποιος δεν μπορεί να υπακούει σ' αὐτούς τους ηγέτες και τους στρατηγούς του Διονύσου, που πέρασαν τα εξήντα τους χρόνια, η ντροπή που θα νιώσει θα είναι μεγαλύτερη ἀπὸ εκείνη του ἀνθρώπου που παρακούει τους ἀρχηγούς του θεοῦ του πολέμου*.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Ὡστε αν ἔπιναν και ευθυμούσαν, δεν θα ωφελοῦνταν ὅσοι ἔπαιρναν μέρος σε τέτοια συμπόσια; Ὑστερα θα χωρίζονταν με περισσότερη φιλία ἀπὸ πριν, ἀντὶ να βρί-

672 ἄλλ' οὐχ ὡσπερ τὰ νῦν ἐχθροί, κατὰ νόμους δὲ πᾶσαν τὴν
συνουσίαν συγγενόμενοι καὶ ἀκολουθήσαντες, ὅποτε
ἀφηγοῦντο οἱ νήφοντες τοῖς μὴ νήφουσιν;

ΚΛ. Ὅρθῶς, εἴ γε δὴ εἴη τοιαύτη οἶαν νῦν λέγεις.

ΑΘ. Μὴ τοίνυν ἐκεῖνό γ' ἔτι τῆς τοῦ Διονύσου
δωρεᾶς ψέγωμεν ἀπλῶς, ὡς ἔστιν κακὴ καὶ εἰς πόλιν
οὐκ ἀξία παραδέχεσθαι. καὶ γὰρ ἔτι πλείω τις ἂν
ἐπεξέλθοι λέγων· ἐπεὶ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ὃ δωρεῖ-
ται λέγειν μὲν ὄκνος εἰς τοὺς πολλοὺς διὰ τὸ κακῶς τοὺς
b ἀνθρώπους αὐτὸ ὑπολαβεῖν καὶ γινῶναι λεχθέν.

ΚΛ. Τὸ ποῖον δὴ;

ΑΘ. Λόγος τις ἅμα καὶ φήμη ὑπορρεῖ πως ὡς ὁ θεὸς
οὗτος ὑπὸ τῆς μητροῦς Ἥρας διεφορήθη τῆς ψυχῆς τὴν
γνώμην, διὸ τὰς τε βακχείας καὶ πᾶσαν τὴν μανικὴν
ἐμβάλλει χορείαν τιμωρούμενος· ὅθεν καὶ τὸν οἶνον ἐπὶ
τοῦτ' αὐτὸ δεδώρηται. ἐγὼ δὲ τὰ μὲν τοιαῦτα τοῖς
ἀσφαλῆς ἠγούμενοις εἶναι λέγειν περὶ θεῶν ἀφίημι
c λέγειν, τὸ δὲ τοσόνδε οἶδα, ὅτι πᾶν ζῶον, ὅσον αὐτῷ
προσῆκει νοῦν ἔχειν τελεωθέντι, τοῦτον καὶ τοσοῦτον
οὐδὲν ἔχον ποτὲ φύεται· ἐν τούτῳ δὴ τῷ χρόνῳ ἐν ᾧ
μήπω κέκτηται τὴν οἰκείαν φρόνησιν, πᾶν μαίνεται τε
καὶ βοᾷ ἀτάκτως, καὶ ὅταν ἀκταινώσῃ ἑαυτὸ τάχιστα,
ἀτάκτως αὖ πηδᾷ. ἀναμνησθῶμεν δὲ ὅτι μουσικῆς τε καὶ
γυμναστικῆς ἔφαμεν ἀρχὰς ταύτας εἶναι.

ΚΛ. Μεμνήμεθα· τί δ' οὐ;

ΑΘ. Οὐκοῦν καὶ ὅτι τὴν ἑρυθμοῦ τε καὶ ἀρμονίας
d αἴσθησιν τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν ἐνδεδωκέναι τὴν ἀρχὴν

σκονται σε ἐχθρα ὅπως σήμερα. Αυτό θα γινόταν, επειδὴ
θα είχαν νόμους που θα κανόνιζαν τις σχέσεις τους και θα
τους ἔκαναν να υπακούουν στους νηφάλιους αρχηγούς, όταν
θα ἔδιναν διαταγές στους μεθυσμένους.

ΚΛ. Ακριβῶς — ἀρκεί τα συμπόσια να γίνονται ὅπως
τα περιγράφεις.

ΑΘ. Ἀς μὴν κατηγορήσουμε, επομένως, ἀβασάνιστα το
δώρο του Διονύσου* λέγοντας ὅτι εἶναι κακό και δεν ἀξίζει
να το δεχτεῖ μια πόλη. Θα μπορούσε κανεὶς να ἀναφέρει
πολλά ἀπ' τα πλεονεκτήματά του. Ὅμως θα δίσταζα να
ἀναφέρω μπροστά στο κοινὸ ἀκόμα και το πιο μεγάλο
ἀγαθὸ που μπορεί να μας προσφέρει, γιατί ο κόσμος το
παρανοεῖ και δεν μπορεί να το καταλάβει.

ΚΛ. Ποιο εἶναι αὐτὸ το ἀγαθὸ;

ΑΘ. Ὑπάρχει κάποια σχετικὰ ἀγνωστη ἱστορία και
παράδοση που ἀναφέρει ὅτι η μητριά του Διονύσου, η
Ἥρα, του σάλεψε τα λογικά και ἐκεῖνος, για ἐκδίκηση,
μας ἔστειλε τη βακχικὴ μανία και τους οργιαστικούς χο-
ρούς, που τη συνοδεύουν. Για να τα καταφέρει, μας ἔκανε
δώρο το κρασί. Ἐγὼ, πάντως, ἀφήνω τέτοιες ἱστορίες σ'
αυτοὺς που δεν θεωροῦν κακό να μιλοῦν ἔτσι για τους
θεοὺς. Ξέρω ὅμως το ἐξῆς· κανένα ζῶο δεν γεννήθηκε με
το λογικὸ που αποκτᾷ ὅταν φτάσει στην ωριμότητά του.
Στο διάστημα που χρειάζεται μέχρι να φτάσει σ' αὐτὸ το
χαρακτηριστικὸ σημεῖο λογικῆς, δείχνει να συμπεριφέρεται
παράξενα· ξεφωνίζει ἀσταμάτητα και, ἀμέσως μόλις κα-
ταφέρει να σταθεῖ στα πόδια του, χοροπηδᾷ ἀτακτα. Ἀς
θυμηθῶμε ὅμως ὅτι αὐτές οι ἐνέργειες αποτελοῦν τη βάση
της μουσικῆς και της γυμναστικῆς.

ΚΛ. Φυσικά το θυμόμαστε.

ΑΘ. Κι ἀκόμα ὅτι εἶπαμε πως οι ἴδιες ἐνέργειες ἔκαναν
τους ἀνθρώπους να ἀντιληφθῶν τον ρυθμὸ και την ἀρμονία
και ὅτι την πρωτοβουλία για να μας τις μεταδώσουν την

ταύτην ἔφαμεν, Ἀπόλλωνα δὲ καὶ Μούσας καὶ Διόνυσον θεῶν αἰτίους γεγονέναι;

ΚΛ. Πῶς γὰρ οὐ;

ΑΘ. Καὶ δὴ καὶ τὸν οἶνόν γε, ὡς ἔοικεν, ὁ τῶν ἄλλων λόγος, ἵνα μανῶμεν, φησὶν ἐπὶ τιμωρία τῇ τῶν ἀνθρώπων δεδόσθαι· ὁ δὲ νῦν λεγόμενος ὑφ' ἡμῶν φάρμακον ἐπὶ τοῦναντίον φησὶν αἰδοῦς μὲν ψυχῆς κτήσεως ἔνεκα δεδόσθαι, σώματος δὲ ὑγείας τε καὶ ἰσχύος.

ΚΛ. Κάλλιστα, ὦ ξένε, τὸν λόγον ἀπεμνημόνευκας.

ΑΘ. Καὶ τὰ μὲν δὴ τῆς χορείας ἡμίσεια διαπεπεράνθω· τὰ δ' ἡμίσεια, ὅπως ἂν ἔτι δοκῇ, περανοῦμεν ἢ καὶ εἴσομεν.

ΚΛ. Ποῖα δὴ λέγεις, καὶ πῶς ἐκάτερα διαιρῶν;

ΑΘ. Ὅλη μὲν που χορεία ὅλη παιδευσίς ἦν ἡμῖν, τούτου δ' αὖ τὸ μὲν ῥυθμοὶ τε καὶ ἁρμονίαι, τὸ κατὰ τὴν φωνήν.

ΚΛ. Ναί.

ΑΘ. Τὸ δέ γε κατὰ τὴν τοῦ σώματος κίνησιν ῥυθμὸν μὲν κοινὸν τῇ τῆς φωνῆς εἶχε κινήσει, σχῆμα δὲ ἴδιον.

673 ἐκεῖ δὲ μέλος ἢ τῆς φωνῆς κίνησις.

ΚΛ. Ἀληθέστατα.

ΑΘ. Τὰ μὲν τοίνυν τῆς φωνῆς μέχρι τῆς ψυχῆς πρὸς ἀρετὴν παιδείας οὐκ οἶδ' ὄντινα τρόπον ὀνομάσαμεν μουσικῆν.

ΚΛ. Ὅρθῶς μὲν οὖν.

ΑΘ. Τὰ δέ γε τοῦ σώματος, ἃ παιζόντων ὄρχησιν εἴπομεν, ἐὰν μέχρι τῆς τοῦ σώματος ἀρετῆς ἢ τοιαύτη κινήσις γίνηται, τὴν ἔντεχνον ἀγωγὴν ἐπὶ τὸ τοιοῦτον

ἀνέλαβαν ὁ Απόλλωνας, οἱ Μούσες καὶ ὁ Διόνυσος.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Φαίνεται ὁμῶς ὅτι, σύμφωνα με τὴν ἴδια ἱστορία, τὸ κρασί δόθηκε στους ἀνθρώπους ὡς ἐκδίκηση, γιὰ νὰ τοὺς τρελαίνει. Ἡ δική μας ὁμῶς ἐρμηνεία εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετη· τὸ δῶρο αὐτὸ εἶχε σκοπὸ νὰ γίνῃ φάρμακο, ὥστε ἡ ψυχὴ νὰ ἀποκτήσῃ σεβασμὸ καὶ τὸ σῶμα υγεία καὶ δύναμη.

ΚΛ. Φίλε μου, ἀνέπτυξες τὸ θέμα υπέροχα.

ΑΘ. Φτάσαμε λοιπὸν στα μισὰ τῆς ἐξέτασης τοῦ θέματος τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς μουσικῆς. Νὰ συνεχίσουμε, λέτε, με τὰ ἄλλα μισὰ ἢ νὰ τα ἀφήσουμε στὴν ἀκρῆ;

ΚΛ. Ποια ἄλλα μισὰ ἐννοεῖς; Πῶς μπορεῖς καὶ τὰ ξεχωρίζεις;

ΑΘ. Εἶπαμε ὅτι τὸ τραγούδι καὶ ὁ χορὸς αποτελοῦν μαζί τὸ σύνολο τῆς ἐκπαίδευσης. Τὸ ἓνα μέρος τῆς, τὸ φωνητικὸ, ἔχει σχέση με τοὺς ρυθμούς καὶ τὶς μελωδίες.

ΚΛ. Ακριβῶς.

ΑΘ. Τὸ δεύτερο μέρος σχετίζεται με τὶς κινήσεις τοῦ σώματος· ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ρυθμὸς, που συνδυάζεται με τὴ διακύμανση τῆς φωνῆς. Οἱ κινήσεις ὁμῶς τοῦ σώματος αποτελοῦν τὸ ιδιαίτερο χαρακτηριστικὸ του, ἀκριβῶς ὅπως στὸ ἄλλο μισὸ οἱ μελωδίες εἶναι ἔργο τῶν φωνητικῶν κινήσεων.

ΚΛ. Πολύ σωστά.

ΑΘ. Ὅταν ὁ ἦχος τῆς φωνῆς διαπερνᾷ τὴν ψυχὴ, τὸ θεωροῦμε αὐτὸ ἐκπαίδευση στὴν ἀρετὴ καὶ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο «μουσικῆ» γιὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε.

ΚΛ. Καὶ πάλι πολὺ σωστά.

ΑΘ. Ὅταν οἱ κινήσεις τοῦ σώματος, τὶς ὁποῖες περιγράψαμε ὡς διασκεδαστικὸ χορὸ, ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τελειοποίηση καὶ τὴν υγεία τοῦ ἴδιου τοῦ σώματος,

αὐτοῦ γυμναστικὴν προσεείπωμεν.

ΚΛ. Ὁρθότατα.

b ΑΘ. Τὸ δὲ τῆς μουσικῆς, ὃ νυνδὴ σχεδὸν ἤμισυ διεληλυθέναι τῆς χορείας εἶπομεν καὶ διαπεπεράνθαι, καὶ νῦν οὕτως εἰρήσθω· τὸ δ' ἤμισυ λέγωμεν, ἢ πῶς καὶ πῆ ποιητέον;

ΚΛ. Ὡ ἄριστε, Κρησὶν καὶ Λακεδαιμονίοις διαλεγόμενος, μουσικῆς πέρι διεληθόντων ἡμῶν, ἐλλειπόντων δὲ γυμναστικῆς, τί ποτε οἶε σοὶ πότερον ἡμῶν ἀποκρινεῖσθαι πρὸς ταύτην τὴν ἐρώτησιν;

c ΑΘ. Ἀποκεκρίσθαι ἔγωγ' ἂν σε φαίην σχεδὸν ταῦτ' ἐρόμενον σαφῶς, καὶ μανθάνω ὡς ἐρώτησις οὕσα αὕτη τὰ νῦν ἀπόκρισίς τέ ἐστιν, ὡς εἶπον, καὶ ἔτι πρόσταξις διαπεράνασθαι τὰ περὶ γυμναστικῆς.

ΚΛ. Ἄρισθ' ὑπέλαβές τε καὶ οὕτω δὴ ποίει.

ΑΘ. Ποιητέον· οὐδὲ γὰρ πάνν χαλεπὸν ἐστὶν εἰπεῖν ὑμῖν γε ἀμφοτέροις γνώριμα. πολὺ γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ τέχνῃ πλέον ἐμπειρίας ἢ ἐν ἐκείνῃ μετέχετε.

ΚΛ. Σχεδὸν ἀληθῆ λέγεις.

d ΑΘ. Οὐκοῦν αὖ ταύτης ἀρχὴ μὲν τῆς παιδιᾶς τὸ κατὰ φύσιν πηδᾶν εἰθίσθαι πᾶν ζῶον, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ὡς ἔφαμεν, αἴσθησιν λαβὸν τοῦ ῥυθμοῦ ἐγέννησέν τε ὄρχησιν καὶ ἔτεκεν, τοῦ δὲ μέλους ὑπομνησκοντος καὶ ἐγειροντος τὸν ῥυθμόν, κοινωθέντ' ἀλλήλοις χορείαν καὶ παιδιὰν ἔτεκέτην.

ΚΛ. Ἀληθέστατα.

ΑΘ. Καὶ τὸ μὲν, φαμέν, ἤδη διεληλύθαμεν αὐτοῦ, τὸ δὲ πειρασόμεθα ἐφεξῆς διελεθεῖν.

ΚΛ. Πάνν μὲν οὖν.

τότε θα πρέπει να τις ονομάσουμε γυμναστική.

ΚΛ. Ακριβώς.

ΑΘ. Ας πούμε λοιπόν ότι εξαντλήσαμε το θέμα της μουσικής, δηλαδή το μισό του χορού που είπαμε ότι εξετάσαμε και αναπτύξαμε πιο πριν. Αν συζητήσουμε και το άλλο μισό, τι μέθοδο πρέπει να ακολουθήσουμε;

ΚΛ. Αγαπητέ μου φίλε, συζητάς με Κρητικούς και Σπαρτιάτες σχετικά με τη μουσική και ρωτάς τι πρέπει να γίνει με τη γυμναστική; Τι απάντηση νομίζεις ότι θα πάρεις από εμάς τους δυο;

ΑΘ. Θα 'λεγα ότι με την ερώτησή σου μου έδωσες μια ξεκάθαρη απάντηση. Καταλαβαίνω μάλιστα ότι η ερώτηση αυτή που αποτελεί συγχρόνως και απόκριση, όπως είπα, απαιτεί την ανάπτυξη και την ολοκλήρωση του θέματος της γυμναστικής.

ΚΛ. Κατάλαβες θαυμάσια. Ας συνεχίσουμε λοιπόν.

ΑΘ. Πολύ ωραία —αφού μάλιστα δεν είναι καθόλου δύσκολο να συζητήσω μαζί σας πράγματα που σας είναι γνωστά. Έχετε πολύ περισσότερη πείρα σ' αυτή την τέχνη παρά στη μουσική.

ΚΛ. Μιλάς σωστά.

ΑΘ. Η πηγή λοιπόν αυτού του είδους διασκέδασης βρίσκεται στο γεγονός ότι κάθε ζώο έχει την έμφυτη συνήθεια να χοροπηδά εδώ και εκεί. Ο άνθρωπος, όπως είπαμε, απέκτησε την αίσθηση του ρυθμού και αυτό τον οδήγησε στον χορό. Η μελωδία, με βάση τον ρυθμό, ένωσε* αυτά τα δυο στοιχεία για να δημιουργήσει τη χορωδία και την όρχηση.

ΚΛ. Κι αυτό σωστό.

ΑΘ. Έχουμε ήδη αναπτύξει το ένα μέρος του χορού. Θα προσπαθήσουμε τώρα να συζητήσουμε και το άλλο.

ΚΛ. Εντάξει.

ΑΘ. Ἐπὶ τοίνυν τῇ τῆς μέθης χρεία τὸν κολοφῶνα
 e πρῶτον ἐπιθῶμεν, εἰ καὶ σφῶν συνδοκεῖ.

ΚΛ. Ποῖον δὴ καὶ τίνα λέγεις;

ΑΘ. Εἰ μὲν τις πόλις ὡς οὔσης σπουδῆς τῷ
 ἐπιτηδεύματι τῷ νῦν εἰρημένῳ χρήσεται μετὰ νόμων
 καὶ τάξεως, ὡς τοῦ σωφρονεῖν ἕνεκα μελέτη χρωμένη,
 καὶ τῶν ἄλλων ἡδονῶν μὴ ἀφέξεται ὡσαύτως καὶ κατὰ
 τὸν αὐτὸν λόγον, τοῦ κρατεῖν αὐτῶν ἕνεκα μηχανωμένη,
 τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἅπασιν τούτοις χρηστέον· εἰ δ' ὡς
 παιδιᾶ τε, καὶ ἐξέσται τῷ βουλομένῳ καὶ ὅταν βούληται
 674 καὶ μεθ' ὧν ἂν βούληται πίνειν μετ' ἐπιτηδευμάτων
 ὠντινωνοῦν ἄλλων, οὐκ ἂν τιθείμην ταύτην τὴν ψῆφον,
 ὡς δεῖ ποτε μέθη χρησθαι ταύτην τὴν πόλιν ἢ τοῦτον τὸν
 ἄνδρα, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τῆς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων
 χρείας προσθείμην ἂν τῷ τῶν Καρχηδονίων νόμῳ,
 μηδέποτε μηδένα ἐπὶ στρατοπέδον γενέσθαι τοῦτον τοῦ
 πώματος, ἀλλ' ὕδροποσίαις συγγίγνεσθαι τοῦτον τὸν
 χρόνον ἅπαντα, καὶ κατὰ πόλιν μῆτε δούλην μῆτε
 δοῦλον γενέσθαι μηδέποτε, μηδὲ ἄρχοντας τοῦτον τὸν
 ἐνιαυτὸν ὃν ἂν ἄρχωσιν, μηδ' αὖ κυβερνήτας μηδὲ
 b δικαστὰς ἐνεργοὺς ὄντας οἴνου γενέσθαι τὸ παράπαν,
 μηδ' ὅστις βουλευσόμενος εἰς βουλὴν ἀξίαν τινὰ λόγου
 συνέρχεται, μηδέ γε μεθ' ἡμέραν μηδένα τὸ παράπαν εἰ
 μὴ σωμασκίας ἢ νόσων ἕνεκα, μηδ' αὖ νύκτωρ ὅταν
 ἐπινοῇ τις παῖδας ποιεῖσθαι ἀνῆρ ἢ καὶ γυνή. καὶ ἄλλα δὲ
 πάμπολλα ἂν τις λέγοι ἐν οἷς τοῖς νοῦν τε καὶ νόμον
 c ἔχουσιν ὀρθὸν οὐ ποτέος οἴνος· ὥστε κατὰ τὸν λόγον
 τοῦτον οὐδ' ἀμπέλων ἂν πολλῶν δέοι οὐδ' ἦτιμι πόλει,
 τακτὰ δὲ τὰ τ' ἄλλ' ἂν εἴη γεωργήματα καὶ πᾶσα ἢ
 δίαίτα, καὶ δὴ τὰ γε περὶ οἶνον σχεδὸν ἀπάντων ἐμμε-
 τρότατα καὶ ὀλίγιστα γίγνοιτ' ἂν. οὗτος, ὃ ξένοι, ἡμῖν, εἰ
 συνδοκεῖ, κολοφῶν ἐπὶ τῷ περὶ οἶνον λόγῳ ῥηθέντι
 εἰρήσθω.

ΚΛ. Καλῶς, καὶ συνδοκεῖ.

ΑΘ. Αν συμφωνεῖτε, επομένως, ας αποδώσουμε στη
 χρήση του ποτού την πραγματική της αξία.

ΚΛ. Τι εννοεῖς;

ΑΘ. Ας υποθέσουμε ότι μια πόλη παίρνει στα σοβαρά
 τη συνήθεια που συζητάμε αυτή τη στιγμή και την αντι-
 μετωπίζει με μια σειρά νόμων για την ανάπτυξη σωστών
 ηθῶν· ας υποθέσουμε ότι κάνει το ίδιο και για τις υπόλοι-
 πες απολαύσεις, επινοώντας ένα μέσο με το οποίο μπορεί
 να τις κατευθύνει. Αυτή η μέθοδος πρέπει να εφαρμόζεται
 σε κάθε περίπτωση. Αν όμως η πόλη θεωρεῖ το ποτό αθῶα
 και αβλαβή απόλαυση και επιτρέπει σε οποιονδήποτε να
 πίνει ὅποτε θέλει με ὅποιους θέλει και να κάνει ὅ,τι θέλει,
 τότε πιστεύω ότι δεν πρέπει να πίνουν και να μεθούν ούτε η
 πόλη ούτε τα άτομα. Θα προχωρούσα μάλιστα πιο πέρα
 από τους νόμους των Κρητικῶν και των Σπαρτιατικῶν και
 θα υποστήριζα τον νόμο των Καρχηδονίων, που απαγορεύ-
 ει σε ὅλους ὅσους υπηρετοῦν στον στρατό να πίνουν κρασί
 στη διάρκεια των επιχειρήσεων και επιτρέπει μόνο τη
 χρήση νερού. Ὅσο για τους πολίτες, απαγορεύει να αγγί-
 ζουν κρασί οι σκλάβοι και οι σκλάβες, οι ἄρχοντες που
 ασκούν τα καθήκοντά τους, οι πλοίαρχοι, οι δικαστές,
 και τα μέλη των συμβουλίων που πρόκειται να πάρουν
 μέρος σε κάποια σοβαρὴ συνεδρίαση. Δεν επιτρέπεται σε
 κανέναν να πίνει στη διάρκεια της ἡμέρας παρά μόνο για
 τόνωση του σώματος και της υγείας του ἀλλὰ ούτε και τη
 νύχτα που ο ἄντρας και η γυναίκα σκοπεύουν να τεκνοποι-
 ῆσουν. Θα μπορούσε κανεὶς να ἀναφέρει ἀπειρες ἄλλες
 περιπτώσεις στις οποίες ο λογικὸς ἄνθρωπος που σέβεται
 τους νόμους δεν πρέπει να πίνει κρασί. Ὅλα αυτά σημαί-
 νουν ὅτι καμιὰ πόλη δεν χρειάζεται πολλά ἀμπέλια. Ἐτσι,
 σύμφωνα με νόμους που θα κανονίζουν τη γεωργία και τις
 υπόλοιπες καλλιέργειες, η παραγωγή κρασιού θα περιορι-
 στεί μόνο στις ἀπαραίτητες ποσότητες. Αυτὴ εἶναι, φίλοι
 μου, η τελικὴ αξία του κρασιού στη συζήτησή μας.

ΚΛ. Πολύ σωστά. Συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μαζί σου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

σελ. 25

Μίνωας. Μυθικός βασιλιάς της Κρήτης και ιδρυτής της θαλασσοκρατίας της, που από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. άπλωσε την κυριαρχία της στο Αιγαίο. Σύμφωνα με τον Όμηρο, ήταν γιος του Δία και της Ευρώπης και αδελφός του Ραδάμανθη και του Σαρπηδόνα· τον ανέθρεψε ο βασιλιάς της Κρήτης Αστερίωνας, του οποίου συχνά αναφέρεται και ως γιος.

Πιστεύεται ότι ο Μίνωας ήταν ο πρώτος που εκπολίτισε την Κρήτη. Βασίλεψε με δικαιοσύνη και θέσπισε εξαιρετικούς νόμους· ήταν μάλιστα τόσο σημαντικοί, που έλεγαν ότι τους εμπνεύστηκε από τον Δία. Για τον Μίνωα εξάλλου λεγόταν πως «εννέωρος βασίλευε», δηλαδή κάθε εννιά χρόνια πήγαινε στο σπήλαιο του πατέρα του Δία, στο βουνό της Ίδης, να τον συμβουλευτεί σε ό,τι αφορούσε στη νομοθεσία, έτσι ώστε οι νόμοι να είναι θείες επιταγές.

σελ. 25

Ο κρητικός ήρωας Ραδάμανθης, αδελφός του Μίνωα, διακρινόταν για τη σοφία και τη δικαιοσύνη του. Λέγεται ότι θέσπισε τον κρητικό κώδικα, που αποτέλεσε υπόδειγμα στις άλλες ελληνικές πόλεις. Μετά τον θάνατό του, σύμφωνα πάλι με την παράδοση, κλήθηκε μαζί με τον Μίνωα και τον Αιακό στον Κάτω Κόσμο να κρίνει τους νεκρούς.

σελ. 29

Δηλαδή στον πόλεμο.

σελ. 31

Εννοεί τη θεά της σοφίας Αθηνά, που ήταν προστάτιδα της Αθήνας.

σελ. 33

Θεωρεί παράδοξο πως η πολιτεία είναι ηθικά κατώτερη, όταν κυβερνάται από μεγάλο αριθμό ατόμων, έστω και κακών και το αντίστροφο.

σελ. 39

Ο Τυρταίος ήταν περίφημος ποιητής και έζησε γύρω στο 677 π.Χ. Λέγεται ότι κατά τον β' Μεσσηνιακό πόλεμο οι Σπαρτιάτες, ακολουθώντας κάποιο χρησμό, ζήτησαν από τους Αθηναίους να τους στείλουν τον Τυρταίο, του οποίου η ενθουσιώδης ποίηση τους προέτρεψε να νικήσουν. Τότε τον τίμησαν και τον πολιτογράφησαν συμπολίτη τους: οι πολεμικές του ελεγείες μάλιστα ψάλλονταν στις εκστρατείες. Από τα ποιήματά του σώζονται, εκτός από μερικά αποσπάσματα, τρεις ολόκληρες ελεγείες με τον τίτλο 'Υποθήκαι και ένα μικρό 'Εμβατήριον.

Ο Αθηναίος εδώ αναφέρει τον πρώτο στίχο ενός ποιήματος και στη συνέχεια κάνει περίληψη των επόμενων εννέα.

σελ. 43

Ο Λυκούργος ήταν νομοθέτης της Σπάρτης και έζησε, κατά τον Θουκυδίδη, 400 χρόνια πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο, δηλαδή γύρω στα 817 π.Χ. Σύμφωνα με την παράδοση, είναι ο μεταρρυθμιστής και θεμελιωτής της σπαρτιατικής νομοθεσίας, που έβαλε τους Σπαρτιάτες να ορκιστούν ότι θα τηρήσουν την νομοθεσία του, ώσπου να επιστρέψει από τους Δελφούς, όπου πήγε να πάρει χρησμό. Όταν το μαντείο απάντησε πως η Σπάρτη θα έμενε ένδοξη, όσο τηρούσε το πολίτευμα που της έδωσε, δεν επέστρεψε ποτέ εκεί και πέθανε με τη θέλησή του μακριά της. Ζήτησε μάλιστα να ρίξουν τη στάχτη του στη θάλασσα, για μην μάθουν οι Σπαρτιάτες τον θάνατό του και θεωρήσουν πως απαλλάχτηκαν από τον όρκο τους.

σελ. 43

Ο Αθηναίος εννοεί ότι οι σύγχρονοι νομοθέτες ταξινομούν τα άρθρα των νόμων κυρίως με βάση τη φιλοσοφική τους

χρoιά, συνεπώς την ειδικότερη ηθική που προάγει ο κάθε νόμος.

σελ. 45

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν θεοποιήσει τον Πλούτο. Κατά τον Ησίοδο ήταν γιος της Δήμητρας και του Ιασίονα· θεωρείται ακόλουθος της Δήμητρας και της Περσεφόνης και παρουσιάζεται ως νεαρός ή παιδί που κρατά το κέρας της αφθονίας.

Αργότερα, με την ανάπτυξη της κινητής περιουσίας, οι κωμικοί ποιητές τον παρουσιάζουν τυφλό· λέγεται μάλιστα ότι τον τύφλωσε ο ίδιος ο Δίας, για να αμείβει αδιακρίτως καλούς και κακούς.

σελ. 47

Ο Αθηναίος προφανώς εννοεί τις ποικίλες κοινωνικοπολιτικές οργανώσεις της εποχής.

σελ. 47

Ο άνθρωπος με ορθή κρίση δεν μπορεί να εξηγήσει τις πράξεις του με φιλοσοφικά κριτήρια. Γι' αυτό χρειάζεται γνώση ή σοφία ή λογική.

σελ. 49

Πολύ συχνά ο Απόλλωνας, γιος του Δία και της Λητώς, επονομαζόταν Πύθιος, επειδή σκότωσε το φοβερό φίδι Πύθωνα, που κάποτε είχε καταδιώξει τη μητέρα του.

σελ. 49

Τα τμήματα της αρετής είναι ο αυτοέλεγχος, η δικαιοσύνη και η ορθή κρίση.

σελ. 51

Η κρυπτεία ήταν άσκηση των νεαρών Σπαρτιατών, με την οποία προετοιμάζονταν στην τέχνη του πολέμου. Στέλλονταν για μυστική επιτήρηση των ειλώτων και συντηρούνταν με τροφές που έλκεβαν από αφύλακτες γι' αυτό τον σκοπό αποθήκες.

σελ. 53

Αναφέρεται στην κρυπτεία και τους γυμνικούς αγώνες.

σελ. 59

Η αναφορά από τον Αθηναίο είναι λίγο ασαφής.

σελ. 61

Ο Γανυμήδης ήταν πολύ ωραίος νέος από βασιλικό γένος της Τροίας, κατά την πιθανότερη εκδοχή γιος του Τρώα και της Καλλιρόης. Όταν κάποτε έβροσκε τα βόδια του πατέρα του, ο Δίας μαγεμένος από την ομορφιά του τον ερωτεύτηκε και τον οδήγησε στον Όλυμπο· εκεί υπηρέτησε ως οινοχόος των θεών ρίχνοντας το νέκταρ στα ποτήρια τους.

σελ. 63

Στις γιορτές του Διονύσου διάφοροι μεθυσμένοι πάνω σε άμαξες φώναζαν αισχρά αστεία προς το πλήθος.

σελ. 75

Λέγεται πως ο Κάδμος ίδρυσε τη Θήβα σπέρνοντας τα δόντια δράκοντα απ' όπου φύτρωναν οπλισμένοι άνδρες. Οι απόγονοί του, Ετεοκλής και Πολυνοείκης, πολέμησαν μεταξύ τους για την εξουσία, γεγονός που στοίχισε τη ζωή και των δύο. Για τον λόγο αυτό νίκη που έχει καταστρεπτικά αποτελέσματα, ονομάζεται από τότε «κάδμεια».

σελ. 77

Οι «πρόξενοι» ήταν πολίτες υπεύθυνοι για την προστασία των ξένων της πόλης, η οποία τους διόριζε. Έτσι η οικογένεια του Μέγιλλου είχε οριστεί από την Αθήνα ως πρόξενος των Αθηναίων πολιτών που βρίσκονταν στη Σπάρτη.

σελ. 77

Ο Κλεινίας φαίνεται να έχει μπερδέψει τις χρονολογίες. Ο Επιμενίδης, γνωστός μάντης και σοφός, έζησε γύρω στα 600 π.Χ.

σελ. 91

Η ντροπή (αἰσχύνη), ένα είδος φόβου, μας αναγκάζει ν'

αντιστεκόμαστε σε πειρασμούς στους οποίους, κάτω από άλλες συνθήκες, θα υποκύπταμε.

σελ. 99

Απαριθμώντας τα συναισθήματα ο Αθηναίος αναφέρει και τη δειλία, που παραξενεύει τον αναγνώστη. Ίσως εδώ να εννοεί το θάρρος που γεννά η απελπισία.

σελ. 101

Δηλαδή σε οινοποσία.

σελ. 105

Οι Μούσες ήταν οι εννέα κόρες του Δία και της Μνημοσύνης (ή, κατ' άλλη εκδοχή, της Αρμονίας ή ακόμη του Ουρανού και της Γαίας). Ζούσαν στις πλαγιές του Ελικώνα κάτω από την αρχηγία του Απόλλωνα. Δεν ήταν μόνο προστάτιδες της Μουσικής, που ευφραίνουν τον Δία με τα γλυκά τους τραγούδια, αλλά και της Νόησης σε όλες της τις μορφές: την ευγλωτία, την πειθώ, τη σοφία. Το πρώτο άσμα τους το τραγούδησαν, όταν οι Ολύμπιοι νίκησαν τους Τιτάνες.

Καθεμιά προστάτευε μία τέχνη: η Καλλιόπη την επική ποίηση, η Κλειώ την ιστορία, η Πολύμνια τους ύμνους, η Ευτέρπη τη λυρική ποίηση, η Τερψιχόρη τον χορό, η Ερατώ την ερωτική ποίηση και τη μιμητική, η Μελπομένη την τραγωδία, η Θάλεια την κωμωδία και η Ουρανία την αστρονομία.

σελ. 107

Εδώ ο Πλάτωνας δίνει παιγνιώδη ετυμολογία της λέξης χορός· υποστηρίζει ότι παράγεται από τη λέξη χαρά.

σελ. 117

Η Ίσιδα ήταν Αιγύπτια θεά, σύζυγος του Όσιρη και μητέρα του θεού-ήλιου Ώρου· ήταν η μητέρα όλων των θεών και η νικήτρια των δυνάμεων της νύχτας. Η λατρεία διαδόθηκε στους Έλληνες που την ταύτισαν με την Δήμητρα.

σελ. 123

Οι κριτές στους καλλιτεχνικούς και αθλητικούς αγώνες

έδιναν όρκο ότι θα έβγαζαν την ετυμηγορία τους χωρίς φόβο ή εύνοια.

σελ. 123

Μάλλον επρόκειτο για ελληνικό έθιμο, του οποίου καμιά πληροφορία δεν είναι γνωστή.

σελ. 127

Ο Μίδας ήταν βασιλιάς της Φρυγίας, με τον οποίο συνδέονται πολλοί μύθοι. Ο πιο γνωστός απ' αυτούς αναφέρεται στην απληστία του. Ο Διόνυσος, για να τον ευχαριστήσει που έσωσε ένα από τους Σιληνούς της ακολουθίας του, δέχτηκε να πραγματοποιήσει οποιαδήποτε επιθυμία του. Ο Μίδας ζήτησε να γίνεται χρυσάφι ό,τι αγγίζει. Όταν όμως διαπίστωσε πως γινόταν χρυσός και το φαγητό του, προκειμένου να μην πεθάνει, ζήτησε από τον Διόνυσο να πάρει πίσω το «δώρο» τότε ο θεός τον απάλλαξε λέγοντάς του να πλύνει τα χέρια του στον ποταμό Πακτωλό.

σελ. 127

Ο Κινύρας ήταν Ασιάτης, γνωστός για τη χλιδή του. Θεωρείται ο πρώτος βασιλιάς της Κύπρου και ιδρυτής της Πάφου. Λέγεται ότι εισήγαγε στο νησί τη λατρεία της Αφροδίτης, της οποίας ήταν και ιερέας.

σελ. 127

Εννοείται ο Τυρταίος.

σελ. 131

Η λέξη *άσχημα* (*κακώς*) είναι αμφίσημη· σημαίνει «άθλια» ή «ανήθικα». Ο Κλεινίας φαίνεται να κατανοεί την πρώτη σημασία.

σελ. 133

Γιατί οι θεοί φαίνονται ν' αρνούνται την ευτυχία στους ενάρετους.

σελ. 135

Ο Αθηναίος δεν θέλει να δώσει την εντύπωση ότι πιστεύει

στο ρητό: εάν κάτι είναι καλό, τότε δεν είναι ευχάριστο και το αντίστροφο. Ο ίδιος πιστεύει ότι το καλό είναι και ευχάριστο. Οι έννοιες «καλό» και «ευχάριστο» είναι αδιαχώριστες.

σελ. 137

Αφορά στον μύθο της ίδρυσης της Θήβας από τον Κάδμο.

σελ. 137

Των παιδιών, των νέων και των ενηλίκων, που ήταν αντίστοιχα αφιερωμένοι στις Μούσες, τον Απόλλωνα και τον Διόνυσο.

σελ. 139

Μια από τις προσωνομίες του Απόλλωνα ήταν *Παιάνας*: δήλωνε τη θεραπευτική δύναμη που του αποδιδόταν.

σελ. 161

Εννοεί τον Άρη.

σελ. 163

Το κρασί.

σελ. 167

Αφού το τραγούδι και ο χορός εμπεριέχουν ρυθμό, ήταν σωστός ο συνδυασμός των δύο σ' ένα είδος τέχνης (διθύραμβος).